T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KELAM BİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İNANÇ BAĞLAMINDA NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

Şüheda KARABURÇ

ŞANLIURFA-2022

T.C
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İNANÇ BAĞLAMINDA NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

Şüheda KARABURÇ

Danışman

Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE

ŞANLIURFA-2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE danışmanlığında, Şüheda KARABURÇ'un hazırladığı **"**İnanç Bağlamında Nübüvvetin Gerekliliği**"** konulu bu çalışma 26/12/2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☒ Oybirliğiyle / ☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE	
Üye	Doç. Dr. Veysel KASAR	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ekrem AKMAN	

Bu tezin Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalında yapıldığını ve Enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN

Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	195230011
Adı / Soyadı	Şüheda KARABURÇ
Anabilim Dalı/Programı	Temel İslam Bilimleri (Kelâm) / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	İnanç Bağlamında Nübüvvetin Gerekliliği

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisan Tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 105 sayfalık kısmına ilişkin 05/12/2022 tarihinde danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı %21'dir. Ayrıca Yüksek Lisan Tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05/12/2022
Şüheda KARABURÇ

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 05/12/2022

Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE

(Danışman)

ÖZET

İNANÇ BAĞLAMINDA NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

KARABURÇ, Şüheda

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. M. Cüneyt GÖKÇE

Aralık, 2022,148 sayfa

Nübüvvet konusu Kelâm İlminde önemli bir yer kaplamaktadır. Zira İlahiyyat, Nübuvvat ve Sem'iyyat başlıkları altında incelen Kelâm İlminin bu tasnifinden de anlaşılacağı üzere Peygamberlik meselesi bu alanın üçte birini teşkil edecek kadar önemlidir. Nitekim iman esaslarının temellerinden birisi de peygamberliğe iman konusudur.

İnsanlık tarihi incelendiğinde insanların Allah'ın varlığından ziyade, peygamberlik kurumunu tartışma konusu yaptıkları görülecektir. Diğer bir deyimle; geçmişte ve günümüzde, birçok insan Allah'a inandığını söylemekle birlikte peygamberlere ve bu doğrultudaki inanç esaslarına kayıtsız kalabilmiş; farklı bir kısmı da mutlak hakikate ulaşma noktasında aklın yegâne vasıta olduğunu ileri sürerek nübüvvet müessesesini açıkça inkâr etmişlerdir. Peygamberler vasıtasıyla inen vahye bigâne kalan insanlar olduğu gibi; söz konusu ilahî mesajı bütünüyle reddedenler de olmuştur. Uzantıları günümüze kadar da devam eden bu tavrın arka planını ve sonuçlarını irdelemek bu çalışmayı gerekli kılmıştır.

"İnanç Bağlamında Nübüvvetin Gerekliliği" ismini verdiğimiz bu çalışma üç ana bölümde incelenmiştir. Araştırmada öncelikle insanın mahiyeti ortaya konmaya çalışılmış ve tespit edilen mahiyeti gereği insanın peygamberlere olan ihtiyacı farklı açılardan ele alınmıştır. Topluma yararlı ve sorumluluğunu bilen üstün ahlak sahibi bireylerin yetişmesi bağlamında peygamberlerin büyük katkısı olduğu görülmüştür. Vahyi öğrenme ve anlama açısından da insanların peygamberlere ihtiyacı olduğu gibi, akılla ilk etapta kavranamayan konular noktasında da bir bakıma akla destek vermişlerdir.

Bu nedenle çalışmanın devamında nübüvvet kurumuna ve kavramına yöneltilen eleştiriler incelenmiş, nübüvveti inkâr eden kişi ve grupların iddiaları irdelenmiş; geçmişten günümüze etkisini sürdüren Deizm akımının temel görüşleri ve peygamberlikle ilgili yaklaşımları üzerinde özellikle durulmuş ve durum tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Kuşkusuz Nübüvvete karşı cephe alan kişi ve akımların sadece İslam dünyası dışında değil; tam aksine Müslüman camiası içinde de karşıt oluşumların meydana geldiği görülmüştür. Nitekim "Kur'an bize yeter" söylemi ile güya vahiy yegâne kaynak kabul edilmiş ve peygamberin bıraktığı sünnet mirasına ihtiyaç olmadığı iddia edilmiştir. Dini hayatın oluşumunda ve yaratıcı ile ilişkimizin düzenlenmesinde peygamberin otoritesi önemlidir. Dinin sosyal hayatta görünürlüğünü sağlayan vahyi temsil eden peygamberin sünnetidir. Bu nedenle nebevi otorite daima muhafaza edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Peygamberlik, İnanç, Deizm, Kur'an bize yeter söylemi, Sünnet karşıtlığı.

ABSTRACT

THE NECESSITY OF NUBUVVAT IN THE CONTEXT OF FAITH

KARABURÇ, Şüheda

Master's Thesis

Basic Islamic Sciences Department

Advisor: Assoc. Prof. M. Cüneyt GÖKÇE

December, 2022, 148 pages

The subject of nubuvvat has an important place in the Science of Kalam. Because as it can be understood from this classification of the Science of Kalam, which is examined under the titles of Theology, Prophethood, and Sem'iyyat, the issue of prophethood is so important that it constitutes one-third of this field. Actually, one of the foundations of faith is belief in prophethood.

When the history of humanity is examined, it is seen that people have made the institution of prophethood the subject of discussion rather than the existence of God. In other words, in the past and present, although many people say that they believe in God, they have remained indifferent to the prophets and the principles of belief in this direction; a different part of them openly denied the institution of prophecy, claiming that reason is the only way to reach the absolute truth. Just as there are people who are ignorant of the revelation revealed through the prophets, there are people who reject the divine message in question entirely. Examining the results and background of this attitude, the extensions that continue until today necessitate this study.

This study, which we named "The Necessity of Nubuvvat in the Context of Faith," has been examined in three main sections. In the research, firstly, the essence of man is tried to be revealed, and man's need for prophets is discussed from different perspectives due to the detected essence. It has been seen that the prophets have made a great contribution in the context of raising individuals with superior morals who are helpful to society and know their responsibility. Not only did people need prophets in terms of learning and understanding the revelation, but they also supported reason in a way in terms of issues that could not be grasped with the mind at first.

For this reason, in the rest of the study, the criticisms directed to the institution and term of nubuvvat are examined; the claims of people and groups who denied nubuvvat are discussed; the main views of the Deism movement, which have continued its influence from the past to the present, and its approaches to prophethood have been especially emphasized, and the situation has been tried to be determined.

Undoubtedly, the people and movements who took a side against Nubuvvat are not only outside the Islamic world; on the contrary, it has been observed that opposing formations have occurred within the Muslim community. However, revelation is accepted as the only source with the phrase "The Qur'an is sufficient for us," and it is claimed that there is no need for the Prophet's Sunnah heritage. The authority of the prophet is essential in the formation of religious life and the regulation of our relationship with the creator. The sunnah of the prophet represents the revelation that provides the visibility of religion in social life. Therefore, the prophetic authority must always be maintained.

Keywords: Nubuvvat, Prophethood, Faith, Deism, The Qur'an is sufficient for us discourse, Sunnah opposition.

İNANÇ BAĞLAMINDA NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

ORİJİNALLİK RAPORU VE BEYAN FORMU III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

KISALTMALAR XII

GİRİŞ 1

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ 1

B. ARAŞTIRMANIN AMACI 2

C. ARAŞTIRMANI METODU VE KAYNAKLARI 3

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANIN MAHİYETİ VE PEYGAMBERLERE DUYULAN İHTİYAÇ

1.1. İNSANIN MAHİYETİ 4

1.1.1. İnsan 5

1.1.2. Kur'an-ı Kerim'de İnsan 9

1.1.3. İnsanın Evrendeki Konumu 13

1.1.4. İnsanın Fıtratı ve Özgürlüğü 15

1.1.5. Toplum İçinde İnsan 25

1.2. NÜBÜVVETİN KAPSAM VE MAHİYETİ 27

1.3. NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ 34

1.3.1. Selefiyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği 34

1.3.2. Eş'ariyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği 36

1.3.3. Mâtüridîyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği 37

1.3.4. Mu'tezile'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği 39

1.3.5. Şîa'ya Nübüvvetin Gerekliliği 39

1.4. İNSANIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI 40

1.4.1. Akla Destek Olmaları Açısından İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyacı 42

1.4.2. Üstün Ahlak Sahibi Bireylerin Yetişmesi İçin İnsanların Peygamberlere İhtiyacı 49
1.4.3. Vahyi Öğrenme ve Anlama Açısından İnsanların Peygamberlere İhtiyacı 52

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA PEYGAMBERLİK VE HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ

2.1. KUR'AN'DA PEYGAMBER TASAVVURU 54
2.1.1. Allah'ın Mesajlarını Tebliğle Görevli Olmaları 54
2.1.2. Uyarıcı ve Müjdeleyici Olmaları 55
2.1.3. İnsanlara Örnek Model Olmaları 57
2.1.4. Kur'an'da Peygamberlerin İnsanlardan Olduğu Vurgusu 59
2.1.5. Peygamberlerdeki Mucizelerin Allah'ın Takdirinde Olması 61
2.1.6. Kur'an'da Peygamberlerle İlgili Diğer Hususlar 63
2.1.6.1. Peygamberlerin Sayısı Hakkında Ayetler 63
2.1.6.2. Peygamberlikte Efdaliyet ve Ulü'l Azm Peygamberler 64
2.2. NÜBÜVVETE İMANIN GEREKLİLİĞİ 66
2.2.1. Nübüvvete İman Etmenin Önemi 66
2.2.2. İnsanların Hidayete Ulaşması Açısından Peygamberlik Kurumu 69
2.2.3. İnsanın Kutsalla İlişkisinin Düzenlenmesi Açısından Peygamberlik Kurumu 71
2.2.4. Peygamberin Dindeki Otoritesi 73
2.2.4.1. Nebevi Otoritenin Vahyi Dayanakları 74
2.2.4.2. Dini Hayatın Oluşumunda Nebevi Otorite 75
2.3. HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ 78
2.3.1. Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yeri 78
2.3.2. Hz.Muhammed'in Peygamberliğinin Özellikleri 82
2.3.2.1. Son Peygamber Olması 82
2.3.2.2. Getirdiği Dinin Evrensel Olması 83

2.3.3. Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı 85
2.3.4. Hz Muhammed'in Peygamberliğine Delaleti Bakımından Kur'an-ı Kerim 87
2.3.4.1. Üslup Bakımından Kur'an-ı Kerim 89
2.3.4.2. Muhteva Bakımından Kur'an-ı Kerim 90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE NÜBÜVVETE KARŞI ÇIKAN AKIMLAR VE DEĞERLENDİRMESİ

1.3. NÜBÜVVETİ İNKAR DÜŞÜNCESİ 94
3.1.1. Berahime 96
3.1.2. İbnü'r Râvendî 98
3.1.3. Ebu Bekir er-Razi 100
3.1.4. Ebu Îsâ Verrak 103
3.1.5. Nübüvveti İnkar Düşüncesini Verilen Cevaplar Işığında Değerlendirme 104
3.2. NÜBÜVVET KARŞITI ÇAĞDAŞ AKIMLAR VE DEİZM 109
3.2.1. Deizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi 110
3.2.2. Deizmde Tanrı Anlayışı 113
3.2.3. Deizmde Vahiy ve Peygamberlik Anlayışı 115
3.2.4. Günümüzde Deizm 118
3.3. GÜNÜMÜZDE NÜBÜVVET KARŞITI SÖYLEMLER 122
3.3.1. Kur'an'la Yetinme Düşüncesi ve Temel Söylemleri 122
3.3.1.1. Kur'an Bize Yeter Diyenlerin Temel Söylemleri 126
3.3.2. Sünnetin İnkarına Yönelik Söylemler 129
SONUÇ 138
KAYNAKÇA 142

KISALTMALAR

a.s: Aleyhi's- selam

bkz: Bakınız

çev: Çeviren, tercüme eden

ed: Editör

r.a: Radıyallahu anh

sav: Sallallahu aleyhi ve sellem

ts: Tarihsiz

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Çalışmamızın temel konusu inanç bağlamında nübüvvetin gerekliliğidir. Konu alt başlıkları ile ele alınarak üç bölümde incelenmiştir. İlk olarak insanın mahiyeti sonra insanın peygamberlere olan ihtiyacı ele alınmıştır. Kelam alimlerinin bu konudaki görüşleri ilave edilerek konuya derinlik kazandırılmıştır.

Kur'an-ı Kerim, risâlet göreviyle gelen bütün peygamberlerin nihai amacının, Allah'tan aldıkları vahyi insanlığa tebliğ etmek ve hayatlarını tanzim edecekleri doğru yolu onlara beyan etmek olduğunu belirtmiştir. Peygamberlerin gönderiliş amacı başta olmak üzere peygamberlerin görevi, insanlara örnek olmaları ve daha birçok husus ayetlerde yer almıştır. Bu nedenle çalışmaya ikinci bölümde Kur'an'da peygamberlik ve Hz. Muhammed'in peygamberliği ile devam edilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise geçmişten günümüze nübüvvete karşı yapılan itirazlar ele alınmıştır. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok insan, aklın her alanda yeterli olduğu, bu nedenle de herhangi bir rehbere ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle nübüvvete karşı çıkarak, peygamberleri inkâr etmişlerdir. Kelam âlimleri, nübüvvet inancını bir taraftan inkâr edenlere karşı ispat etmek ve temellendirmek, diğer taraftan da bu inanca karşı yöneltilen itiraz ve eleştirileri cevaplamak için birçok eser kaleme almışlar; konuyu da genel olarak nübüvvetin kapsamı, mahiyeti, imkânı, gerekliliği, ispatı, vehbî oluşu ve sona ermesi bağlamında incelemişlerdir. Biz de nübüvvet kavramına yöneltilen eleştirilere, nübüvveti inkâr eden kişi ve grupları temel konularımız arasında yer verdik. Yine deizm akımının temel temel görüşlerine değindik. Deistlerin, peygamberlik ve vahiy hakkındaki görüşleri bu bölümün ana konularını oluşturmaktadır. Devamında ise günümüzde olan Kur'an bize yeter söylemleri ve sünnet karşıtlığı ile nübüvvete farklı yollardan yapılan itirazlara yer verilmiştir.

Nübüvvet kelam ilminde önemli bir yer kaplamaktadır. Uluhiyet, nübüvvet ve ahiret olarak üç ana bölümle özetlenen iman esaslarının ikinci önemli bölümü peygamberlik ve peygamberliğe imandır. Özellikle peygamberlerin ve onların insanlara ulaştırdığı mirasın (sünnetin) tartışıldığı bu dönemde nübüvvet meselesi daha da önem kazanmaktadır.

İnsanlık tarihi gözden geçirildiğinde insanların Allah'ın varlığından ziyade, peygamberlik kurumunda şüphe içinde oldukları görülmüştür. İnsanlık tarihinin en eski zamanlarında da mutlaka bir din gerçeği ile karşılaşmaktayız. Dinin insanlık tarihiyle başlaması nübüvvet kurumunun da insanın başlangıcı ile beraber olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar İslam dünyasını etkisi altına alan Materyalist ve Pozitivist düşüncelerle beraber inkarcılığın tesirleri görülse de dünyadaki gelişmelerin etkisiyle daha çok peygamberlerin varlığı ve daha önemlisi bugün onların ulaştırdıkları ilahi mesajların tartışıldığı görülmüştür. Bu nedenle günümüzde bu düşüncelerin yerini daha çok deist anlayışlar ve nübüvvet karşıtı söylemler diyebileceğimiz farklı anlayışlar almıştır.

B. ARAŞTIRMANIN AMACI

Kelâmcılar, insanların peygamberlere ihtiyacı olduğunu ifade ederler. Çünkü insanın kendi başına bilgi edineceği duyu ve akıl olmak üzere iki vasıta vardır. Fakat bu kaynaklar sınırlıdır. Akıl, insan için vazgeçilmez bir bilgi kaynağı olmakla birlikte mutlak ve mükemmel bir kaynak değildir. İnsanın her iki dünyada da mutluluğu için gerekli olan bilgilere tek başına ulaşamaz. Akıl yürütme gücüne rağmen insan, nefsânî ve dünyevî arzularının etkisi ile yanlış hükümler verebilir, korkularının ve hırslarının etkisi doğru kararlar alamayabilir. İnsandaki akıl yürütme gücünü hataya düşmekten koruyacak mükemmel bir kaynağa ihtiyaç vardır ki bu da ilahi bilgi ile gelen peygamberlerden başkası olamaz.

Çalışmanın temel amacı insan için nübüvvet kurumunun önemini ortaya koymak ve bu bağlamda modern dönemde ortaya çıkan ve yaygınlık kazanan deizm ve deistlerin nübüvvet ve vahiy gibi hususlara getirmiş oldukları itirazları incelemektir. Ayrıca İslam dünyasında peygamberlik kurumuna yöneltilmiş olan itirazlar ve nübüvveti inkâr eden kişileri ele alıp incelemek bu tezin amaçları içerisindedir.

Geçmişte ve günümüzde nübüvvete karşı çıkanların; her şeye akıl ile ulaşılabileceği bir peygamber ile onun yol göstericiliğine ihtiyaç olmadığı yönündeki iddialarının akıl ve vahyin birbirini tamamlar niteliğinden yola çıkılarak geçersiz olacağı ele alınmıştır. Amacımız akıl ve vahyin birbirini tamamlar nitelikte

olduğunu, aklın ulaşmakta da yetersiz kaldığı meselelerde, peygamber ve vahye ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktır.

İslam'ın sosyal hayatta görünürlüğünü sağlayan vahyi temsil eden peygamberin sünnetidir. Vahiy nübüvvet temeli üzerine bina edilmiştir. Bu nedenle nebevi otorite daima muhafaza edilmelidir. Ona güven ve itimat tam olmalıdır. Bundan dolayı peygamberlik kurumu geçmişten buyana zedelenmek istenmiştir. Nübüvvetin zedelenmesi dinin tahrip edilmesi demektir. Bu amaçla ikinci bölümde nübüvvet kurumu Hz. Peygamber'in şahsında ayetler ışığında ele alınmıştır.

C. ARAŞTIRMANI METODU VE KAYNAKLARI

Araştırma yapılırken; betimleme, karşılaştırma, açıklama ve analız gibi yöntemlere başvurulmuştur. Kelam ilminde nübüvvet hakkında birçok eser kaleme alınmıştır.Araştırmada bu eserlerden istifade edilmeye çalışıldı.Araştırmadaki kavramlar ve bazı isimler sözlüklerden ve "Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nin" maddelerinden faydalanıldı.Temel konular ele alınırken İlahiyat fakültelerindeki çeşitli sistematik kelam kitaplarından yararlanıldı.İkinci bölümde tefsir alanında kaleme alınmış kitaplarına başvuruldu.Son bölümde ise kelam ekollerinin kurucuları olan önemli isimlerin eski temel eserlerine başvuruldu.Daha önce bu konuda yapılmış olan araştırmalar incelendi. Sahih hadis kaynaklarına başvuruldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANIN MAHİYETİ VE PEYGAMBERLERE DUYULAN İHTİYAÇ

1.1. İNSANIN MAHİYETİ

Bir konu hakkında sahip olunan fikir ve genel düşünceyi göstermesi açısından kavramlar düşüncelerimizin temelini oluşturmaktadır. Bir şeyin gerçek mahiyetini anlamak onun tarifiyle mümkündür. Bilindiği üzere konular da kavramlarla beraber anlaşıldıklarından dolayı konumuzun ilerleyişi açısından insan kavramı ve insanla ilişkili görülen bazı konuların kısaca ele alınması gerekmektedir. Çünkü bilimsel çalışmalarda konuları, ilişkili olduğu diğer konular ve kavramlar eşliğinde anlamlarıyla birlikte açıklamak önemlidir. Konumuzla alakalı kavramları ele aldığımızda insan terimi anlamamız gereken önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam düşünce tarihinde insan konusu özellikle Kelam, Fıkıh, Tasavvuf ve İslam Felsefesi alanlarında ele alınan ve üzerinde gerek dünya ve gerek ahiret bağlamında çeşitli araştırmalar yürütülen temel bir alandır. Zira insan konusu, tüm ilim dallarının ilgilenmesi gereken, ve onsuz herhangi bir bilim düşünülemeyen temel bir konudur. Bu sebeple ki insan, tüm düşünce sistemleri tarafından farklı bakış açıları çerçevesinde tarih boyunca araştırılmış ve hakkında ciltler dolusu bilgiler kayıt altına alınmıştır. Kelam İlmi'nin "insan" konusuna yaklaşımına baktığımızda, genelde Yaratıcı Varlık'ın irade, kudret ve ilim sıfatları bağlamındadır. Yapılan çalışmalar dikkate alındığında "insan" konusunun insanın yaratılışı, mahiyeti, yaratılış gayesi, insan fiilleri ve ahiret başlıkları altında incelendiği tespit edilmektedir. İnsanın mahiyeti, varlıklar âlemindeki konumu ve değeri ile hayattaki gayesi, ihtiyaçları, eylemleri ve tüm bunların değeri tam olarak anlaşılmadan bu âlemin neden var olduğu anlaşılmayacaktır. Bu anlam ve gayeye ulaşmanın temel unsuru ise tüm bu medeniyetleri oluşturan, hayata anlam katan ve değerleri oluşturan varlık olan insanı tanıma, anlamlandırma ve değerlendirmekten geçmektedir.

1.1.1. İnsan

İnsan sözcüğü; beşer ve insan topluluğu anlamına gelen "ins" kelimesinden türetilmiştir. [1] Kelimenin aslının unutmak anlamındaki ne's'y'den alındığını da düşünenler de olmuştur.[2] Bu düşüncede olanlar İbn Abbas'tan rivayet edilen "insan ahdini unutmasından ötürü bu ismi almıştır" rivayetine dayandırmaktadırlar. Bu kelimenin 'üns'masdarı ile de irtibatlandırılarak "Alışmak, uyum sağlamak" anlamına geldiği de ifade edilir. [3] Nitekim Üns sözcüğü dilimizde de 'ünsiyet'anlamında kullanılmaktadır.

İnsan kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de altmış beş yerde insan olarak, on sekiz yerde ins, bir yerde de insî geçmektedir. Bununla beraber bir âyette '**enâsî'**, 230 yerde '**nâs'** şeklinde çoğul olarak yer almaktadır.[4] Kur'an'da insan bütün yönleriyle ele alınmış, konuyla ilgili âyetlerde onun yaratılışı, mahiyeti ve gayesi bir bütünlük içinde değerlendirilmiştir. İnsan türünün ilk örneği olan Hz. Âdem'le ilgili olarak zikredilen âyetlere göre Allah onu "iki eliyle" yaratmış,[5] dolayısıyla ilk insan özel bir yaratışla varlık alanına çıkarılmıştır. Aslı topraktan olan bu gelecekteki yeryüzü sakinine Allah "ruhum" dediği varlık ilkesinden üflemiş, ona "isimlerin tamamını" öğreterek bunları kavratmış, nihayet meleklerin insana secde etmesini istemiştir.[6] İlk insanın eşiyle birlikte cennetten çıkarılış öyküsü bir yandan insanın zaaflarına, bir yandan da yeryüzünde halife kılınacak olan bu seçkin varlığın kaderine işaret etmektedir.[7]

İnsanın aslî örneğinin yaratılması herhangi bir insanın yaratılması gibi olmamıştır. Henüz ruh-beden ilişkisi gerçekleşmeden önceki evrede kendisinin anılmaya değer bir varlık olmadığı, ancak anılabilecek varlık seviyesine Allah tarafından çıkarıldığı hatırlatılır. [8] Âdem'in topraktan, sonrasında ise onun çocuklarının "önemsiz bir sudan yaratılmış olması, insana yeniden dirilmeyi mümkün görmesi için yeterli birer ispattır. Kupkuru toprağa su indirerek can veren

[1] Ahmet el Abid vd., *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l -esasi* (Laros, 1989), 113.
[2] Ahmet el Abid vd., *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l -esasi*, 114.
[3] Ahmet el Abid vd., *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l -esasi*, 113.
[4] Bkz. Muhammed Fuad Abdülbaki (ed.), *el- Mu'cemü'l-müfehres li elfazi'l - Kur'ani-l Kerim* (İstanbul: el- Mektebetü'l- İslamiyye, 1982), 93.
[5] Sâd 38/75.
[6] Sâd 38/71-73.
[7] İlhan Kutluer, "İnsan", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/320-323.
[8] İnsân 76/1.

Allah elbette insanı yeniden diriltmeye de muktedirdir. Sonuç olarak insan, tohumun ağaca dönüşmesinde olduğu gibi "nutfe-alaka-mudğa" aşamasından başlayarak mükemmel bir organizmaya nasıl dönüştüğü üzerinde düşünmeli ve hükümranlığı elinde tutan rabbini tanıyıp O'na dönüşün bilincinde olmalıdır.

Bir kısım müfessirlere göre Kur'an'da yer alan insanın topraktan yaratılmış bir varlık olduğu hususu, onun cismanî oluşu dışında bir ruha sahip olduğuna işaret etmek içindir. Bu gerçek insanı, canlılığa uzak olan nesneden yaratılmasına rağmen, diğer canlı türlerinin de üzerine çıkan ve beşer adıyla yeryüzüne yayılan kendi türünün yaratıcısını, O'nun sonsuz kudretini kavramaya yönlendirmektir. Nitekim yalnızca Hz. Âdem'in değil her insanın organik varlığının netice itibariyle toprağa bağımlı olduğu unutulmamalıdır. "Ona ruhumdan üfledim" [9] mealindeki ayetin anlatmak istediği gerçek de Hz. Âdem'in şahsında tüm insanlar için söz konusudur.

Öteden beri insanın mahiyet ve kimliği ile ilgili tartışmaların merkezinde nefs ve ruh kavram ikilisi yer almıştır. İnsanın algılanması, tanımlanması ve anlaşılması noktasında önemli kavramlar olarak kabul edilmektedir. İnsanın yapısına dair bilgi olmadıkça onun tanımından ve değerinden bahsedilemez. Bu sebeple bu iki kavram, sözlük anlamı ve Kur'an'daki anlamları itibariyle çalışmamızda yer almaktadır.

İnsanın tanımına ve ontik yapısına dair atıfta bulunan iki önemli kavramdan ilk incelenecek olanı *nefs* sözcüğüdür. Sözlükte ruh, can, zatı bedenin sufli arzuları manalarına gelir. Terim olarak insanın ruhsal yönü onun manevi varlığı diye anılmaktadır. Bununla beraber insanda iyiliği öngören selim akla karşılık onda kötülüğü emreden duyguların merkezi olduğu ifade edilir. [10] Nefs ve türevleri Kur'an'da birçok yerde geçer. *Kur'an'da "ruh" anlamında kullanıldığı gibi "öz varlık" anlamında da kullanılmıştır.* [11] Yine "Nefs"in kalp, gönül, iç dünya [12], kötülüğü emredici anlamlarında [13], kullanıldığını görmekteyiz. Kelamcılar ise nefsi ruh anlamında kullanırlar. Onlara göre bütün cevherler mekânı kaplar bu takdirde cisimdir ya da cevher-i ferddir.[14]

---

[9] Hicr 15/29.
[10] Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 267.
[11] Âl-i İmran 3/28-30
[12] Bakara 2/87, 109; Âl-i İmrân 3/154; Neml 27/14; Yusuf 12/77.
[13] Mâide 5/30; Yusuf 12/18, 53.
[14] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 268.

İslam alimlerinin çoğunluğu, ruh ve nefis kelimelerini birbirlerinin yerlerine farklı anlamlarda kullanmışlardır. Başta Gazzali olmak üzere mutasavvıflar, canlılık faaliyetlerini gösteren hayvani ruha (cana) nefis; filozoflar ise düşünme, şuur, bilgi edinme ve seçip tercih etme gibi faaliyetleri gösteren ruha "Nefs-i Natıka" ismini vermişlerdir.[15]

Dini literatürde nefs kavramını ruh kavramı ile eş anlamlı kullananlar bulunduğu gibi bu ikisini farklı kavramlar olarak görenler de vardır. Bazı âlimlere göre ruh kavramı "hem biyolojik canlılığı hem de bilen ve algılayan insânî özü" ifade ettiği nefis ise sadece "algılayan ve bilen insani özü"nü ifade etmektedir. Nefis kelimesi "insanın ruh ve beden bütünlüğüne" isim olarak verildiği halde ruh kavramının bedeni kapsayan bir anlamı yoktur.[16]Çoğunluk görüşe göre nefs ile ruh aynı şeylerdir. Nefis ile ruh arasındaki fark, zatla ilgili olmayıp sadece sıfatlar açısındandır.

Kur'an'da bazen insanın iç özelliklerine ait hususlar üzerinde durulmuş, bazen de dış yapısına dikkat çekilmiştir. Psikolojik yönü anlatılırken, bir taraftan ondaki sosyal yöne de dikkat çekilmiştir. Her insan farklı bir kişilik, kendine has ve özgün bir "nefs" ve özel bir varlıktır. İnsanlardaki bir kısım özellikler ortak olsa da karakter olarak her bireyin ayrı bir âlem olduğu görülür. Her insanın kendine özgü duyguları, hisleri, tercihleri vb. vardır.[17]Bu hususla ilgili ayette şöyle buyrulmaktadır:

"*Nefse ve ona bir düzen içinde biçim verene, Sonra ona fücûrunu (sınır tanımaz günah ve kötülüğünü) ve ondan sakınmayı ilham edene (andolsun). Onu arındırıp temizleyen gerçekten felâh bulmuştur. Ve onu (isyanla, günahla, bozulmalarla) örtüp saran da elbette yıkıma uğramıştır.*"[18]

İslam düşüncesi ve Kur'an çerçevesinde bir nevi canlılığın kaynağı olan nefs kavramına verilen anlamlardan insan hakkında kullanımlarını özetleyecek olursak; onu, insanın beden yönünü (zat, kendi, hayvani nefs/canlılık), ruh-beden bütünlüğünü, manevi/ruhi yönünü; yani, iç kabiliyetlerini, ahlaki özelliklerini ifade eden bir kavram olarak kabul edildiği tespit edilmektedir. Bu noktada insanın maddi

[15] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol* (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004), 135.
[16] Yusuf Şevki Yavuz, "Ruh", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 35/187-192.
[17] Muhammet Koçak, *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 17.
[18] Şems 91/7-10

ve manevi donanımını ifade edecek genişlikte bir kavram olan nefs, insanın çeşitli yönlerini ve hatta diğer canlılardan ayrılan ve benzeyen özelliklerini bünyesinde barındıran geniş çerçeveli bir kavramdır. İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik de nefs-i natıkadır. Bu tabir insanın özü, ruhu sayılan nefs ile düşünen idrak eden ve konuşan manalarını ihtiva eden natık kelimesinden oluşan bir terkiptir. "İnsan düşünen idrak eden, konuşan canlıdır" denildiğinde, onu insan yapan ve aynı zamanda diğer canlılardan ayıran bir özellik ifade edilmiş olur.[19].Bu noktada insanı diğer canlılardan ayıran özellikle nefs-i nâtıka; ya da ruh olarak ifade edilen; insana değer kazandıran insanın akletme yetisi çerçevesinde gelişen tüm diğer özelliklerine (düşünme, tefekkür, konuşma vb.) yapılan bir vurguyu kendisinde var olmasının yanı sıra ahlaki yönünü de ifade etmektedir.

Yine bu anlamda insanı tanımlayan kavramlardan bir diğeri de ruh sözcüğüdür. "Ruh" (Tin); sözlükte "gitmek, geçmek, gece yürüyüşü yapmak ; (hava) rüzgârlı olmak; (bir şey) geniş ve ferahlık verici olmak, mutlu olmak" anlamlarındaki r-v-h harflerinden çeşitli mastarlar teşkil eden bir isimdir. Bu kelime mecaz olarak hem güç, kuvvet, koku hem de insanın canlılığını sağlayan "nefes"i ifade etmektedir. Terim olarak genellikle "canlılarda hayatı/canlılığı sağlayan unsur", "insanın manevi varlığı" şeklinde izahı yapılmaktadır. Dini literatüre göre "insanın ana rahminde oluşması sırasında bedenine üflenen ölümü anında bedeninden çıkarılan ve onun mükellef kılınmasını sağlayan, idrak edici hakikati, hayat cevheri." Kur'an ve hadiste yer alan ruhla ilgili ashab-ı kiramdan itibaren İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu tarafından ileri sürülen görüşler neticesinde ruh konusu; ilk insanın yaratılış, insanın mükellef tutularak sorumlu bir varlık olduğunun, ölümün anlaşılması ve ahiret hayatının temellendirilmesi ile yakından ilgili olduğu kabul edilerek ve bu bağlamda yorumlanmıştır.[20]

Ruh "nefs" manasında da kullanılmaktadır. İslam düşünürlerinin nefs sözcüğüyle adlandırdıkları ruh, bedenden ayrı ve bağımsız bir öze sahip, bu nedenle varlığını beden olmadan da sürdürebilir. Geçici bir süre için bedende bulunan bu öz, bedenin ölümünden sonra da varlığını devem ettireceğini ifade emişlerdir.

[19] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 268.
[20] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 284.

Ruh kavramının İslam düşüncesinde çeşitli anlamlara gelmesi ve insana canlılık veren unsur anlamında kullanılmasının belli bir dönemden sonra özellikle felsefinin etkisiyle yoğunlaşması, ayrıca Kur'an metninin bu kavram hakkında açık bir bilgi vermemesi gibi sebepler, konu hakkında net bir fikir ortaya konulmasını bilimsel açıdan mümkün kılmamaktadır. Dolayısıyla kavramın hakikaten İslam düşüncesinde daha çok ahiret ve yeniden dirilmenin keyfiyeti konusunda delil getirilmesi sebebiyle kullanıldığı da dikkate alındığında; kavramın özünün insan denen varlığı oluşturan farklı bir varlık ya da şey olduğu şeklinde bir fikir ortaya koyacak kadar kesin delilden yoksun olduğu söz konusudur. Bu konu hakkında red veya kabul şeklinde bir yaklaşımın da benimsenmesinin insanın anlamlandırılması ya da yeniden dirilişin açıklanması açılarından öneme sahip olduğu düşünülmektedir.

Netice itibari ile ruh; insanın manevi donanımını ifade ettiği ileri sürülmüş ve onun insan olarak diğer canlılardan ayrılmasının ve değer kazanmasının sebebi olarak kabul edilmiştir. Şöyle ki: Ruh, insana canlılık kazandıran ve insanın akıl vb. kabiliyetlerini taşıyan manevi yönü olarak izah edilebilmektedir. Hatta insanın aslında ruh olduğu ifade edilerek tüm yeteneklerin bu manevi cisme ya da araza atfedildiği de görülmektedir.

1.1.2. Kur'an-ı Kerim'de İnsan

Beden ve ruhtan oluşan insan, yaratılış açısından; biyolojik, psikolojik ve sosyal özelliklere sahip bir varlıktır. İnsanın ruhi yönü ise, hakkında tartışmalar süren hakikatlerin en önemlilerinden birisidir. Bugüne kadar her bilim dalı, insanı kendi bakış açısına göre anlamaya çalışmıştır. Bundan dolayı bütün bu tanımların noksan kaldığı söylenebilir. İnsanı en iyi bilen onu yaratandır. Bu bakımdan insanın; yaratılış amacı, yeryüzündeki fonksiyonu, biyolojik, psikolojik özellikleri ve dinî yönünü anlayabilmemiz ve kendisinde Allah'ın kudret ve sanatını görebilmemiz için öncelikle Kur'an'a başvurmamız gerekmektedir. Kur'an, insanı ele alırken yaratılışını, diğer varlıkların oluşumunu düşünmeye teşvik etmekte ve bu konularda hem insanlara hem de bütün varlıklara yolunu göstermesi açısından önemli bir kaynaktır. Kur'an, diğer bilimlerin yaptığı gibi insanı değişik yönleriyle ayrı olarak değil de; onu, ruh ve bedenden müteşekkil bir bütün olarak ele almaktadır. Kendisine verilen akıl, ruh ve bedenden dolayı büyük bir sorumluluk yüklenen, çeşitli eğilimleri

olan çok yönlü bir varlık olan insanı tek yönlü bir varlık olarak düşünmek doğru olmayacaktır.

Bu nedenle çalışmamız için önemli olan insan ve mahiyeti konusunu Kur'an bağlamında ele alarak incelemeye çalıştık.

Kur'an-ı Kerim insanı farklı yönleriyle ele alarak ilk yaratılışından başlayarak bedenin oluşumuna kadar biyolojik süreçlerine tüm detaylarına kadar yer vermektedir. Yüce Allah bunun yanında diğer varlıklar arasındaki konumuna değinerek insanın ne denli şuurlu, düşünen bir varlık olduğu yönüne birçok ayette değinmektedir. Kur'an'da insanın nasıl yaratıldığı hususunda bizlere şu detayları vermektedir:

Topraktan, [21] *kara balçıktan ve kuru çamurdan,* [22] *balçıktan,* [23]*sudan,*[24]*nutfeden*[25] vs… İnsanın toprak ve sudan yaratılmış olduğunu açıklık getirdikten sonra biraz da İnsan bedenin oluşumuyla ilgili değişim aşamalarına yer vermiştir;

"*Allah, insanı yarattı sonra insan şeklini vermek üzere, bir düzen içinde ona biçimini verdi*."[26]

Kur'an'ın bize anlattığı bu fizyolojik ve biyolojik aşamalar, kâinatı yöneten İlâh'ın kudret ve ilminin izlerini taşımaktadırlar. Bu kâinat, içindeki zerreciklerden en büyük varlıklara ve insan bedenindeki hücrelerin birleşiminden en yüksek yaşam biçimine kadar her şey Allah'ın insana lütfudur.

Aslında, insanı, bedeni ve ruhi yönüyle ikiye ayıran bizzat Kur'an'nın kendisidir. Bedeni ve ruhi ihtiyaçların bahsedildiği ayetlerde, geçen ihtiyaçların "*nefs*" kelimesiyle ifade edilişi, adeta sözü edilen dengenin kurulmasına işaret eder gibidir. Anlam itibariyle daha önce değindiğimiz gibi nefs kelimesi "bir şeyin zatı, kendisi, ruh ve kalp manalarına gelir, insanın yeme içme gibi biyolojik ihtiyaçlarını içine alır. Dini literatürde ise şehvet ve gadab'ın kaynağı olan kuvve-i nefsaniyye, insanın aşırı istek ve mücadele hislerinin kaynağı olan egoist güç ve duygularını da

[21]Hac 22/5; Mü'minûn 23/67.
[22] Hicr 15/26-28-33.
[23] Mü'minun 23/12.
[24] Enbiya 21/30; Furkan 25/54.
[25] Nahl 15/4; Mü'minûn 23/14; Yâsîn 36/77.
[26] Kıyâmet 75/38.

içine alır. Kur'an'ın bazı ayetlerinde daima heva ile eş anlamda kullanılır, bu sebeple de zabtedilmesi, isteklerine karşı sabırlı olunması, tamahlarından sakınılması ve korkulması anlamlarına işaret edilmektedir.[27]

Yaratılmışlar arasında insan, farklı bir konuma sahiptir. Kur'an, bu hakikate şu ayetle işaret eder:

"*İnsan benliği (nefsi)ni ve onun (yaratılış) amacına nasıl uygun şekillendirildiğini düşün!*" [28] Ayette insan benliği karşılığında tercüme edilen nefs kelimesi, can, ruh, akil anlamında kullanılmaktadır.

Kur'an'ın**:** "*Biz, gerçekten insanı en güzel bir şekilde yarattık*" [29]ayetinde geçen "*En güzel şekil*" ifadesi, Allah'ın yarattığı her şeyin, insanoğlu ve insan nefsi de dâhil olmak üzere, "*yaratılış amacına uygun şekilde*" var edildiği anlamına gelmektedir. "*Onu nasıl (yaratılış) amacına uygun şekillendirdiği…*" ayeti de bu durumu bize izah eder vaziyettedir.

İnsanın: "*Ve nasıl ahlâki zaaflarla olduğu gibi Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle de donatıldığını.*"[30]Yani, mükemmel bir temyiz, gücü olan akl-ı selim ve iradeden başka; hayra yöneldiğinde onu gönülden onaylayıp teşvik eden, şerre yöneldiğinde vicdanen rahatsızlık duyup terk etmesini isteyen bu uyarı kabiliyeti insan tabiatının temel karakteristiğinde yer alır. Başlangıçta önemsiz bir varlıkken[31] sonra ona ilim verilerek tüm varlıklar arasında en yüce seviyeye çıkarması Allah'ın en büyük ihsanıdır. Sadece ilim değil, o ilmi kullanmayı ve bunun yanında kalem kullanmayı da öğreterek, insanın sahip olduğu ilmi yaymasını ve sonraki nesiller için korunmasını sağlamıştır. Nitekim bu hususta Kur'ân-ı Kerîm şöyle buyurur:

"*Oku! İnsana bilmediklerini belleten, kalemle (yazmayı) öğreten Rabbin, en büyük kerem sahibidir*"[32]

Ayette geçen "oku" fiilinin mef'ulü hazfedilmiş olup arapçada mef'ul, sözü genelleştirmek için hazfedilir. Buna göre okuma alanı genişletilerek; "*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı alaktan (embriyodan) yarattı*", ayetleriyle hem

[27] Enam 6/93; Kehf 18/28; Haşr 59/9.
[28] Şems 91/7.
[29] Tin 95/4.
[30] Şems 91/8.
[31] İnsan 76/2; Hicr 15/26; Secde 32/8; Kıyame 75/27; Nahl 16/4; Yasin 36/77.
[32] Alâk 96/1-5.

yaratıcıya hem de insanın yaratılışına gönderme yapılmakta ve onlar hakkında araştırma yapılmasına ayrıca bu araştırmaların da okunması emredilen nesneler arasına katılmasına dikkat çekilmektedir. Bu hitapta mahlukatı anlamlandırmak, kâinatı ve kendini anlamak ve tanımak, üzerinde tefekkür ederek Allah'ın adıyla okumak Allah'ın oku emriyle uyum içinde olduğu belirtilmektedir.[33]

İslam dinine göre canı korumak temel zarurat-ı diniye arasında yer alır. Temel ihtiyaçların karşılanıp karşılanmaması çeşitli duyguların ortaya çıkmasına sebep olur. Zor zamanlar geçiren bir insan korku ve kaygıya kapılır. Sevilmediğini bilince üzülür. Bir ödülle karşılaştığında ise sevinir ve heyecanlanır. Bahsettiğimiz sevgi, nefret, korku, ümit, sevinç, keder, neşe, kuşku ve sıkıntı, günlük konuşma ve davranışlarda sık sık telaffuz edilen; beden dili ve psikoloji kitaplarında üzerlerinde durulan kavramlardır. Bu duygular, davranışların kökeni olup; Bunlar, İslam dinine göre; malı, canı, aklı, nesli ve dini korumak için Allah tarafından insan fıtratına kazınmış temel duygulardır. Bunlar Kur'an-ı Kerim'de:

"*Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin olsun ki*,"[34]

"*Mûsâ: "Rabbimiz, her şeye yaratılışını (varlığını, özelliklerini ve biçimini) verip sonra onu doğru yola ileten (yaratılış gâyesine uygun yola yönelten)dir.*" dedi.[35]

"*Andolsun ki biz insanoğlunu, zorluklara katlanacak şekilde yarattık*" [36] ayetleriyle Allah'ın bu nimetleri ayetlerle hatırlatılır.

Allah insana verdiği yeteneklerin yanında hayat için gerekli olanları vahiy ile destekleyerek ona bilmediklerini de öğretmiştir. İnsana düşen, doğru yolda doğru yürümek için sadece inanmak, öğrenmektir ve bildiklerimizi yaşamaktır. Çünkü insan, yaratılış olarak varlıkların hem en üstündedir hem de yeryüzünün halifesidir. Onu meleklerden bile üstün yapan Allah tarafından kendisine eşyanın isimlerinin öğretilmesi ve yeryüzünün halifesi oluşudur.

---

[33] Faima Israfilova, "Kur'an ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (31 Aralık 2019), 414.
[34] Şems 91/7-8.
[35] Taha 20/50.
[36] Beled 90/4.

1.1.3. İnsanın Evrendeki Konumu

Yaratılmış varlıklar arasında insanın konumuna gelince Kur'an-ı Kerimde Allah'ın âdemoğlunu şerefli kıldığını belirten ifade,[37] insanın çeşitli güç ve yeteneklerle donatılıp diğer varlıkların onun hizmetine verilmesiyle şerefli kılındığı anlaşılmaktadır. İnsanın hem aklı hem tutkularının olması, melekler ve hayvanların da bulunduğu varlık mertebelerinde ona üstün bir yer sağlamaktadır. Bu özelliğiyle insan, bir yandan en güzel yaratılmış olmakla övülürken öte yandan ahlâkî ve mânevî düşüş tehlikesiyle de karşı karşıya bulunmakta olduğu da hatırlatılmaktadır.

Kur'an'ın insana dair diğer önemli bir açıklaması da insanın yeryüzünde halife olarak görevlendirilmesidir. Bu husuta Allah Kur'an-ı Kerimde "Hatırlayın *Hani Allah Âd kavminden sonra sizleri halifeler kılmış ve sizi yeryüzüne yerleştirmişti. Ovalarında saraylar inşa ediyor dağlarından evler yontuyordunuz Allah'ın nimetini hatırlayın ve bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın."* [38] ayetiyle hilâfet, esas itibariyle yeryüzünü imar ve ıslah görevi olup insanın bu görevin gerektirdiği kabiliyetlerle donatılmış olduğuna işaret edilmektedir. Halife kelimesinin sözlük anlamının da işaret ettiği gibi nesiller boyunca insan bu görevin yükümlülük ve sorumluluğu altındadır. İnsana iyilik ve kötülüğü idrak edip bunlardan birini seçme yeteneği verilmiştir; bu sebeple insan kendini sorumlu tutulmaya yetecek bir özgürlüğe sahiptir. Olayları gözlemlemesi ve değerlendirmesi için ona göz, kulak ve kalp (akıl) salim duyular verilmiş, kendisine doğru haber(vahiy) ve peygamberler gönderilerek doğru yol gösterilmiş, böylece değerlerin bilincine varmasını ve onlardan ahlâk kanununun buyurduklarını, aynı zamanda kendisinin de iyiliğine olanları seçmesini sağlayacak selim akıl gibi çeşitli bilgi kaynakları ile donatılmıştır. İnsanın böyle bir görevle sorumlu olması, bu önemli emaneti yüklenmiş bulunması, onun yeryüzündeki varlığının temel gayelerinden birini ifade eder. Buradan hareketle Kur'an'da yüklendiği bildirilen emanet de mükellefiyet olarak yorumlanmaktadır. Emaneti başka varlık türlerinin değil insanın yüklenmiş olması, onun güç ve ulviyetinin yanında aslında tabiatının emanete riayet etmeme meylinde olan zalim ve cahil tarafını da göstermektedir. Bu görevi yerine getirirken aşması gereken en önemli engel yine insanın kendisidir. Çünkü onun

[37] İsrâ 17/70.
[38] A'raf 7/74.

imtihan varlığı olmasının bir gereği olarak nankörlük, geçici hazlara düşkünlük, cimrilik, umutsuzluk, sözcük anlamında olduğu gibi unutkanlık, böbürlenme, acelecilik, gerçeğe karşı direnme, inkârcılık vb. daha sayılabilecek zaafları bulunmakta olup ahlâkî gelişiminde bu zaafları ile mücadeleyi öğrenmelidir. Emaneti yüklenen insanın emanete riayet etmeme eğiliminde oluşu tam da buradan hareketle insanın tabiat olarak bir yol göstericiye bir peygambere ihtiyacının olduğu ayan bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Öz itibarıyla en güzel şekilde yaratılan insan, bunlarla mücadeleyi başaramadığı zaman aşağıların aşağısına düşmeye mahkûmdur. Unutulmaması gereken, dünya hayatının geçici olduğu ve ölümün kaçınılmazlığı karşısında insan için yapılacak en akıllıca işin bu yeryüzü sınavını başarıyla geçme çabasında bulunması gerektiğidir.

İnsanın yeryüzündeki konumunu Kur'ân açısından belirlemeye çalışan Muhammed Abdullah Dirâz "*Kur'ân Ahlâkı*"adlı eserinde bir inanç, akıl ve irade varlığı, yapan-eden varlık, dolayısıyla bir ahlâk varlığı olarak insanı açıklamıştır.[39]

İnsanın hayvanlar ve diğer varlıklar arasında yaratılış farkının yanında başka bir de mahiyet farkı mevcuttur. Bilinçlilik (şuurluluk), bilmek, anlamak, düşünmek gibi kabiliyetlerle donatılmış olan insan, bilip anlayanın ve düşünenin kendisi olduğunun farkında ve bilincinde olarak her şeyi öğrenmektedir. Örneğin bilmek, anlamak, düşünmek gibi yeteneklerle donatılmış olan insan, iradeli hareket ederek kendisi ve dış âlem hakkında sorular sorup; bunlara cevaplar bulabilmektedir. Diğer canlılar ise, hayatını koruma, beslenme, neslini devam ettirme içgüdüleri ile donatılmış ve çevresine uyum gösterecek şekilde yaratılmış bulunmaktadır. Hayvanlar güçlü yaratıldıkları için kendilerini güçleriyle korurlar ve bu uyumu sağlarlar. İnsan ise, bedeni çok zayıf olarak yaratılmış olup aklı sayesinde hayvanlardan çok daha kuvvetli hale gelir ve kendisini idare eder. Bu özellik ve kabiliyetler, insanın beden yanında ruha sahip bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır.[40]

Günümüzde insanı inceleyen tıp, piskoloji, sosyoloji, iktisat, tarih ve coğrafya gibi birçok bilim dalları insanın ne denli şuurlu düşünen bir varlık olarak hayatını

[39] Kutluer, "İnsan", 22/322.
[40] Muhittin Bağçeçi, "İnsanın Mahiyeti ve Ruhu", *Bilimname* 8/2 (2005), 34.

sürdürdüğü tespit etmiştir. İnsan bu hali ile diğer varlıklardan farklı ve hayrete düşüren özelliklere sahiptir:

1)İnsan bilen, kavrayan bir varlık olarak geçmiş ve geleceğinin ve bulunduğu durumu idrak etmeye anlamaya çalışan bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır.

2)Kendi benliğinin şuurunda olan insan kendisi hakkında değerlendirme yapar böylece kendini değiştirme ve geliştirme imkanına sahip bir varlıktır.

3)İnsan hedef ve amacı olan ahlaka sahip bir varlık olarak hayatını sürdürür.[41]

İnsanın sahip olduğu özellikleriyle gerek iç dünyasıyla gerek dış dünyasıyla Allah'ın varlığının en açık delili olduğu tespiti yapılmıştır.

İslâm'ın düşünce geleneğine göre yaratıklar içinde yalnızca yeryüzünde halife kılındığı bildirilen insan, kendisine verilen selim akıl sayesinde kendi insanî varlığında da tecelli eden hakikati kavrama gücüne sahiptir ve bu bilgi ışığında benliğini aşarak kemal derecesine ermektedir. Onun kemal derecesi fiilen olmasa da kuvve itibariyle meleklerden üstün bir seviyededir. Bununla beraber eşyanın isimleri başlangıçta meleklerden de önce insana öğretilmiştir.[42] İnsanın halifelik vasfına karşılık varlık aleminde diğer varlıklardan farklı oluşuna anlam katan diğer vasfı kul oluşudur. Varlık sıralanmasının en üstüne yerleştirilmiş olan insan, bu mertebeye getirilmesinden önce daha anılmaya değer bir varlık olmadığını, aslının ise toprak olduğunu bilmeli ve kendisini anılmaya bile değmezken meleklerden de üstün kılan Allah'a minnettarlığını göstermeli, yine kendisi için gönderilmiş olan nebiler rehberliğinde O'nun buyruklarına kayıtsız şartsız boyun eğmelidir.

1.1.4. İnsanın Fıtratı ve Özgürlüğü

Allah tüm insanları bir fıtrat üzerine yaratmıştır. Dış etkenler, bireysel ve toplumsal kazanımlar ikinci dereceden olup bunlar asli fıtratın bir ve bütün insanlık için genel olma özelliğini değiştirmez.

[41] Şerafeddin Gölcük, *Kur'an ve İnsan* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2009), 66.
[42] Bakara 2/31.

İnsan maddi planda beden olarak tek bir fıtratta yaratıldığı gibi manevi planda ruh, zekâ ve psikolojik haller bakımından tek bir fıtrat üzerinedir. Bahsettiğimiz bu fıtrat tam ve sağlam olup ilahidir. Hakka yönelmeye elverişlidir.[43]

Fıtrat kelime olarak yapı, karakter, mizaç ve tabiat gibi manalara gelir. Bu anlamlarla beraber tabii eğilim, huy, iç güdü gibi manaları da ifade eder. Ayrıca fıtrat kelimesi "yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek" anlamlarına gelen '**fatr**'kökünden olup "yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş" anlamında kullanılır. İlk yaratılış, bir bakıma mutlak yokluğun yarılarak içinden varlığın çıkması şeklinde anlaşıldığından fıtrat kelimesiyle ifade edilmiştir. Buna göre fıtrat ilk yaratılış anında varlıkların temel yapısını, karakterini ve henüz dış tesirlerden etkilenmemiş olan ilk durumlarını ifade eder. Hadislerde de "insanın doğuştan sahip olduğu özellikler" anlamında birçok yerde zikredilir. Hem Kur'an hem de hadis kaynaklarında Allah'ın yarattığı fiziki ve ruhi kabiliyetleri ifade etmek için kullanılır. Selef alimleri ve İslam bilginlerinin çoğunluğu fıtratullahın İslam, bir kısmı da Allah'ın ilk yaratışta belirlediği ve değişmesi mümkün olmayan farklı inanç, bazıları ise Allah'ın Hz. Adem'in neslinden aldığı ikrar anlamına geldiğini söylemektedirler.[44] Kuran ve hadislerde sıkça yer alan fıtrat kavramı "*Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fıtrat üzere yaratmışsa ona çevir*" [45]meâlindeki âyetle, "Dünyaya gelen her insan fıtrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu yahudi, hıristiyan, Mecûsî (farklı bir rivayete göre hatta müşrik) yapar" [46] meâlindeki hadiste geçen fıtrat kelimesinden ne kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması insanın kaderi, seçme hürriyeti gibi durumların belirlenmesi; kelâmî, ahlâkî ve fıkhî meseleler bakımından önemli olmuştur.

Tefsirler ve hadis şerhleriyle bazı kaynaklarda fıtrat meselesine dair birçok farklı görüş üzerinde durulmuştur. Başta Selef ulemâları olmak üzere âlimlerin önemli bir kısmı ilgili naslardaki fıtrat kelimesinin "İslâm" manasına geldiğini ileri sürmüşlerdir. Buna göre, "Dünyaya gelen her insan fıtrat üzere doğar" anlamındaki hadis insanların tabii, aslî ve fıtrî dinlerinin İslâmiyet olduğunu, daha sonra çevre

[43] Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, 36.
[44] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 105.
[45] Rûm 30/30.
[46] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 7/523-524.

tesirleriyle farklı dinlere yönelmenin asıl ve fıtrattan sapma kabul edildiği tespitine ulaştırmıştır. Ayrıca, "Beş şey fıtrattandır..."[47] diye başlayan bu hadis de fıtratın "Müslümanlık" manasına geldiğini göstermektedir. Yine Fıtrat kavramı "başlangıç, Allah'ın ilk yaratılışta her insan için belirlemiş olduğu değişmesi mümkün olmayan farklı inanç ve bunun sonucu olarak da nihaî mutluluk veya bedbahtlık" anlamına gelir. Buna göre insan, Allah onu başlangıçta hangi durum üzere yarattıysa sonunda o duruma dönecek;[48] ilk yaratılışta mümin olarak yaratılan imanla, kâfir olarak yaratılan da küfürle ölecektir. Ancak çocuk olanların ilk yaratılıştaki durumları bilinemeyeceği için her doğan insanın fıtrat üzere doğduğunu ifade eden hadisin devamında, "Sonra anne ve babaları onları Hıristiyan, Yahudi, Mecûsî veya müşrik yapar" denilerek çocuklara dünyada ebeveynlerinin dinlerine göre muamele yapılacağına da işaret ettiği yorumu çıkarılmıştır. Başka bir ayette de fıtrattan maksat, Allah'ın Âdem'in neslinden, dünyaya gelmeden önce iman ettiğine dair aldığı ikrar ve mîsâk tespiti yapılmıştır.[49] Her çocuğun fıtrat üzere doğduğunu bildiren hadiste yer alan fıtrat kavramı sadece Müslüman doğanlar için kullanılmıştır; çünkü, herkes Müslüman olarak yaratılmış olsaydı Allah'ın, "*Andolsun ki biz cinlerin ve insanların birçoğunu cehennem için yarattık*"[50]ayetinin ve kâfirlerle ilgili daha başka hükümler belirlemesinin anlamı olmazdı.[51]

Bahsettiğimiz görüşler içinde en mâkul olanı ve giderek en çok ilgi göreni, fıtratın, ilk yaratılış esnasında Allah'ın insan tabiatına bahşettiği yaratanını tanıma eğilimi, ruh temizliği vb. olumlu yetenek ve yatkınlıklardır. Kur'an'da insanların hiçbir şey bilmez durumda dünyaya geldikleri ifade edilmiştir.[52] Şu halde yeni doğanlarla ilgili fıtrat kavramı onların yaratılış ve tabiat bakımından genellikle temiz olduğuna işaret eder; bunlar ancak baliğ olduktan sonra iman veya küfrü seçebilirler. Eğer insanlar doğuştan iman veya küfür üzere yaratılmış olsalardı hiçbir zaman inançlarını değiştiremezlerdi. Buna göre fıtratın "hakkı benimseme yatkınlığı" şeklinde anlaşılması gerektiği birçok kelamcılar tarafından benimsenmiştir. Fıtrat hadisinde bulunan, "... Sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan... yapar" ifadesi,

[47] Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, 1995, 7/523.
[48] A'râf 7/29.
[49] A'râf 7/172.
[50] A'râf 7/179.
[51] Hayati Hökelekli, "Fıtrat", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/47.
[52] Nahl 16/78.

çocuklardaki temiz yaratılışın ve iman yatkınlığının çocukluk evresinde çeşitli etkilere göre değişmeye sebep olduğunu göstermektedir. İbn Teymiyye ve İbnü'l-Esîr gibi önemli düşünürler İslâm düşünce tarihi bakımından önem taşıyan bir yaklaşımla, insan fıtratındaki çizginin Allah'ın dininin yani Allah'ın tanınması ve ikrar edilmesi yönünde olduğunu, hatta çocuğun bu yönde gelişmesi için yeni şartların hazırlanmasına bile ihtiyaç duyulmayacağını söylerler. Çocuğun fıtratında bulunan doğru çizgide yetişmesini engelleyecek olumsuz şartların giderilmesi ve böylece onun fıtrî yöndeki kabiliyetlerinin önünün açılması yeterli olduğu yönünde görüş beyan etmektedirler.[53] Allah'ın gözleri ve kulakları görmeye ve duymaya müsait yaratmış olması gibi, insanların kalplerini hakkı kabul etmeye elverişli yaratmıştır. O halde kalpler kabul etme liyakatı üzerinde kalmaya devam ederse hakkı ve İslam'ı kabul eder. Buna göre kafir, fıtratındaki kabiliyet ve istidatları yok eden vicdanıyla ters düşmüş insan olmaktadır.[54]

İnsan nefsinin asıl fıtratı hakkı tanımak ve Haktan başkasına kul olmamaktır. Ayette geçen hanif sözcüğü sözlükte meyletmek manasında olup tevhide, doğruya ve Allah'a meyleden anlamına gelmektedir.[55] İnsanda bu tabii duygu ve şuurun oluşmasında insandaki gayretin veya nazar ve istidlalinin herhangi bir etkisi yoktur. İnsan bir ilaha sığınır birçok zaman onun bu davranışı fıtratın bir tezahürüdür. Öyle ki en inatçı kafirler bile sıkıştıkları anda Yaratan'a sığınma ihtiyacı duymuşlardır.[56] Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şu ifadelerle yer almaktadır:

"*İnsan bir sıkıntıya maruz kaldığında, gerek yanları üzere gerek otururken veya ayakta iken bize yalvarır. Ancak sıkıntısını giderdiğimiz zaman ise sanki sıkıntısından dolayı bize yalvaran kendisi değilmiş gibi (eski hale) geçer gider*."[57] Râgıb İsfehânî fıtratı, Allah'ın insana yerleştirdiği bilme yeteneği olarak Kurtubî, 'hakikate yatkınlık' ve 'hak' olanı benimseme eğilimi olarak yorumlar. Buna göre, fıtrat, iman-küfür, kabul-red, hidayet-dalalet gibi insanın geleceğini *belirleyici* manalar taşımadığı anlaşılmaktadır. İmam A'zam Ebû Hanîfe de fıtratı Kur'an'da anahtar terimlerden biri durumundaki *mîsâk* ile birlikte ele alarak küfre sapanı fıtratı

[53] Hökelekli, "Fıtrat", 13/48.
[54] Yener Öztürk, "İnsan ve Fıtrat", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1999), 326.
[55] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 6/280.
[56] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2007, 6/281.
[57] Yunus 10/12; Neml 27/62.

değiştirip bozmuş olan İman ve tasdik edeni ise fıtratında sebat göstermiş olan şeklinde yorumlamıştır.[58] Bahsettiğimiz bilginler fıtrata yükledikleri bu anlamları genellikle Rûm suresinin 30. ayetine dayandırmaktadırlar:

Ayette geçen *fıtrat kavramı*, Arapça'da *cebele* (cibilliyet) (karakter meydana getirmek) fiiliyle eş anlamlıdır. Bu eşanlamlılıktan hareket eden Mâturîdî, fıtrat kavramına *ma'rifetullah* anlamı vermektedir. Mâturîdî'ye göre, *fa-ta-ra fiili* bilgisel bir kodlamayı içerir. Allah'ın varlığı ve birliği dâhil yaşam kodlarının kaynağı burasıdır:

"Fıtratullah, Allah'ın insanda yarattığı marifetullah ve tüm çocuklara bahşettiği şuurluluk hâlidir ki çocuk onunla rabbini ve vahdaniyetini bilebilir. Bu marifet, bebekliklerinde kendileri için gıda olan sütü anneden emme şuurunu Allah'ın insanlara ihsan etmesi gibidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber fıtrat hadisiyle bunu kastetmiştir. Allah'ın dağlara tesbih ve O'na hamd etme şuurunu vermesi de böyledir. Ancak daha sonra ebeveyni çocuğu kendilerine benzeterek çocuğu asıl fıtratından uzaklaştırırlar" [59] Bu yoruma göre, insan tecrübesi fıtratı meydana getirmez; bilakis bu fıtrata uygunluk, hayata temel karakterini verir. Fıtrat teriminin Mâturîdî de *cebele* (cibilliyet/temel karakter kodları) olarak verilmesi şu anlama gelir: İnsan olmanın getirdiği temel kodlar fıtratta saklıdır. Onun dışında insan hayatı idame ettirmek için gerekli normlar hayat içinde öğrenir. [60]Kendi başına ıssız bir adada yetişen bir insanın hayata kaynaklık eden her türlü hakikati kendi doğası gereği keşfedebileceğini temellendirmeye çalışan İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzân*'ı burada verebileceğimiz en iyi örneklerdendir.

Burada yer verilmesi gereken önemli bir husus da vardır ki o da insanın hakka müteveccih olan yönüne dikkat edilmekle beraber insanın müspet ve menfi duygularla birbirine zıt iki eğilimli yönün mevcut olmasıdır. Bu durumla ilgili Kur'an-ı Kerimde Allah'ın yaratmış olduğu fıtrata dikkat çekildikten sonra

[58] Şaban Ali Düzgün, "İnsanin Doğasi (fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (10 Eylül 2016), 324.
[59] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilatu'l-Kur'an Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Fadıl Ayğan (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2018), 11/218.
[60] Düzgün, "İnsanin Doğasi (fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", 325.

"...Nefsini temizleyen iflah olmuş onu kirletip örten ise ziyana uğramış sayılır."[61] İfadeleri insanın iki cephesine işaret etmektedir.

Kur'an, insan fıtratındaki çatışmacı yapısına dikkatleri şöyle çekmektedir:

"Benliğe ve onu şekillendirene and olsun ki Allah o benliğe iyiyi ve kötüyü tanıyıp davranma yeteneğini yerleştirmiştir. Kim bu ben'i geliştirip arındırırsa kendini kurtarmış olur, kim de geliştirmezse kaybetmiş olur." [62]

Kur'an insanın bu nötr hâlini tanımladıktan sonra, insanı iyi yönde eğitmeye başlamaktadır:

"Kim ki Allah'ın buyruklarına saygı gösterirse, bu onun için Allah katında daha hayırlıdır"[63]

İnsanın doğası yukarı yükselmektense (erdemli olmaktansa) aşağıya doğru gitmeye, topraksı/arzi bir karakter kazanmaya daha yakın görünmektedir. Erdemli olmanın gayret gerektirdiği ve Allah'ın da böyle bir amaca yönelene yardım ettiği (*tevfik*) ayetlerde ifade edilmektedir. Yanlışa yönelmiş olan ise Allah kendi hâline bırakmaktadır(hızlan). Aşağıya doğru gittikçe insanlar yükseklerin sesini duyamaz olurlar. Kur'an-ı Kerim, bu insanları, kendilerine uzaktan seslenilen ve söyleneni duymayan insanlara benzetmektedir.[64] "*Allah'ı unutup da Allah'ın da kendilerini kendilerine unutturduğu kimseler gibi olmayın. Bunlar fasıkların ta kendisidir."*[65] ayeti, sürekli uyanık durma hâlinin, erdemli bir insan olamaya kaynaklık edeceğini bildirir ve Allah'ı unutan insan doğasının, kendi potansiyellerini de unutacağı yönünde bizlere uyarılar etmektedir.

İnsandaki vicdan mekanizmasının yanında nefis mekanizması her türlü arzu ve istek, kin, nefret ve öfke gibi olumsuz duyguları oluşturur. Bir arada olan bu iki mekanizmada vicdanın üstün gelmesi halinde nefis de olumlu bir mekanizmaya dönüşür. Böylece nefis *emmarelikten*[66] *levvameye*[67] çıkarak insan için yararlı hale gelir. Vicdan mekanizmasının bir unsuru olan akıl Allah'a dönük bir kalple

[61] Şems 91/7-11.
[62] Şems 91/7-10.
[63] Hacc 22/30.
[64] Fussilet 41/44.
[65] Haşr 59/19.
[66] Yusuf 12/53.
[67] Kıyame 75/2.

beslenmemesi durumunda nurunu kaybeder biyolojik bir nesneye dönüşür. Nefsin istilasına maruz kalp de düşünme ve eşyanın hakikatini bilme yeteneğinin kaybeder. İnsan vahiy ile aklını aydınlatmaz ise heva ve hevesler kalbi duygusuz eder. [68] Bu hususa ilahi kelamda da işaret edilmektedir.[69]

Bir kişi Allah'ın yarattığı fıtrat üzerinde olsa dahi onun Müslüman olması için Peygamberin ona ulaşması Peygamber vasıtasıyla da dinin ulaşması ve dini kabul etmesi şarttır. Zira insanın fıtratı ile birlikte bir de kesbi vardır. Fıtrat hakka yönelirken Allah'a ermek için hep hak olana doğru bir yönelişi de vardır. Kesb ise içte ve dışta insanı fıtratına zıt heva ve isyanlara sürükleyebilir. İnsanı bundan koruyacak olan dindir. Bu sebepledir ki ayette Allah'ın fıtratına sarıl buyrulmaktadır.[70]

" *Artık ne zaman benden size doğruyu gösteren bir rehber gelir de kim ona uyarsa o kimselere korku olmayacak hiç üzülmeyecekler de*."[71]

Kur'an-ı Kerim'in ortaya koyduğu şey şudur: İnsan için bir yol gösterici olması gerektiği ve insanın kurtuluşunun ancak ona tabi olunarak gerçekleşeceği gerçeğidir. Allah'ın insana bahşettiği fıtrat ile insanın, kendi kendine hidayete ulaşması mümkün görülmemektedir.

Fıtratın gücü ve rolü ise önüne vahiy ve bir Peygamber aracılığıyla hidayet ve hak yol gelince onu tanıması ve onu kabul etmesi olmuştur. Hz. Peygamber dahi kendisine vahiy gelmeden veya yol gösterilmeden hangi yoldan gideceğini hayrette beklediği[72] zamanlar olmuştur. Kısacası insanda bir fıtrat vardır ve Peygamberin getirdiği de bu fıtratın çağrısına icabet etmektedir. Fıtratın dengeyi sağlayabilmesi ancak hak dinle mümkündür. Din koruyucu hudutları ve prensipleriyle fıtratı muhafaza eder. O halde insanın kemale ulaşması da ancak ilahi bir ilim ile talim edilmesine bağlıdır. İnkar ve günah karşısında insan fıtratı denge bulamaz ve daima rahatsızlık duyar. Çünkü fıtrat ancak hayırla uyuşur. Bu durum hadislerde şöyle yer alır:

---

[68] Öztürk "İnsan ve Fıtrat", 323.
[69] Casiye 45/23.
[70] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2007, 6/283.
[71] Bakara 2/38.
[72] Duha 93/7.

"Günah kalplerin titremesidir."[73]

Netice itibari ile insan, fıtratına muhalif hareket ettiğinde huzurunu kaybetmiş olmaktadır.

Fıtrat bir bütün halinde; insanın bedensel uygunluğunu, ruhsal yatkınlığını ve zihinsel kabiliyetlerini ifade etmektedir. Fıtratın bu üçlü yönü, insanın duygu, düşünce ve eylemlerine kaynaklık edecek bir özelliğe sahiptir. Bu yapının yatkınlıklarını ifade eden en önemli terimlerden biri hidayettir.[74] "*Allah her şeye takdirini ve hidayetini verendir.*"[75]ayetinde ifade edilen hidayetle, Allah, kanunlar koymuş, bu kanunları keşfedecek ve böylece hem kendimizi geliştirecek hem de Allah'ın yaratmada öngördüğü gelişme ve tekâmüle ayak uyduracak yeteneği/*hidayet*i de *fıtrat*ımıza yerleştirerek herkese ihtiyacı olan şeyi vermiş (takdir etmiş) ve bu ölçüye uyum göstermek suretiyle içgüdüler ve fiziksel kabiliyetlerle donatmıştır.[76]

Fa-ta-ra, ayırarak, yararak yaratmak anlamına geldiği için, insan fıtratının sürekli ayrılma, özgürleşme, bağlı olmama manasına işaret vardır. Özgürlüğün biri olumlu biri olumsuz iki yönü karşımıza çıkmaktadır:[77] Olumlu yanı, özgürlüğün insanı otoriteden kurtarıp özerk bir ahlaki birey olarak bireysel tecrübesini anlamlı kılmasıdır. Burada bütün sorumluluk insana aittir daha üst bir otoriteye değil. Bu, politik ve ruhsal özgürlüğün temelidir. Saadetinin de hüzünlerinin de özerk faili insandır. Bu özerklik her türlü cebri/kaderciliği devre dışı bırakır ve insanın bir şeyi yapma veya yapmama hakkını da içinde barındırır. Özgürlüğün olumsuz yanı ise, bireye getirdiği yalnızlık ve güçsüzlük duygusudur. Özgürlüğün bu tarafı, insanın iradesini kötü yönde kullanmasından yahut özgürlüğü kullanmamış olmasından kaynaklıdır. İnsan hayatındaki bütün pişmanlıklar ve iç geçirmeler, insan iradesinin/özgürlüğünün bu yanlış kullanımına bağlıdır.

Bu noktada İnsanın ahlaken bozulmaya yatkın olması ve özgürlüğünü her zaman 'en iyi olan'ı seçme yönünde kullanmaması, yalnız bırakılmaması ve dışarıdan

[73] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 10/13.
[74] Düzgün, "İnsanin Doğasi (fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", 331.
[75] A'lâ 87/3.
[76] Düzgün, "İnsanin Doğasi (fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine", 331-332.
[77] Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, 33.

peygamberler ve ilahi emirlerle desteklenmesini gerektirmektedir. Bunu şu ayette anlamak mümkündür:

"İnsan zayıf yaratıldığı için, Allah yükünü hafifletmek ister."[78]İnsanın kendi yararına bir eylemde bulunma konusunda gösterdiği acziyet Allah'ın yardımına duyduğu ihtiyacın ana gerekçesidir. İnsan fıtratı, insanın hem içten (şeytan/vesvese) hem de dıştan yönlendirmelere karşı direnç noktasıdır. İnsanı denetleyeceği temel varlık kodlarıdır.

İnsana hayatı boyunca bir yetki ve sorumluluk verilmiştir. İnsan ilahi teklifle sorumlu olup bir mücadele ile karşı karşıya kalmıştır. Allah'ın halifesi olma sorumluluğunu gösterebilmesi için kendini dini inanç, ibadet, ahlak olarak ispat etme durumundadır. En önemlisi fıtratını koruyarak, dünyada ferdi ve içtimai planda inanca dayalı ahlak ve faziletle bezenmiş bir beşeri düzen kurmakla sorumlu tutulmuştur. [79]Nitekim Kur'an'da "*biz emaneti göklere, yerlere ve dağlara teklif ettik; onu yüklenmekten kaçındılar onun sorumluluğundan korktular onu insan yüklendi"* ifadeleriyle sorumluluk "emanet" olarak tasvir edilir. Yükümlülükler olarak yorumlanan emanet Allah'ın cebren değil ama gönülden arzu ve tercih ile insanın bu emaneti yüklendiğini beyan etmektedir.

Bir diğer yönüyle emanet, insana bahşedilen akıl ve düşünce kabiliyeti olarak da anlaşılmıştır. Çünkü insan akıl ve duyu kaynaklarını kazandığı zaman tekliflere muhatap olur ve sorumluluk kendisine yönelir. Bu emanet sayesinde Allah'ı bilme ve tanıma gibi birçok yüceliklerin sahibi olmuştur. Bu yüce emanet ile insan hem yetkili hem sorumlu bir varlık olmuştur. Ayetin devamında "*Doğrusu insan çok zalim, çok cahildir*" [80] ifadeleri kendisine emanetin verilmesiyle bir taraftan zalim, bir taraftan cahil olduğu vurgusu yapılmıştır. Burada insanın iki özelliğine dikkat çekilmiştir. Bunlar;

a)Zalim olması

b)Cahil olmasıdır

[78] Nisâ 4/28.
[79] Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, 54.
[80] Ahzâb 33/72.

a)İnsan çok zalim ve zulme yatkınlığıyla karşımıza çıkabilir o bu özelliği ile Allah'ın ve kulların haklarını gerektiği gibi yerine getirmeyerek kendisine zulmeder.

b)İnsan aslında öyle alim falan olmayıp onun bilgisi sınırlı ve yüzeyseldir. Bununla beraber akıbetinin ne olacağını bilmediği için kendisine ve çevresine zulmediyor.

Emanet yüklenen insan için kendi çaba ve gayretinden başka bir şey yoktur. [81] Her şeyin kendi çalışmasından ibaret olduğu ayetlerde sıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla insanın kazandığı her iyilik kendi lehine her kötülük de kendi aleyhinedir. O halde emanet ve sorumluluk sahibi insana düşen dünyasını ve ahretini Allah'ın ve kendisine gönderilen Peygamberlerin gösterdiği temel üzere bina etmektir.

İnsanın manevi dünyası söz konusu olduğunda akla ilk gelen onun özgürlüğünün olup olmamasıdır. İnsanın özgürlüğü konusunda Kur'an'a başvurduğumuzda şu şekilde veciz ifadeler tespit edilmiştir.

"*Ve de ki: Hak rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin dileyen inkar etsin. Biz, zalimlere öyle bir cehennem hazırladık ki onun duvarları kendilerini çepeçevre kuşatmıştır. (Susuzluktan) İmdat dileyecek olsalar imdatlarına erimiş maden gibi yüzleri haşlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek ve ne kötü bir dayanma yeri.*"[82]

Her şeyin rabbi Allah hakkı insana bildirmiş insanın ihtiyaç duyduğu bilgileri ise Resul-i Kibriyası'yla tüm insanlığa tebliğ etmiştir. Kabul ve red insanın tercihine kalmıştır. Dilerse iman eder dilerse inkâr eder.

Kur'an-ı Kerim bu hususta şöyle söyler:

"*Gerçek şu ki: Biz insanı katışık bir nutfeden (erkek ve kadını dölünden) yarattık; onu imtihan edelim diye, kendisini işitir ve görünür kıldık. Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik. O ise ister şükredici olsun, ister inkar.*"[83]

İnsan ruhunun çift yönlü oluşu aynı anada hem hayra hem şerre hem hidayete hem delalete yönelmeye kabiliyetlidir. Onun iyi ile kötünün, iman ile küfrün, yararlı

[81] Necm 53/39-41.
[82] Kehf 18/29.
[83] İnsan 76/2-3.

ve zararlının arasında ayırt edebilecek yapıda ve potansiyelde olduğu, insan dilerse hayra dilerse şerre yönelebilecek istitâte sahip olduğu Allah'ın kelamında sıkça vurgulanmaktadır.

"*Nefse ve onu şekillendirene, ona hem kötülüğü hem de korunmasını ilham edene andolsun ki (Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini arındıran kazanmış (felaha ermiş) ,onu alçaltan ziyana uğramıştır*."[84]

Söz konusu ettiğimiz bu ayetlerde insanın manevi anlamdaki tercihlerinde özgürlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'an'da yer yer "*Allah'ın; insanların kalplerini mühürlemesinden*" [85] hakikati gözlerin göremeyeceğinden bahsederek insanların körleştirilmesinden bahsedilir. İnsanların kalplerinin mühürlenme sebebini ise onların kötü davranışı sebebiyle olduğu bir başka ayetle ifade edilir.[86] Dolayısıyla Allah'ın zulmetmesi iradelerine mani olması söz konusu dahi değildir. Şu da unutulmamalıdır ki kalbi mühürlenen, küfür bataklığına düşen insan her zaman tövbe ile Allah'a dönebilir. Yine bu durumda insanın istemesine yani iradesine bağlıdır.

Allah peygamberleri aracılığıyla hidayet ve delaleti tebliğ etmiş, nelerin günah, nelerin sevap olduğunu bildirmiş bununla beraber hiçbir kavme bir peygamber göndermedikçe azap edilmeyeceğini beyan etmiştir.[87] Bu ayetle Allah seçimi ve iradesini kullanması gereken insana bırakmakla beraber insanı peygamberle desteklediğini ifade etmiştir.

1.1.5. Toplum İçinde İnsan

İnsan hayatı bireysel ve toplumsal olarak devam eder. İnsan hayatını bireysel ve toplumsal biçimde ikiye bölmek mümkün görülemez. İnsan bireysel hayatını toplumla birlikte yaşar. Kur'an-ı Kerim'de insan toplumu bir bütün ele alarak ümmet kavim gibi gruplara ayrıldığından söz eder. Bu insan toplulukları farklı inanç gruplarını oluşturmuştur. Allah bütün insanlığa yol gösterici olarak peygamberleri gönderdiğini ifade eder.

---

[84] Şems 91/7-10.
[85] Bakara 2/7.
[86] Bakara 2/88.
[87] İsra 17/15.

Yine konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim insanların bir zamanlar tek toplum, ümmet oluşundan bahseder. İlk insanlar Allah'ın birliğine iman ettikleri tek din etrafında bir araya geldikleri bir tek millet oldukları için bir tek ümmet olduklarından bahseder.

Allah Teala ayette şöyle buyurarak:

"*İnsanlar bir tek ümmetti. Sonra Allah peygamberleri müjdeleyiciler veya uyarıcılar olarak gönderdi; onlarla beraber anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hükmetmek üzere kitabı indirdik…"*[88]Yunus suresi 19. ayette de insanların tek ümmet olduklarına temas edilmektedir.

Bir vakit tek ümmet halinde yaşayan insanlar yine tek inanç etrafında bir araya getirmek mümkün olup ancak Kur'an'da; Allah'ın ihtilaflara imkan bıraktığı, eğer Rabbin dileseydi insanları bir tek ümmet yapardı ama ihtilaf edip durmaktalar ifadeleriyle izahı yapılmaktadır.

İlahi hikmet gereği Allah hiçbir kimseye ve topluma zorla hidayete erdirmez. Allah hidayeti insanlara akli yollardan inanılmasını istemiştir. Tüm bunlara ilave olarak toplum içinde insanın maddi ve manevi yönleri ile aklıyla değer kazanışın somut örneği olduğu görülmektedir. İnançlı bir toplum halinde yaşamak insanın uhdesinde yer aldığı anlaşılmaktadır.[89]

Öte yandan bir toplumun hakkı duymaması ve duymak istememesi elindeki nimetin değişmesine sebep olur. Yine kendisine ilahi hükümleri tebliğ eden peygamberin davetini duymak ve tanımak istememesi toplumsal şuur ve zihniyet için büyük bir bozukluktur. Ki buda elindeki nimetin değişmesine ve yok olmasına sebep olacaktır.[90]

İmani toplumun yaşaması ve gelişmesi için de İslam toplumunun temelini oluşturan ailenin önemine dikkat çekilir. Kur'anda Allah'a ibadetle beraber ana-babaya iyiliği emreden ayetlerin yer alması değişik ifadelerle tekrar hatırlatılması aileyi yani çekirdek toplumunun ehemmiyetinin göstergesidir. Tüm bunlar insan için önemli olan toplum öngörüsünü sağlam tutmak içindir. Nisa suresinde anne, babaya,

[88] Bakara 2/213
[89] Gölcük, *Kur'an ve İnsan*, 155.
[90] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 4/243.

akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, yolcuya ve ellerinizin altında bulunanlara iyi davranın buyrularak merkezden çevreye doğru genişleyen sosyal dayanışma ile yine bütün toplum birleştirilmek istenmektedir.[91] Son peygamber Hz. Muhammed(sav) ve tüm peygamberler anne-babaya itaatin önemi üzerinde durarak yol gösterici olmuşlardır. Hatta öyle ki bazı peygamberlerle beraber onlara itaat edilmesi gereken yerler bile karşımıza çıkmaktadır. Hz. Nuh ve Hz. İbrahim peygamberlerin ailesiyle olan inanç bağına dikkat çekerek maddi bağın sürmesiyle beraber manevi bağın kopmuş olmasına dikkat çekmektedir.

Allah Kur'an-ı Kerim'de insanları yeryüzünde iman ve ahlak ilkeleri üzerinde kurulu yaşanabilir bir hayata davet etmektedir. Bahsedilen ayetlerin temelinde iman ilkesinin yer aldığı anlaşılmaktadır. İnsanlar arasındaki birlik iman temeline dayalıdır. Bu iman temelini oluşturan iki önemli esas vardır. Bunlar; peygamberlik ve kitaptır. Bu birliğin bozulması ise insanların ihtiras ve kıskançlıklarına dayanır. İhtilaf ve anlaşmazlıklar bu şekilde çıkmış. Bu ihtiras ve kıskançlıklar peygamberlerle mücadeleye kadar ilerlemiştir. Ancak Allah insanların ıslah edilmesi gereken bu yönünün düzelmesi için iman üzere birleşmeleri için müjdeci ve uyarıcı olarak peygamberlerini göndermiştir. Elçilerle beraber hak ve doğrulukla hüküm vermeleri için kitaplarla göndermiştir.

1.2. NÜBÜVVETİN KAPSAM VE MAHİYETİ

Sözlükte "haber vermek" anlamındaki nebe' veya "konum ve değeri yüksek olmak" anlamındaki nebe' ve kökünden türemiş ismidir. " Allah ile insanlar arasında dünya ve ahret hayatı ile ilgili ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yerine getirilen elçilik görevi" diye tanımlanır. Türkçede nebi ve nübüvvet isimleri yerine farsça olan peygamber ve peygamberlik kelimeleri yaygın olarak kullanılmıştır. Ayrıca "Allah ile kul arasında elçilik yapma" anlamındaki risalet nübüvvet, resul de nebi yerine kullanılmıştır. Nübüvvet ilahi dinlerin hepsinde üç temel esasından birini teşkil etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "göklerin, yerin ve dağların taşıyamayacakları ilahi emaneti insanın yüklendiğini belirtir. Burada emanet insanın Allah ile ilişki kurması O'nun halifesi olması emirleri gereğince hareket etmesidir. Bunla beraber Allah yol gösterme ve hakikati tebliğ etmenin yanında hakikati bizzat yaşayıp örnek alan

[91] Nisa 4/36.

nübüvvet kurumunu icat etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde nübüvvetle ilgili birçok açıklama yer alır. Peygamberlerle ilgili ibret ve öğüt verici örnekler aktarılmaktadır.[92]

İnsanın hayat mücadelesinde ihtiyaç duyacağı her türlü güç ve yetenek ona bahşedilmiştir. İnsanlardaki bu yetenekler farklı bir düzene oturtulmuştur. Bu özel yetenekler onun zihinleri karıştıran en çözülmez meseleleri bile kavrayabilecek yapıda olmasını sağlar. Bütün bu yetenekler Allah tarafından insana bahşedilmiştir. Bu özel yeteneklere sahip insanlar her şeyin bilgisini ve bu yetenekleri kullanma yol ve yöntemlerin bilgisini bilebilir. Ancak insana dünyada hayatın anlamını yaratılmanın amacını anlatacak biri olmalıdır. İşte bu kişi Allah'ın görevlendirdiği peygamberlerdir.

İnsan nedir ve ne için yaratılmıştır. Gayesi nelerdir? Gibi sorular insanın cevap bulmaya ihtiyacı olan sorulardır. Peygamberler toplum içerisinde kabiliyet ve yaratılış açısından zihni eğilimleri ile seçkin kişiler olmuşlardır. Peygamberin aklı insanın güç getirmediği problemleri anlar. Onların tüm işlerdeki davranışı doğruluk dürüstlük ve asalettir. Daime fazilet ve doğruluğu öğütler tavsiye ettiği işleri önce bizzat kendisi yapar [93]

İslam inancına göre irade ve akıl sahibi bir varlık olarak insan, Allah'a kul olma sorumluluğunu yerine getirmek ve ahirette verilen nimetlerin hesabını vermek üzere yaratılmıştır.[94] İnsanlar, bu hususta desteksiz bırakılmamış, kendilerine dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için farklı zamanlarda çeşitli peygamberler gönderilmiştir. Peygamberlerin varlığını kabul etmek ve bir diğer önemli nokta aralarında ayrım yapmaksızın tamamına iman etmek, İslâm inanç esaslarının temelini teşkil eden önemli bir ilkedir.

Allah insanı bazı davranışları yerine getirmekle sorumlu tutmuştur. Yarattıkları arasında en değerli varlık insan kendisine akıl ile irade verilmiş, bunun sonucunda da ona bazı sorumluluklar yüklenmiş ve ondan iyi bir kul olup bazı mükellefiyetleri yerine getirmesi istenmiştir. Allah insanı yaratmakla zaten ona en büyük nimeti vermiş, ikinci bir nimet olarak da onlara model olması, sorumluklarını

[92] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 272.
[93] Vechi Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı* (Batman: Mütercim Yayınları, 2019), 98.
[94] Bakara 2/21, 155-156; Âl-i İmrân 3/186.

hatırlatması ve ona yol göstermesi için peygamber göndermiştir. Allah peygamberleri insanların kendi içlerinden onlara yardımcı olması için göndermiştir. Peygamberler güzel davranışları, iyi huyları ve adil davranışlarıyla insanlar için her devirde en iyi modeldirler.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok kimse, insan aklının her alanda kendisine yeterli olduğu, bu nedenle de herhangi bir rehbere ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle nübüvvet inancına karşı çıkarak, peygamberleri inkâr etmişlerdir. Kelam âlimleri, nübüvvet inancını bir taraftan inkârcılara karşı ispat etmek ve temellendirmek, diğer taraftan da bu inanca karşı yöneltilen itiraz ve eleştirileri cevaplamak için birçok çalışma kaleme almışlar; bu konuyu nübüvvetin kapsamı, mahiyeti, imkânı, gerekliliği, ispatı, vehbî oluşu ve sona ermesi bağlamında birçok alanda incelemişlerdir.

Yahudilik, Hıristiyanlık gibi diğer dinlerde ve İslam'da tanrı, âhiret, melek ve şeytan gibi görülmeyen varlıklara inanmak kadar, peygamberlere inanmak da önemli bir yer tutar. Çünkü dine olan inanç, insanın yaratıcısıyla olan münasebetinin benimsenmesiyle başlar. Bu münasebeti kuran ve güçlendiren ise nübüvvet kurumudur. Nübüvveti bu kadar önemli kılan, dinin diğer geri kalan inanç esaslarının ancak bu kurum vasıtasıyla bilinmesi hususudur.[95] Nübüvvet yok sayıldığı takdirde din diye bir şey ortada kalmaz. Bunun nedeni, dinin kapsamı, hüküm ve haberlerin kaynağının peygamberler olmasıdır. Dolayısıyla haberin varlığı peygamberin varlığına ve doğruluğuna bağlıdır. Bu nedenle İslâm Dini, Allah'a imandan sonra, bütün peygamberlere ve getirdiklerinin tümüne inanmayı farz kılarak temel iman esaslarından biri haline getirmiş, peygamber ve kitaplar arasında ayrım yaparak bir kısmına inanmak, bir kısmını inkâr etmek ise küfür sayılmıştır.[96]

Kur'an-ı Kerim, kevni ayetler üzerinden kâinatın düzen ve ahengini gözler önüne sererek insana, Allah'ın varlığı ve birliğini kabul etmesi için düşünmeyi emretmiştir.[97] "Ancak vahiy olmadan, aklın gücü nedir?" sorusu kapsamında İslâm âlimleri arasında insanın akıl gücü ile hayatı, ilmi ve sanatı peygamberler olmaksızın bilip bilemeyeceği gibi hususlar tartışılmıştır. Bu tartışma sonucunda, insanoğlunun

[95] Recep Önal, "İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (01 Haziran 2013), 152.
[96] Bakara 2/136, 285.
[97] Bakara 2/164

kendisine verilen iyi ve kötüyü ayırt etme yeteneği sayesinde güzel ve iyi davranışlar sergileyecek bir yaratılışa sahip olmakla birlikte bunun yanında insanın zayıf irâdeli, duygusal, yalan konuşmaya meyilli bir özelliğe de sahip olduğu; dolayısıyla inkâr etmeye, kötülük yapmaya ve haktan uzaklaşmaya, kişiyi helaka götürecek ve fayda beklediği anda ona zarar getirecek bir cahillik ve hoyratlığa meyilli bir varlık olarak yaratıldığı, bu nedenle de insanlığın, hayatın her aşamasında, hayra ulaşmasını sağlayacak, bireye varlığın ve yaşamının anlamını ve gayesini anlatacak bir rehbere, bütün davranışlarının sonuçlarını bilen bir zata (peygamber) muhtaç olduğu dile getirilmiştir.[98]

Buna göre diyebiliriz ki nübüvvet, ilâhî rehberlikle insanın önünü aydınlatarak dünya ve ahiret âleminde insanları huzura götürecek olan bir hidâyete ulaştırıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. İşte bu nedenle Kur'an-ı Kerim insanlık tarihinde peygambersiz toplumun bulunmadığını, her ümmete mutlaka müjdeleyici, uyarıcı ve yol gösterici olarak peygamberler gönderildiğini birçok ayette önemle vurgulamıştır.[99]Bununla birlikte İslâm âlimleri, kendilerine ilâhî mesaj ulaşmayanlar olduğu taktirde, ancak bu insanların kendi akıllarıyla Allah Teâlâ'nın vahdaniyetini ve rubûbiyetini bilecek bir fıtrat üzere yaratılmış olduğunu, bu sebeple de insanların, akıllarıyla bazı temel ilkelere ulaşabileceklerini, netice olarak Allah'ın varlığına iman etmekle yükümlü olduklarını ifade etmişlerdir. Bu konuda imam Ebû Hanîfe (ö. 150/767); "Eğer Allah Teâlâ insanlara peygamberler göndermeseydi, insanların sadece akıllarıyla Allah'ı bilmeleri vâcip olur, peygamberler kendilerine gelinceye kadar emir ve yasaklardan sorumlu olmazlardı. Hiç kimse yaratıcısını bilmemekte mazur olmaz. Çünkü herkes kendisini ve kâinatı kimin yarattığını bilecek yetenektedir." [100]söylemektedir.

Allah Teâlâ, emir ve yasakları insanlara tebliğ etmek ve kendilerini sapıklıktan kurtarıp doğru yolu bulmalarını sağlayan elçilerini insanlar arasından seçmiştir. Peygamberlerin insanlar arasından seçilip gönderilmesinde önemli bir

[98] Ebu Mansûr el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2002), 224-225.
[99] Yûnus 10/47; Nahl 16/63; Fâtır 35/24.
[100] Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: İFAV,Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 39.

hikmet ve gaye vardır. Nitekim Kur‟an-ı Kerim‟de Hz. Peygamber‟e: *“Ben ancak sizin gibi bir beşerim.”*[101]demesi emredilmiştir.

Diğer taraftan Kur’an’da peygamberlerin beşeri özelliklerine vurgu yapılması da oldukça önemlidir. Çünkü peygamberlere itiraz eden inkârcılar, çoğu defa kendilerine gerekçe olarak peygamberlerin insan olmalarını ileri sürmüşlerdir. Hz. Peygamber, Allah tarafından peygamberlikle görevlendirildiği zaman, müşrikler ona inanmamışlardır. Özellikle kendileri gibi olan bir insanın peygamber olamayacağını ve bunun için bir meleğin görevlendirilmesi gerektiğini ileri sürerek, kendisinden insan kudretinin dışında bir takım olağan üstü deliller gösteren bir melek gönderilmesini talep etmişlerdir. İnkârcıların bu taleplerine Kur’an’ın cevabı ise: *“Eğer yeryüzünde gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamberler olarak bir melek gönderirdik”* [102] olmuştur. Buna göre mahiyet itibariyle peygamberlerin insanlardan gönderilmesi zaruridir. Çünkü âyette de ifade edildiği gibi, yeryüzünde yerleşip dolaşanlar melekler değil, insanlardır. Nitekim, insanların kendi cinslerinden peygamberler gönderilmesini kabul etmemeleri, akla ve mantığa uygun düşmemektedir. Öyleyse olması gereken, duyguda, düşüncede ve ihtiyaçta ortak noktaları bulunan bir peygamberin, daha önce ifade ettiğimiz gibi kendi cinsinden olan, içinde bulunduğu toplumun türlü problemlerini ve sıkıntılarını yakından müşahede eden bir kişinin insanlara peygamber olarak gönderilmesidir. [103] Çünkü peygamberler örnek kişilerdir ve temsil görevleriyle insanlara bizzat yaşayarak örnek olmaktadırlar. Ayrıca peygamberler, insan/beşer olma hasebiyle tıpkı diğer insanlar gibi yemek yeme, çarşıda dolaşma, aile hayatı kurma, hastalanma ve ölümlü olma gibi aynı özellikleri taşımaktadırlar. Netice olarak peygamberler hemcinsleriyle aynı yaratılışa sahip olduklarından gönderildikleri toplumların duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını daha iyi bilirler. Böylelikle peygamberler, tebliğe muhatap olanlara en güzel şekilde örnek olmuşlardır. Yüce kitabımız Peygamberlerin bu örnekliğini ise *“Andolsun ki,*

[101] İbrahim 14/11.
[102] İsrâ 17/95.
[103] Ebû Mansûr el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te’vilatu’l-Kur’an Tercümesi*, ed. Yusuf Şevki Yavuz, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 2/514.

Resûlullah, sizin için, Allah"a ve âhiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah"ı çok zikredenler için güzel bir örnektir." [104] ayetiyle açıklamıştır.

Peygamberlik konusu, kelam ilminde seçilmiş olmayı gerektiren bir vazife veya kazanılmış bir vazife olarak tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmalarda Peygamberlik, Allah tarafından seçimle peygambere gelen bir vazife olduğu hiç kimsenin çalışarak veya çabası sonucu bu mertebeye ulaşarak elde edeceği bir görev olmadığı öngörülmektedir. Peygamberlerin hiç biri bir eğitime katılarak ve bu eğitimleri sonucunda peygamberliği hak etmiş kimseler değildir. Örneğin bu hususla ilgili Kur'an'ı Kerimde "*Sen daha önce kitaptan okumuş ve elinle de onu yazmış değildin. Eğer öyle olsaydı batıl söze uyanlar şüpheye düşerlerdi.*" Ayeti kanıt olarak gösterilebilir. Kur'an'da peygamberliğin çalışarak kazanılarak elde edilen kesbi bir makam değil; Allah'ın kulları arasından seçilmiş olduklarına bir lütuf olarak şerefli bir görev olduğu birçok yerde zikredilmektedir.[105]

Kısaca nübüvvet kurumu vehbi bir görev olmaktadır. Bu görev kişilerin işlemiş olduğu amele karşılık verilmiş olan bir mükafat değildir.

Peygamberler insan olduklarından insanlar için uygun olan hususlar peygamberler için de caiz görülmüştür. Onların doğması, hastalanması korku ve açlıkla karşı karşıya kalmaları, zengin veya fakir oluşları onlar için caiz görülen hususlardır. Peygamberlik görevini üstlenmiş olan kişilerde bulunan belli özellikler vardır. Kelamcılar peygamberler için sıdk, emanet, fetanet, ismet ve tebliğ özelliklerini vacip olarak görmüşlerdir.

Bu özellikler onların gerçek peygamber olduğunun delilidir. Bu özellikleri sırasıyla kısaca açıklayacak olursak:

1. Sıdk(doğruluk): Yalanın zıttı olup peygamberlerin; düşüncelerinde, sözlerinde ve davranışlarında doğru olmasıdır. Bu mevzuda Kur'an'ı Kerim "Eğer peygamber bize bazı sözler uydurmuş olsaydı elbette onu kıskıvrak yakalardık sonra onun can damarını koparırdık." [106] beyanında bulunarak onların yalan söyleyemeyeceklerinden bahsetmiştir. Birçok peygamber bu vasıfla Kur'an'da zikredilmiştir. Sıdk peygamberlik için vacip, yalan konuşması asla caiz değildir

[104] Ahzâb 33/21.
[105] Enam 6/124.
[106] Hakka 69/44-46.

demektir. Peygamberler ne nübüvvet vazifelerinden önce ne de nübüvvet vazifelerinden sonra asla yalan söylememişlerdir. Dini metinlerde geçen peygamberlerin hakikate ters gibi görünen sözleri yalan değil mecaz veya kinayeli sözlerdir. Hakikatte mana yönünden doğru ama lafızda farklı görünen yalan olmayan sözlerdir.[107]

2. Emanet(güvenirlilik): Peygamberler insanlarla münasebetlerinde olsun aldıkları vahiy hakkında olsun ihanete bulanmamışlardır. Allah'ın emir ve yasaklarını değiştirmeden insanlara ulaştırmışlardır. Bu açıdan peygamberler her yönden güvenilir kimselerdir. Kur'an aksi halde bunun peygambere yakışmayacağını bildirmiştir. [108] Nitekim peygamberler kendilerini "güvenilir elçi" olarak isimlendirmişlerdir.[109]

3. Tebliğ: Peygamberlerin gönderiliş gayesidir. Bu görev peygamberlerin Allah'tan aldıkları vahyi olduğu gibi ulaştırmaları demektir. Tebliğ vazifesi nübüvvetin ayrılmaz bir parçasıdır. Tebliğin maksadı insanların hesap günü mazeret beyan etmelerinin önüne geçmektir. Çünkü Cenabı Allah kendisine peygamber ulaşmayanlara azap etmeyeceğinin sözünü vermektedir. *"...Biz bir resul göndermedikçe azap etmeyiz asla*." [110] Bu görev emanet sıfatıyla ilişkili olup peygamberlerin vahyi iletirken hiçbir ekleme veya çıkarma yapmamaları önemlidir. Kur'an-ı Kerim bu görev hakkında "uyarmak" anlamında "inzar" "ulaştırmak, iletmek" anlamında "belağ" "müjdelemek anlamında "tebşir","davet etmek" anlamında "da've", "vahyolunanı okumak "tilavet" ifadeleriyle bahseder.[111]

4. Fetanet: Peygamberlerin kendisine inananların şüphelerini yok etmek için ve kendisine tabi olanların karşılaştıkları problemlere çözüm bulmak için keskin ve ince bir akla ihtiyaçları vardır. Kur'an'ın verdiği örneklerde peygamberlerin inkarcılara olan karşı çıkışlar vardır. Bunun en güzel örneği Hz. İbrahim'in putperestlere verdiği derstir. [112] İçgüdüleri ve tabiatları her zaman iyiye yönelen peygamberler insanların göremedikleri gerçekleri kısa zamanda görür meseleyi çözerler. İnsanlar birçok konuda onların aklına, bilgisine hikmetine başvurarak

[107] Murat Serdar - Harun Işık, *Sistematik Kelam-II* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 25.
[108] Al-i İmran 3/161.
[109] Erdinç Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), 31.
[110] İsra 17/15.
[111] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 32.
[112] Enbiya 21/57-58.

onlardan nasihat almışlardır. Onlar yaşadıkları toplumda akılları, zekaları ve bilgelikleriyle öne çıkmışlardır.

5. İsmet(Allah tarafından korunmuşluk): Bu sıfat, peygamberlerin günah işlememeleri ve günah işlemekten korunmaları gibi iki yönlü bir özellik barındırır. Bir yönüyle hiçbir peygamber, bile isteye Allah'a karşı günah işleme arzusuna sahip değildir. Diğer yönüyle bilmeden, istemeden Allah'a karşı yüz kızartıcı günahlar işlemekten de Allah korumaktadır.Bu onların peygamberlik görevleri için gereklidir.Çünkü kendi toplumları için "usve-i hasene"dirler.Bu kavram peygamberlerin şirkten korunmaları, peygamberlik öncesi ve peygamberlik sonrası günah işlemekten korunmalar, tebliğlerine mani olacak engellerden gibi birkaç anlam teşkil etmektedir.Sünni alimler peygamberin nübüvvet öncesi ve sonrası nefret uyandıran günahlar işlemekten sakınmış oldukları hakkında ittifak halindedirler.[113] Fakat "zelle" olarak tabir edilen bir takım yanılgı ve hatalar peygamberler hakkında caiz görülmüştür.[114]Örneğin bir peygamberin yolda iken verilen selamı işitmemesi gibi olası hatalar her insanın yapabileceği makul görülebilir hatalardır.

1.3. NÜBÜVVETİN GEREKLİLİĞİ

1.3.1. Selefiyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Selefiyye'nin bilhassa müteahhir âlimleri aklın tek bilgi kaynağı olarak kabul edilmesini reddetmişlerdir. Genel olarak akıl sayesinde bazı temel bilgilerin kavranabileceğini ancak ayrıntılara inildiğinde aklın yeterli gelmediğini belirtmişlerdir şeriat olmadan akılla elde edilen gerçeklerin bir anlamı ifade etmeyeceğini savunmuşlardır.

Selefilerin nübüvvetle ilgili en dikkat çeken yönü; nübüvvet konusunu ele alırken ona yapılan itirazları değil de daha çok farklı ekollerin nübüvveti açıklama metodlarına yönelik eleştirilerde bulunmaları olmuştur.

Selefilerin nassa olan bağlılıkları ve ilk dönemlerde nübüvvete dair herhangi bir tartışmanın bulunmaması dolayısıyla selefiyenin ilk temsilcilerinden gelen

[113] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 34-35.
[114] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam-II*, 28.

nübüvetle ilgili kayda değer görüşler mevcut değildir. [115] Selefiye'nin ilk temsilcilerinden olan imam Ebu Hanife konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde söylemiştir."Allah insanları küfür ve imandan arı olarak yaratmıştır. Sonra onlara hitap ederek emir ve yasaklar koydu kafir olan kendi fiili inkar ve inatla küfre dönüştü. Bu Allah'ın ona hızlanıdır inanan da kendi fiili ikrar ve tasdik ile iman etti."[116]Buna göre kişinin iman ve küfre dair tercihte bulunması emirlere muhatap olması açıkça Allah'tan gelen ilahi hitaba bağlanmıştır. Şu halde sorumluluk ancak ilahi hitapla gerçekleşir. Bunun yolu ise peygamberlerden geçmektedir. İmam Ebu Hanife Allahın hitabının hiçbir eksiltme olmaksızın peygamberin sözlerinde bulunduğunu ifade eder.[117]

Selefiyyeyi bir ekol haline getiren ve konuyla ilgili müstakil olarak Kitabu'n - nübüvvat adlı eser kaleme alan ibn Teymiyye'nin (ö. 728\1328) nübüvvet konusunu geniş çerçevede incelediği görülmüştür. Burada nübüvvetin gerekliliğine dair görüşlerine yer verecek olursak o ve Selefiyye' nin ileri gelenlerine göre nübüvvet insan hayatı için zorunludur. İbn Teymiyye, nübüvveti "hayatın nuru ve ruhu" olarak tanımlamakta, ruhtan ve nurdan uzak bir dünyanın düzeninin olmayacağını belirtmektedir. İbn Teymiyye'ye göre " Dünyaya risalet güneşi doğmadığı müddetçe karanlıktadır. *Yüce Allah " ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir nur verdiğimiz kimse asla çıkarmayacak durumda olan kimse gibi olur mu?"*[118] buyurarak müminin risalet nuruyla diriltildiğini ortaya koymaktadır.[119] İbn Teymiyye peygamberlerin insanlara bildirdiği üç önemli esasın olduğundan bahseder:

1.Allah'ın sıfatları, tevhid, kader

2.İlahi emir yasaklardan oluşan şer'i hükümler

3.Ahiret gününe iman, cennet, cehennem, hesap ve ceza İlahiyat, nübüvvet ve ahiret başlıkları altında incelenen hususlara dair kesin bilgiler ancak peygamberin

[115] Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 61.
[116] Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, 106.
[117] Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, 117-118.
[118] En'am 6/122.
[119] Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmû-u fetava* (Kahire: Mektebetü'n-Nahda'l-Hadise, 1404), 93.

bildirmesiyle elde edilir. Akıl bunlara asla ulaştıramaz. Bunlara ulaşsa da detaylarını kavramakta aciz kalır.[120]

Peygamberliği güneşe benzeten ibn. Teymiyye, peygamberlerin yol göstermeden insanların gerçekleri bilmeyeceğini belirtmektedir. İnsan aklı ve mistik tecribe ile ulaştığı metafizik bilgiler onu mutluluğa ulaştıramaz. Allah'ın peygamberler vasıtasıyla bu bilgileri insanlığa ulaştırması onların mutluluğa ulaşması bir ihtiyaçtır. Sonuç olarak genel anlamda Selefiyye âlimleri aklın tek bildiği kaynağı alamayacağını akıl ile idrak edilen hakikatlerin peygamberlerle beraber gelen şeraitle sabit olmadan hiçbir anlam ifade etmeyeceğini kabul etmişlerdir. Zira aklın duygu ile elde edeceği bilgiden başka herhangi bir metafizik bilgiye ulaşması mümkün değildir.

1.3.2. Eş'ariyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Allah'ın insanlara peygamber göndermesini bir lütuf olarak gören Eş'ari'ler insanların kendi menfaatleri gereği nübüvvete muhtaç olduklarını belirtirler.[121]Ayrıca aklın, eşyanın ve fiillerin iyilik ve kötülüğünü tespit etmede belirleyici olamadığı doktrininden hareket ederek insanların şeriatın bildirdiklerine ve nübüvvetin gerçekleşmesine muhtaç olduklarını kabul ederler. İnsan akılla Allah'ı idrak edemediğinden dolayı sorumlu da olmayacaktır. "*Biz peygamber göndermedikçe azap etmeyiz"* [122] Ayetinden hareketle insanın sorumlu olmasını peygamberin gelmesine bağlamışlardır.

Eş'ari'nin kendi eserlerinde nübüvvetle ilgili görüşlerine pek rastalayamıyoruz. Onun konu ile ilgili görüşlerine ibn Fürek'in "Mücerredü Makalati'ş-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'ari" adlı eserinde rastalamaktayız. Burada onun nübüvvete dair birçok görüşüne yer verilmiştir.[123] İlk dönem Eş'ari kelamcılarından olan Bakıllani, (ö.403/1013) aynı öze sahip iki eşit varlığın birbirinden üstün tutulmasının hikmete uygun olmadığını iddia edenlerin insanlar arasında her yönden

[120] İbn Teymiyye, *Mecmû-u fetava*, 94-96.
[121] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 258.
[122] İsra 17/15.
[123] Ebû Bekr İbn Fürek, *Mücerredü Makalati'ş-şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî* (Beyrut, 1408), 174-175.

eşitliğin olmadığını bilmelerine rağmen bu faklılığı hikmete aykırı görmelerini eleştirir. Peygamberliği imkânsız görenlerin tutarsız olduğunu söyler.[124]

Yine Eş'ariyye kelamını takip eden imam Gazzali kendi özgün tarzıyla nübüvvetin imkanını ortaya koymaya çalışmıştır. Aklın fonksiyonlarını değerlendirme biçimini Eş'ari ekolünün bu konudaki temel görüşünü yansıtması açısından önemlidir. Ona göre akıl hüküm koyucu olmayıp, anlayıcı ve idrak edici bir özelliğe sahiptir. Akıl, şeriat gibi amellerin faydalı veya Zaralı olduklarını bildiremez. Akıl bir şeyi anladıktan sonra onu tasdik eder ve sonra iyi olanı yerine getirir kötü olandan uzak durur.[125] Gazzali bu tertipleri ile aklın birtakım değer yargılarını ortaya koyamacağını ifade etmiştir. Bunun için peygamberlerin akla uygun birtakım hakikatleri bildirmede önemli rollerinin olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle dini bilgilerin kaynağının akıl değil, nakil olduğunu benimsemişlerdir. Eş'arler insanın sorumluluğunun asıl kaynağının şeriat olduğu görüşündedirler. Bunun için de peygamberlere ihtiyaç vardır.

1.3.3. Mâtüridîyye'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Matüridilerin nübüvvet doktrini Eş'ariyye ve Mu'tezile arasında Mu'tezile'ye daha yakın bir yerdedir. Maturidiler ilahi mesajları insanlara ulaştıran peygamberlerin gönderilmesini Allah'ın bir lütfu olarak kabul etmektedirler. Genellikle Nübüvvet konusunu ilahi hikmetle ilişkilendirerek açıklamışlardır. Peygamberlik kurumunu anlamanın yolunun Allah'ın hikmetini kavramaktan geçtiğini belirtirler. Allah'a inandığı halde peygamberliğe inanmayan Allah'ın hikmetini tam kavrayamamıştır. Matürîdiler eşyanın özünde iyilik ve kötülüğün bulunduğunu kabul etmişlerdir. Onlar eşyanın özünde mevcut olan iyilik ve kötülüğün sorumluluk ifade etmesini ise vahyin bilinmesine bağlar. Kötü ve çirkin şeylerden uzak durmayı azap ile sakındırmak, iyi olanı elde etmeyi mükafatlandırmak ancak ilahi teklif ile mümkündür. Bu durum ise peygamberlere ihtiyacın olduğunu bildirir. Ayrıca mahiyetleri iyi veya kötü olduğu akıl ile kavranılamayan hususların durumu ancak peygamberlerin bildirmesi ile mümkün

[124] Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*, thk. İmadüddin Ahmed Haydar. (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1993), 102.
[125] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 211-212.

olacaktır [126] İmam Maturidi nübüvvete olan ihtiyacı sosyolojik açıdan ele alarak konunun mahiyetini şöyle izah etmiştir:

1.İnsanların arasındaki ihtilafları çözüme kavuşturacak ve insanlar arasında dayanışmayı sağlayacak adil birine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla insanların kendilerine bu konuları bildirecek peygamberlere ihtiyaç vardır. İnsanlar lehinde ve aleyhinde olan şeyleri anlamakta farklıdırlar. Bir kısmının bildiğini bir diğeri bilmeyebilir.

2. Aklı yegane ölçü kabul etmek mümkün değildir. Çünkü aklın saflığını doğallığını koruması imkansızdır. Akıl meşguliyet, arızi sebepler veya nefsani isteklerin tesiriyle saflığını kaybeder. Bunun için insanlara hakikatleri açıklayacak şüpheye düştükleri konularda yol gösterecek peygamberlere ihtiyaç vardır[127]

3.İnsanların lehinde ve aleyhinde olan şeyleri Allah'ın daha iyi bildiği muhakkaktır. Bunun için Allah lehinde ve aleyhinde olan şeyleri peygamberleri aracılığıyla bildirir. Bu açıdan insanlar peygamberlere ihtiyaç duyar.[128]

İmam Maturidi'nin en önemli takipçilerinden olan ve Matüridiyye ekolünün ikinci önemli şahsiyeti olarak kabul edilen Ebu'l- Mu'in en Nesefi(Ö.508/1114) ortaya koyduğu örnekler ile konuya daha da detaylandırır. Kâinatta mevcut olan gıda maddelerinin öldürücü maddelerle birlikte bulunduğunu duyuların ve aklın özünde bunları fark edecek bir özelliğin olmadığını belirtir. Bunların ancak tecrübe ile bilineceğini ve peygamberlerin bildirmesiyle mümkün olduğunu söyler.[129]

Aklın fonksiyonunu Nesefi imam Maturidi ile aynı şekilde açıklar. İnsan akıl sayesinde bildiği hakikatleri vahiy sayesinde detaylarıyla bilir. İnsanın fıtratı ve aklı iyiye meyleden, kötülükten uzaklaşan bir yapıda da olsa sırf akıl ile iyilik ve kötülük teferruatı ile bilinemez. İşte vahyin fonksiyonu burada ortaya çıkar.

Nesefi peygamberlere duyulan ihtiyacı, ilmi hakikatlerin keşfinin ancak peygamberler yoluyla olduğu teziyle açıklamıştır. Kısacası maturidi ekol fiziki bilgileri elde etmek, Allah'ın varlığını ve bazı gerçekleri bilmek için aklı yeterli görse de naklin önüne geçemeyeceğini kabul etmiştir. Sonuçta Aklın sınırları dışında kalan konularda sorumluluğun olması için peygamberlerin ilahi bilgileri bildirmesine ihtiyaç vardır.

---

[126] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 223-224.
[127] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 231.
[128] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 228.
[129] Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed en-Nesefî en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, thk. Celaude Salame (Dımeşk: el-Ma'hedü'l-İlmiyyü'l-Fıransiyyü li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 1990), 1/454-455.

Allah'ın temel hakikatlerin dışında detaylı bilgileri insanlığa bildirmesi için peygamberler göndermesini çoğunlukla hikmet ile açıklayarak insanların peygamberlere muhtaç olduğunu savunmuşlardır.

1.3.4. Mu'tezile'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği

Mu'tezile alimleri eşyanın zatında iyilik ve kötülüğün bulunduğunu bir eylemin güzel olması çirkin yönlerinin bulunmamasını gerektirdiğini söyler. Peygamberlerin gönderilmesini de böyle izah ederler. Peygamberlerin gönderilmesinde güzellik mevcuttur çirkin bir tarafının bunmadığı bir gerçektir. Öyleyse onların gönderilmesi vacip ve zorunlu olur. [130] Peygamberlerin gönderilmesinde insanlara faydalarının bulunması Allah'ın insanlara lütfunun bir tecellisidir. Dolayısıyla Allah'ın insanlar için en faydalı olanı yaratması gerektiğini, peygamber göndermenin ise Allah' a vacip olduğunu belirtirler.[131]Mu'tezile alimler nübüvvetin insanlığın yararına olduğu, onların mutluğunu amaç edindiği için Allah'ın insanlara faydalı olan yaratmasının gerekli olduğunu ilkesinden hareketle peygamberlerin gönderilmesini gerekli görmüşlerdir. Kendi içinde farklı yaklaşımlar sergileyenler olsa da tüm mutezile fırkalar bu görüşte birleşirler. Nübüvveti vacip kabul etmeleri adalet prensipleri ile yakından ilgilidir.[132]

Aklın rolünü üst seviyelerde yorumlayan Mutezile sem'iyyat (ahiret) konularında aklın yetkili olmayacağı görüşünü savunur. Akıl her ne kadar bazı gerçekleri bilse de ilahi teklifleri anlayamaz ahirete ait faydaları ve ahretin ahvalini bilemez. Örneğin akıl, Allah'a ibadet etmenin ve şükretmenin gerekli olduğunu fark edebilir. Ancak bu kulluk görevinin nasıl yapılacağını kendi başına tespit edemez. Çünkü bu konular aklın sahasının dışında meydana gelir. Abdest olmadan namazın bir ibadet olmayacağı ancak nakille bilinebilir. Oruç, zekat ve daha birçok ibadetin durumu da böyledir. Akıl tüm bunları bilme konusunda yeterli değildir.[133]

1.3.5. Şîa'ya Nübüvvetin Gerekliliği

---

[130] Kâdî Abdülcebbâr Ebu'l-Hasan, *el-Muġnî fî ebvâbi't-tevḥîd ve'l-ʿadl*, ed. Taha Hüseyin (Mısır: Vezâretü's-Sakâfe ve'l-İrşad al-Kûmî, 1962), 15/19.
[131] Seyfeddin el-Amidi, *Gâyetü'l-Merâm fi ilmi'l-Kelam*, thk. Hasan Muhammed Abullatif (Kahire: Vizaretü'l-evkaf, 1391), 318.
[132] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 97.
[133] Kâdî Abdülcebbâr Ebu'l-Hasan, *el-Muġnî fî ebvâbi't-tevḥîd ve'l-ʿadl*, 1962, 15/26-28.

Şîa müstakil bir mezhep olmasına rağmen birçok konuda başka mezheplerin yolunu takip etmesi akaid konularında müstakil görüşler oluşturamamasına neden olmuştur.

Akidelerinde de sürekli değişiklikler olmuştur. İlk dönemlerde nakle ve imamların görüşlerine bağlı kalarak görüş belirtirken ilerleyen dönemlerde Mutezile ile münasebetlerinden sonra akaid konularında mu'tezilenin etkisi altına girmelerine neden olmuştur. Şia'nın aşırı grupları dışında zeydiye ve imamiyye akaid konularının bir çoğunda Mu'tezile'ye uymuştur. [134] bu nedenle Mu'tezile'nin nübüvvet ile ilgili ortaya koyduğu ilkeler Zeydiyye ve İmamiyye tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Mu'tezile'den farklı olarak onlar nübüvveti imametle irtibatlandırmışlardır. Şia'nın nübüvvet görüşü imamet düşüncesi etrafında gelişmiştir. [135] Şia'nın temel düşüncesinde Hz. Peygamber kendisinden sonra yerine gelecek halifeyi tayin etmiş bu kişi de Hz. Ali'dir. Hz Ali'den sonra imameti vazifesini devam ettirecek olanlar ise nas ile belirlenmiştir.[136]

Sonuç olarak şia doktrininde nübüvvet imametle irtibatlandırılmış. Nübüvvetin sona erdiğini, daha sonra gelen imamların vahiy kaynaklı görüş belirttiklerini savunmuşlardır. İmamet makamının ise toplumlarda bulunmasının bir zorunluluk olduğunu belirtmişlerdir.

1.4. İNSANIN PEYGAMBERLERE OLAN İHTİYACI

Nübüvvet kurumunun gerekliliğini, peygamberlere olan ihtiyacı anlamak için peygamberlerin birey ve toplum hayatı için arz ettiği önemi anlamak ayrıca bu anlamda onların nasıl bir görev üstlendiklerini anlamak konunun anlaşılması için önemlidir. Peygamberler denince akla onların beser âlemi için yaptıkları çalışmalar, onlara sağladıkları olanak ve yenilikler akla gelir. Bu sebeple Peygamberlere olan ihtiyaç konusu olarak isleyeceğimiz bu kısım, bir nevi onların gönderiliş gereğini de ortaya koymaktadır.

Hz. Âdem'in yeryüzüne gönderilmesiyle başlayan dünya imtihanında Allah tarafından görevlendirilen bütün peygamberler hep insanların iyiliği için çalışmışlar;

[134] Bekir Topaloğlu, *Kelam İlmine giriş* (İstanbul: Damla Yayınevi, 2012), 193.
[135] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 100-101.
[136] Topaloğlu, *Kelam İlmine giriş*, 210.

gerek ruhen gerekse fiziken onların ihtiyaç duydukları konularda üzerlerine düsen bütün görevleri en iyi bir şekilde yerine getirmişlerdir.

Peygamberlere olan ihtiyaç noktalarını tam anlamıyla kavrayabilmek için unutulmaması gereken bir husus da aklın yalnız başına kavrayabileceği bir de kavrayamayacağı şeylerdir. Gerek kelam alimlerinin diğer düşünürlerin aklın kavrayabileceği veya kavrayamayacağı hususlar noktasında birbirinden farklı görüşleri olmuştur. Tespitlerimizde vereceğimiz misallerden de anlaşılacağı üzere aklın tek basına her şey demek olmadığı görülecektir.

İnsan bir devamlı ihtiyaçlar içerisinde olup bir şekilde bu ihtiyaçları giderme gayreti içindedir. Ama bu ihtiyaçların nerelerden giderileceğine dair akla görevler düşmektedir. Bu böyle olmakla birlikte akıl için bu ihtiyaçları doğru karşılanması hususunda kesinlik de yoktur. O zaman bu ihtiyaçların sağlanacağı yolları ve buna ulaştıran sebepleri ona anlatacak ve bu ihtiyaçları kısa yoldan ona bildirecek bir rehbere veya bir üst akla ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Zaten akıllı olması itibariyle insana sorumluluk verilmiştir dinimize ve ondan önceki ilahi dinlere baktığımızda, bir insanın yükümlü olabilmesi için aklının tam olup olmadığı konusu önemli bir yer işgal etmiştir. Çünkü Allah nezdinde bir insanın kıymeti aklı ile ve bu akıl sayesinde yaptıklarıyla ölçülür. Bunun yanında aklın bu kadar ehemmiyeti olduğu halde kendi basına her şeyi idrak etme kabiliyeti yoktur. Öyleyse onu yönlendirecek, ona bilemeyeceklerini, kavrayamayacaklarını öğretecek bir rehbere ihtiyaç duyacaktır. Çünkü akıl, maddiyat ve sonradan olan hadiseleri bilebilir ama diğer bazı şeylerin görünmeyen birçok hakikati bilemekte aciz kalır.[137]

Peygamberlerin insan hayatı için faydaları ve gönderilmelerinde çeşitli birçok hikmet ve gayeler vardır. Allah'ın merhametinin bir sonucu olarak gönderilen bu seçkin peygamberler dünyanın geçiciliği, ahiretin ise bakiliği gibi bazı gerçeklerden bahsetmişlerdir. Bu meşakkatli dünya yolculuğunun bilinmeyen sırlarına, sosyal hayatta insanın ihtiyaçlarına ayrıntılı cevaplar veren peygamberler olmuştur. Allah'ın peygamber göndermedeki hikmet ve gayesi bağlamında peygamberlerin gerekliliği konusu İslam âlimlerinin üzerinde çokça tartışmalar yaptıkları, çeşitli fikirler ortaya sürdükleri bir konu olmuştur.

[137] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 229.

Peygamberler doğru yoldan ayrılmış toplumların fıtratlarına dönmeleri için gönderilmiş rehberlerdir. İnsanlar var olduğundan beri menfaatleri uğruna sosyal kurallara aykırı hareket ederek bir takım problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bu düzen bozulduğunda Allah peygamberler aracılığıyla insanları istikamete davet etmiştir. Ayetlerde de ifade edildiği gibi İlahi hikmet gereği Allah her kavme ve millete bir peygamber göndermiştir.

Peygamberler bir topluma görevlendirilmiş kendilerinden örnek alınacak kişilerdir. Allah'ın emir ve yasaklarını örnek davranışlarıyla sergileyerek insanlara kutsal kitaplardan sonra ikinci kaynak olmuşlardır. Bu hususta Hz. Peygamber Kur'an'dan sonra İslam dininin ikinci kaynağı olmuştur. Hayatı Kur'an'ın yaşanmış bir açıklaması, İslam'ın pratik ve örnek bir uygulamasıdır.

Tüm ilahi dinler vahiy sonucu ortaya çıkarak insan için hayatı doğru ve temiz bir şekilde yaşamaları gayesiyle insanlara ihsan edilmiştir. Bu dinlerde ilahi vahiyle dünya ve ahiret saadetinin yolları, halife sıfatıyla yaratılan insanın onurunu koruyucu, sapmışları doğru yola iletici, gayesini unutanlara yaratılış amaçlarını hatırlatıcı her türlü bilgi ve hüküm mevcuttur. Bu dinlerin asıl gayesi insanların hem içte hem de dışta temizleyerek onları insanı kamil derecesine çıkararak halife sıfatına yakışır bir hayatı idame etmektir.

Allah Teala yaratılanları zararlı ve faydalı olmak üzere iki farklı konumda var etmiştir. Dolayısıyla her mahluku hem eleme hem de hazza uygun kılmıştır. İnsanları elem verici olanlarla uyarmak, haz verici olanlarla müjdelemek istemiştir.[138] Hayatın her evresinde yaşam süreci içerisinde insanı hak yoldan saptıracak, yaratılış gayesini unutturacak, dinin esaslarını yok saydırabilecek bir çok etkenler vardır. Böyle olunca insanın gayesine kısa ve doğru bir yolla ulaşabilmesi için kendisine iyi bir rehberin yardımcı olması önemli olmaktadır. Bunun sonucunda birey unuttuklarını hatırlasın, hatalı yönlerini düzeltsin ve dünya ile ahiret huzuruna kolay ulaşıp ahlaken yükselsin. Tüm bunlar ancak peygamberlerin öğrettiği buyrukları yerine getirip, yasaklardan kaçınmakla mümkündür.

1.4.1. Akla Destek Olmaları Açısından İnsanların Peygamberlere Olan İhtiyacı

[138] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 223.

İnsanı yaratan Allah Teala elbette ki onun ihtiyaçlarını herkesten daha iyi bilendir. Her insana belirli bir süre verilmiş olup bu süre zarfında ihtiyaçlarının temini ve bunların kullanımı için diğer yaratılmışlardan farklı olarak da akıl bağışlanmıştır. İşte bu aklı sayesindedir ki insanoğlu yer, içer, gezer, evlenir, alışveriş yapar, çevresindekilerle sosyal etkileşimlerde bulunur, iyi ve kötüsü ile hayatını devam ettirir. Ama bunun yanında önemi inkar edilemez bir gerçek daha vardır ki o da insan fıtratının hidayete olan ihtiyacıdır. Bu sebeple insan hayatı için en uygun olan hidayetin yolu, peygamberler ve peygamberlerin daveti olarak karsımıza çıkar. Bu sebepledir ki İslam âlimlerince peygamberliğin zorunlu olduğu iddia edilmiştir.

Yeryüzünde tüm nesnelerin mahiyetin Allah peygamberlerine bildirmiştir. Çeşitli meslek ve sanatlarda, yaratılmış canlıların hangi fayda için yaratıldıkları hususunda Allah yol gösteren peygamberlerle ihtiyaçları gidermektedir. Diller, isimler, sanat ve tıp, şehir ve ülke yolları hayvanların eğitimi akılların kendi çıkarımı ile değil peygamberlerin eğitimi ile öğrenilmesi apaçık delillerdendir. İnsanlar başkalarından yardım alma, ihtiyaçlarını yerine getirme hususunda kendi akılları yeterli olmayıp başlarına musibetler geldiğinde, önemli olaylarda peygamberin düşüncelerinden yaralanarak görüşleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Maturidi lütuf ve nimet açısından nübüvvetin gerekliliği konusunu ortaya koyarken yaratıcıdan başka hiç kimsenin nimetlerin hakkını tam anlamıyla yerine getirmenin yolunu bilemeyeceğini ifade etmektedir. Bu sebeple nimetlerin sahibinden haber alana bir zatın gerekli olduğunu belirtir.[139]

Sonuç olarak insan nimetlerin şükrünü eda etmesi gerektiğini veya nasıl eda edeceğini akıl yoluyla bilemez. O halde Allah'tan haber getirecek bir habercinin var olması kaçınılmaz olmaktadır.

"Allah insanın her bir organını kullanabilecek bir yapıda yaratarak eklemler vermiştir. Avuçlarını kapatıp açıyor, çeşitli pozisyonlar alabiliyor farklı eylemler gerçekleştirebiliyor. O insanı bütün bu imkanları kullanarak kulluk etmek için

[139] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 227.

yaratmıştır. Bu sebeple her bir uzva ait ibadetin niteliğini açıklayacak birine ihtiyaç vardır."[140]

Bilindiği üzere din ve dünya işlerinde alimler neyin daha faydalı olduğu neyin zararlı olduğu üzerinde farklı fikirler ortaya koymuşlardır. Bu hususta kişi ya kendi aklıyla hareket edecek ya da daha akıllı bir kişinin aklıyla hareket edecektir. Bu da farklı akılları uzlaştırmayı zorlaştıracaktır. Akıl bazı şeyleri bilmesine rağmen mutlak anlamda iyi ve kötü konusunda ihtilafa düştüğü için bu konuda peygambere ihtiyaç vardır. Bazılarının iyi gördüğünü bazıları kötü görebilir, subjektif olan bu durumu Allah'ın belirlemesi en uygundur. Tüm bunlar akıl ve kişisel görüşlerle mutlak değerlere, ebedi hakikatlere ulaşmanın mümkün olmadığını ispatlar. Bütün insanları bağlayan değerlerin bulunmasına ihtiyaç vardır. Allah'ın rahmeti olan din ve şeriatlar insanı imdadına yetişmiş doğru sonuçlar veren ölçüler koymuştur.[141]Zariyat suresi 56. Ayette Allah cinleri ve insanları kulluk etmeleri için yaratıldığını ifade eder insan sahip olduğu akılla bir aşamaya kadar yüce bir yaratıcıya ulaşabilir; ancak kulluk etmenin ilkelerine ve yüksek değerlere tek başına ulaşması zordur. Aklın ulaşamayacağı ibadetler veya bunlarla ilgili esasları birkaç örnekle bunları izah etmeye çalısalım. Örneğin namaz ibadeti, diyelim ki akıl namaz kılmanın gerekliliğinin farkına varmış olsun. Peki, bunun beraber mükelleflik noktasında kimler namaz kılmakla sorumludurlar, namazı insanlar ne zaman kılacaklar, namazın kaç rek'at kılınacağı, namazda yapılan rükû veya secdenin anlam ve önemi, sağa ve sola selam vermenin mantığını nasıl açıklayacaktır. Elbette ki aklın yalnız basına bunları bilmesi mümkün değildir. Akla göre bir binanın etrafında yedi defa dönmenin (tavaf), bir dağda bekleyip dua etmenin (vakfe) , iki tepe arasında hızlı hızlı gidip gelmenin (say) mantığı nedir sorusunu sorduğunda kendini tatmin edecek cevapları bulamayacaktır. Bir sahsın zengin olduğunu varsayalım. Kendi aklıyla malından bir miktar vermesi gerektiğini bulabilsin. Bu bilginin sınırlarını nasıl ve neye göre çizecek, hangi mala ne kadar zekât verecektir, hangi malının zekâtını vermeyecektir işte bu ve bunun gibi daha birçok karmaşık sorunun cevabını bulmak, insan aklının sınır ötesinde olan konulardır.

[140] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 227.
[141] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 215-216.

Bu nedenle Allah'ı en güzel şekilde anlatacak, dini yükümlülükleri, ahlak kurallarını kısaca her türlü bilgiyi ulaştıracak peygamberlere ihtiyaç vardır. Eğer akıl yeterli görülseydi bile akıl sürekli bütün gayretini araştırmaya ve çalışmaya sarf ederdi. Bu durumda peygamberlerin gönderilişi insanların işini kolaylaştırdığı faktörü de dikkat çekmektedir. Aklı örten nefsi istekler vardır. "Tüm nefsi istekler duyular aleminde insanın yanı başında yer alır hak yolda olmanın bütün faktörleri duyu ötesi alemdedir. İnsanlara öğüt verici peygamberin tüm amacı mükafat ve cezayı hatırlatmak gayri meşru zevklerden uzak kalmayı teşvik etmektir. Böylece insanlara peygamberi görmekle ahreti hatırlatarak hak yolda ilerleme çabasına destek verilir.[142] "İnsan akıllı bir varlık olmasına rağmen bazen aklına göre değil vehim veya hislerine göre karar verir. Vehim ve hisler eşyayı kendi hakikatleriyle değil benzedikleri şeylere göre değerlendirirler. Kabih olmayan bir şeyi kabih olana benzetmesiyle ona da kabih demesi gibi.Kabih için kullanılan bir isim vehim ve hayelde kabihliğin simgesi olmuştur.Bu yüzden o isim iyi bir şey için de kullanıldığında vehim ve hayal artık onun kabih olduğuna hükmetmiştir.Bu sebeple Mutezilî Ehl-i Sünnete ait olduğu bir görüşü kabul etmez .Çünkü onun zihninde Ehl-i Sünnet'in yanlış düşündüğü inancı ve bu kesime karşı yanlış düşündüğü fikri oluşmuştur.Frklı cemaat ve siyasetlerin birbirine olan tutumları da bu misaldekinin aynısıdır.Bu yüzden delil ve ispat olmadan hiç düşünmeden onun yanlış olduğunu söyler.Çünkü birbirlerine karşı muhalefete şartlanmışlardır.Bu yanılgıdan ve vehimin etkisinden arınmış saf akıl az insanda vardır.Bu sebeple vehim ve hayalin yol açtığı yanlış düşüncelerden uzak kalmanın yolu akla değil şeriata uymaktır.Çünkü şeriatin hükümleri saf akıl ölçülerine göre düzenlenmiştir."[143]

İnsanların düşünceleri sonucunda farklı fikir ve görüşler ortaya çıkmış, bunun sonucunda da itikadi ve fıkhi mezhepler ve bazı felsefi doktrinler meydana gelmiştir. Ama bunların hiçbiri insan aklını tatmin etmemiş, sevgi, saygı ve kardeşliğe dayalı bir toplum meydana getirememiştir. İnsan, üstün özellik ve kabiliyetlerle yaratılmasına rağmen sınırlı akıl ve kabiliyetleriyle doğru yolu bulamayacağından dolayı peygamberler gönderilmiştir.[144] Sonuç olarak şimdiye kadar yapılan tespitler insan aklının peygamberlere olan ihtiyacını ve dolayısıyla insanın yalnız aklıyla her

[142] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 231.
[143] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 220-222.
[144] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 190.

şeyi kavrayamayacağını ispatlamıştır. Ayrıca insanların farklı ilimleri kendi başına değil başkalarından öğrenmeleri peygamberlere olan ihtiyacı göstermektedir. Duyu organlarında nasıl dış etkenlerden kaynaklı bazı sorunlar duyuların işlemesine mani olabiliyorsa örneğin nesnenin saydam veya küçük olması gözün görme işlevini yerine getirmede bir engelse aynı şekilde akıl da duyular gibi karmaşık konularda görevini yerine getirmede zorlana bilir onun da idrak etmesinin sınırları vardır. Allah duyu dışında kalan her şeyin idrak ediliş vasıtasını iki kısma ayırmıştır: Birinci kısım duyuyla algılanan şeyde istidlalde bulunarak (dumanın ateşe, aydınlığın güneşe delaleti gibi.) fiilin meydana getirdiği eserin faille ilişkisi gibi. İkinci kısım ise duyu ile algılananı aktaran haberler (savaşlar, tıbbi gelişmeler, uzak ülkelerin varlığı, sanat etkinlikleri vs.)

İşte emir, nehiy, sakındırma vs. gibi delile ve duyuya dayanmayan hususlar ancak haber vermeyle bilinir. Bundan dolayıdır ki peygamberlik gerekli olup akılda nübüvvetten müstağni kalma özelliği bulunsaydı bile lütuf ve keremde bulunma açısından peygamber göndermek yine de yerinde olurdu.[145]

İnsanların peygamberlere olan ihtiyacı açısından nübüvvet İslam alimleri tarafından ittifakla faydalı görülmüştür. Bunun yanında peygamber gönderilmesi dünya ve ahret mutluluğu için olmazsa olmaz bir gereklilik mi yoksa hidayeti kolaylaştıran bir sebep mi olduğu konusu tartışılmıştır. Yani peygamberler insanlar için bir kurtuluş sebebi midir yoksa hidayeti bulmada lütuf mudur soruları üzerinden bu husus tartışılmıştır.

Ehl-i Sünnet bu konudaki görüşü dünya ve ahiret mutluluğu için peygamberlerin gönderilmesi kaçınılmaz olduğu yönündedir. Hatta bu sebeple peygamber gönderilmesinin insan için faydaları ele alınmıştır. Bu hususta imam Maturidi peygamberlerin dünya hayatında sağladığı faydaları; zararlı ve yararlı besinleri tanıtmaları yemek ve ilaç yapmayı öğretmede, hayvanların eğitimleri ve kullanımları konularında insanlara bilgi vermeleri olarak sıralamıştır.[146]

Ahiret meselesine gelince bu mesele peygamberlerin varlığının en temel unsuru olmuştur. Âhiret huzuru Allah'ın rızasından geçtiğine göre bu rıza ancak

[145] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 227.
[146] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 225-226.

onun isteklerine yönelmekle olur. Allah'ın istediği davranışlara yönelmek sadece peygamberlerin getirdiği haberleri elde etmekle olabilir mi sorusu nübüvvetin hükmünün tartışıldığı bir mesele olmuştur.

Eş'ari görüşünde, insan hükümler koyabilen değil yalnız Allah'ın koyduğu hükümler doğrultusunda değerlerini oluşturabilen bir varlıktır. İnsan aklı Allah'ın bildirimi olmaksızın iyi ve kötüyü bilemeyeceğinden ahreti kazandıracak fiillerin neler olduğunu tespit etmesi mümkün değildir. Kişi Allah'ın varlığını bilse de O'nun istediği gibi bir kul olmaya ulaştıracak fiiller bulunduğunu bilemeyecek ve dolayısıyla bu fiillere yönelmeyecektir. Teklif olamadan da Allah'ın razı olacağı fiilleri yapmasının bir anlamı olmayacaktır. Çünkü bu bilinçli bir yöneliş olmamaktadır.

Bu hususta Allah Teala biz peygamber göndermedikçe azap edici değiliz ayetiyle kurulan düzenin peygamber gönderilmesi şartına bağlandığı anlaşılmaktadır.

Bu sebeple ahiret huzuruna ulaşmanın yolu Allah'ın rızasına uygun olan davranışları yapıp yasaklarından kaçınmak olduğuna göre peygamberlere ve öğretilerine ihtiyaç kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla Bakıllani ve Eş'ariler açısından peygamberlik vacip olarak kabul edilmiştir.[147]

Peygamberlerin insanlar üzerinde faydalı bir yönü de sıradan olan filleri, Allah'tan aldıkları emirlerden hareketle Allah'ın razı olacağı fiillere dönüştürmektedirler. Allah'ın rızasına ulaştırmada İnsanların sevap kazanmaları için peygamberlere ihtiyaç olunduğu anlaşılmaktadır. Bakıllani ve Kadî Abdülcebbâr gibi isimler insanların peygamberlere ihtiyacı olduğunu bu yüzden de nübüvvetin zorunlu (vacip) olduğunu söylemişlerdir.[148]

Ölüm sonrası hayat için de peygamberlerin gönderilmesinin önemli bir işlevi bulunmaktadır. İnsanın müdahale alanının dışında olan ahret hayatı ile ilgili gaybi bilgiler ancak peygamberler aracılığıyla öğrenilmektedir. Aklın kavrama alanı dışında kalan gaybi bilgileri öğrenmek için peygambere ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

[147] Muzaffer Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 177.
[148] Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 183.

Bu konuda haberin bilgi değeri önemli tartışma konusu olmuştur. Hz. Peygamberin vahiy alarak aktardığı haberler kelamcılar tarafından tartışmasız kesin bilgi olarak kabul edilmiştir. Felsefi gelenekte bilginin kaynağı hakkında tartışmaların geneli akıl ve duyu kaynakları ekseninde olmuştur. Müslüman kelamcılar bilginin kaynağı konusunda üçüncü kaynak olarak haberi ayrı bir kaynak olarak almışlardır. Kelamcılar "ilahi vahyi" kapsamasından ötürü "habere" epistemojilerinde önemli bir yer verirler. İslâm dininin temelleri üzerine inşa edilen ilahi vahye dayanmaktadır.[149]

Günümüzde Deist anlayışı benimseyenler aklı gerçeğe ulaştırıcı tek bilgi kaynağı görerek peygamberliği ve tebliğ ettiği vahiylerin gereksiz olduğunu savunurlar. Bu sebeple peygamberin gönderilmesi her şeyi hikmet üzere yaratan Allah için faydadan uzak abes bir şey olduğunu savunurlar .Kelam alimlere bu düşüncede olanlara aklın ve naklin önemi üzerinden cevaplar vermektedirler.Eş'ari ve Maturidi alimlere göre akıl her şeyi kavrayamaz bu sebeple nakil aklın tek başına idrak edemeyeceği Rü'yetüllah ve haşir da bunun gibi bir çok konuyu açıklar.Eş'ari kelamı akıl bir şeyin imkanına hüküm verirken, nakil ise vücubuna hükmeder diyerek akıl nakil arasında karşılaştırma yapar.[150]

İslam düşünürleri arasında tartışılan bir diğer husus da Allah'ın peygamberler göndermesinin gerekli olması veya mümkün olması tartışmasıdır. Mûtezileye göre Allah'ın peygamber göndermesi vacip Eş'ari ve Mâturidîlere göre vacip olmayıp mümkündür. Çünkü Allah'ın peygamber göndermesi kullarına ilahi bir lütuftur. Mâturidîlere göre ise gerekli olup insanların dünya menfaatleri için peygamberler göndermesi hikmetinin gereğidir. Kur'an-ı Kerimdeki *"...Allah müjdeleyici ve uyarıcı peygamberler gönderdi onlar aracılığıyla anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için kitabı indirdi."*[151] Peygamberlik insanların akıl ve anlayış farklılığının sonucunda içinde bulundukları meseleleri açıklamak için gönderilmiş ilahi bir nurdur.Ayrıca bu konuda Kur'an'ın "*Biz o elçileri rahmetimizin müjdecisi cezamızın haberi olarak gönderdik. Taki elçilerden sonra insanların*

[149] Mustafa Bozkurt, "Müslüman Kelamında Haberin Bilgi Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/2 (01 Ağustos 2007), 98-99.
[150] Abdulhamit Sinanoğlu - Recep Ardoğan (ed.), *Nübüvvet ve Medeniyet* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2017), 212.
[151] Bakara 2/213.

Allah'a karşı ileri sürecekleri bahaneleri kalmasın…"[152]ifadeleri insanların Allah'a peygamber gönderseydin hidayete ererdik bahanesinin önüne geçmesi ilahi lütuf ve hikmetinin gereğidir. [153]

Ayrıca aklın birçok hataya meyli mümkündür korunmuş veya masum değildir. Şeytanın vesveselerine açık nefsinin kışkırtmalarından korunmuş değildir. Bu hususta peygamberler risalet görevlerini tebliğ etmede ilahi bir koruma altında olduğu ayette belirtilmektedir.

İnsanın öğrenme merakı sınırlarını aşmayı istemesine sebep olup akıl gazap ve şehvet (arzu/istek) yetilerinin sınırlanmadığı görülmektedir. Bu sebeple insanın ifrat ve tefritten uzak olup istikamet bulması için bir rehbere ihtiyaç vardır. İnsan fıtratının bir rehbere ihtiyaç duyması peygambere ihtiyacı doğurmuştur.

İslam düşünürleri aklın tabiatı gereği dine muhtaç olduğunu akıl ile din arasında sıkı bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. İmam Gazzâlî ikisi arasındaki ilişkiyi şöyle ifade etmiştir:

'Akıl ancak şeriat(din) ile doğruyu bulabilirken; şeriat da anacak akılla açıklık kazanır. Din bina ise akıl da binanın temelidir. Bina olmadıkça temelin anlamı olmaz temel olmadıkça bina ayakta duramaz Akıl kandil ise din o kandilin yağıdır. Yağ olmadan kandil işlevsiz olduğu gibi kandil olmadığında yağ ışık vermez. Akıl insandaki göz ise, şeriat ışık gibidir. Göz ışık olmadıkça görmez. Ancak ışık olmadıkça da ışığın bir faydası olmaz. Eğer şeriat, aklı kaybederse gözün ferini kaybetmesiyle ışık kaybolduğu gibi ondan hiçbir şey olmaz. Eğer akıl şeriatı kaybederse ışık olmadığı için gözün görememesi gibi akıl, işlevini yerine getirmekte eksik kalır. Tüm bunlar gösteriyor ki şeriat hariçten gelen bir akıl olduğu gibi akıl, dahilde (insanın içinde bulunan) bir şeriattır.'[154]

1.4.2. Üstün Ahlak Sahibi Bireylerin Yetişmesi İçin İnsanların Peygamberlere İhtiyacı

Yüce Allah peygamberleri ahlaklarının üstünlüğü, sözlerinin doğruluğu, fiillerinin bir bütün oluşturup hak çizgi üzere olup asla sapmamaları ile gerek kendi

[152] Nisa 4/165.
[153] Sinanoğlu - Ardoğan, *Nübüvvet ve Medeniyet*, 213.
[154] Ekrem Uysal (ed.), *Sistematik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları I-II* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2021), 352.

zamanlarındaki gerekse kendilerinden sonraki ümmetlere, insanlık âlemine örnek olsun diye göndermiştir. Onlardan yalanın sadır olmaması, ahlaksız-çirkin davranışların zuhur etmemesi, söz ve davranışları ve bunun yanında zikir ile fikirlerinin çelişmemesi ve ümmetlerine hep everensel yüksek ahlaki ilkeleri telkin etmeleri bunun en güzel örneğidir. Onlar; kendilerini insanların gözünde küçük düşürecek, lekeleyecek, risâlet görevini ifaya engel olacak hatalardan korunmuşlardır. Peygamberlerin sıfatlarından birisi de yasayan insanların içinde en güzel ahlaka sahip olmalarıdır. Kur'an-ı Kerim'deki peygambere hitapta "*Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin*" [155] ayeti, O'nun sahsında bütün peygamberlerin ortak vasfıdır. Çünkü onların hepsi güvenilir olma, kötü ve zor durumlara karsı sabırlı olmada, tüm canlılara merhamet göstermede ve adalet konusunda titiz davranmada toplumlarının önünde örnek olarak durmuşlardır.

İslam'dan önceki dinlerde olduğu gibi ahlak, her zaman dinin tamamlayıcı kısmı olmuştur. İman edip yararlı isler yapmak, ibadetlere devam edip ahlaktan uzak davranışlar sergilemek, hiçbir din ve toplulukça tasvip edilemez. Örneğin Hz. Lokman'ın oğluna yaptığı su nasihatleri peygamberlerin insanları ahlaki olgunluk seviyesine çıkarmak için verdikleri büyük mücadeleyi gözler önüne sermektedir:

"*Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret, kötülüklerden vazgeçirmeye çalış, basına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar azm edilmeye değer islerdir. Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Zira Allah kendini beğenmiş, övünüp duran kimseleri asla sevmez.*"[156]

Bu ayette görüldüğü gibi ibadetlerle ahlaki ilkeler birlikte zikredilmiştir. Dindarlık güzel bir ahlak üzere olmayı gerektirdiği anlaşılmaktadır. İşte bu nedenledir ki peygamberler yüksek ahlak ile beraber, emir ve nehiyleri uygulamada titizlik göstermiş, her türlü durumda sabırlı davranmaları ile herkes için üsve-i hasene teşkil etmişlerdir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere insan akıllı bir varlıktır ve bu özelliği sayesinde birçok güzelliği kavrayabilir. Allah doğruluk ve adaleti akıllarda güzel zulmü ve yalanı ise çirkin göstermiş olup, gönüllere adaleti ve doğruluğu değerli

[155] Kalem 68/4.
[156] Lokman 31/17-18.

zulmü ise değersiz olarak yerleştirmiştir. Akıllar da buna göre istikamet alır. Fakat ahlaki kuralların inceliklerini, neyin ahlaki olup olmadığını ise kavrayamaz. Bunlar hakkında hüküm veremez. Hal böyle olunca ahlakın en büyük yaptırım gücü din yani vahiy olur. Buna bağlı olarak da hakkı yerine getiren mükafata ulaşır, nefsi arzuları aklına tercih edenler de hak ettiği ceza gerçekleşir. Böylece peygamberin mevcudiyetiyle insanlara adalet ve doğruluk bunların zıttı zulüm ve yalanı tam manasıyla her şey açıklığa kavuşturulmuştur. "Şu da unutulmamalıdır ki nefsin yapısında kurtuluş beklerken kişiyi helaka sürükleyecek, fayda beklerken zarar getirecek bir bilgisizlik hoyratlık vardır. Bu cahillik onu bütün davranışların sonucuna bilen bir zata (peygambere) muhtaç kılmıştır. Ancak nefsini bu sayede arzularına terk etmeden bu zatın(peygamberin)gösterdiği şekilde terbiye edebilir."[157]

Bu açıklamalardan sonra Kur'an-ı Kerim'de peygamberlerin ahlak ve fazîlet konusunda örnek teşkil eden davranışlarından birkaç tanesini hatırlayalım.

Peygamberlerin şefkat ve merhametli olmaları ile ilgili olarak: "*Andolsun size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya düşmeniz O'na çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karsı çok şefkatli ve merhametlidir.*"[158], İnsanlar arasında asla ayrım yapmadan adalet üzere hüküm vermeleri ile ilgili olarak: " *Eğer hükmedecek olursan aralarında adaletle hükmet*"[159] yılmadan, korkmadan, doğruluk üzere sabretmeleri, görevi yerine getirirken karşılaşılan güçlüklere karşı yılmamaları, zorluklarla baş etmesini bilmeleri ile ilgili: " *Ey peygamber! O halde yüksek ulu-l azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret*."[160], güvenilir ve dürüst olmaları ile ilgili olarak da "*Verdiğin sözü yerine getirin. Çünkü söz (veren sözünden) sorumludur"*[161] ayetlerini örnek olarak verebiliriz.

Görüldüğü üzere ayetlerde örnek olarak verdiğimiz bu hasletlerin hepsi evrensel ahlaki kuralları arasında yer alan davranışlardır. O halde peygamberler, dini tebliğ eden bu seçkin şahsiyetler takdir edilecek bu davranışları ile insanlık için örnek teşkil etmişlerdir.

---

[157] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 224.
[158] Tevbe 9/128.
[159] Maide Suresi 5/42.
[160] Ahkaf Suresi 46/35.
[161] İsra Suresi 17/ 34.

İnsanı ahlaki davranışlar sergilemeye yönelten en büyük güç yüce bir yaratıcıya inanmak ve bu yaratıcı tarafından bildirilen ahiret inancıdır. Bu sayede insanlar her zaman belli bir korku ve ümit içindedirler. İşte bu din ve Allah inancı insanı ahlaken yükseltmekte ve ruh yönünden olgunlaştırmaktadır. İnancı gönüllerinde hissetmeyen insanlar fırsatını buldukları anda kötülüğe dalıp yanlış davranışlar sergileyebiliyorlar. İşte dini hüküm ve kurallar insan hayatındaki bu eksikliği giderip ahlaki bir boyut kazandırır. Bu nedenle insanlara Allah inancı ile birlikte ahiret inancı ve diğer iman esaslarını ancak yüksek ahlaki melekelere sahip, her türlü kötü davranış ve düşüncelerden uzak birisinin uyarıcı olarak bulunması gerekir. " *şüphesiz ki Allah adaleti, iyiliği, akrabaya bakmayı emir buyurur. Fenalığı, hayâsızlığı ve taşkınlığı meneder.*"[162] âyetinde ifade edilen evrensel ahlaki kuralları ve daha birçoğunu hatırlatacak bir uyarıcıya ihtiyaç vardır.

1.4.3. Vahyi Öğrenme ve Anlama Açısından İnsanların Peygamberlere İhtiyacı

Kur'an'da ki ayetlere baktığımız zaman peygamberlerin görevleri ile ilgili pek çok ayet görmekteyiz. Bu ayetler arasında özellikle de tebliğ ve tebyin vazifeleri önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü ilk önce Yüce Allah elçilerinden mesajlarını insanlara bildirmelerini istemiştir. Peygamberin tebliğ vazifesinin yanında bir de mesajın kapalı kalan kısımlarını izah etme görevi olan teybin görevi de vardır. *"...Ey Muhammed! Sana da insanlara gönderileni açıklayasın diye Kur'an'ı indirdik. Belki düşünürler."* [163] Bu tebliğ edilen mesaj insanlara sorumluluklarını bildirmesi yönünden, peygamber hem müjdeci hem de uyarıcı olmaktadır. Çünkü peygamberler, uygun olmayan şeyleri yapma konusunda uyarma ve gerekli şeyleri yapma konularında müjdelemek için gönderilmişlerdir. Su ayet de bu göreve açıkça işaret etmektedir:"*…Ben sizler için Allah tarafından gönderilmiş bir uyarıcı ve müjdeciyim.*"[164]İnsan açısından sadece akılla cennet ve cehennemin, namazın sekil ve rekatlarının, kıraatinin, hac ile ilgili hususların, zekât miktarının, sadaka ve fitrenin mevcudiyeti ve esaslarının, orucun nimet ve hikmetinin bilinmesi mümkün değildir. Peygamberlerin hepsi ibadetlerle ilgili olarak şeraitlerindeki yükümlülük şartlarını

[162]Nahl Suresi 16/90.
[163] Nahl Suresi 16/44.
[164] Hud Suresi 11/2.

insanlara gerekli tebliği ulaştırmışlardır. Hangi ibadetin daha faziletli olduğu, hangi ibadetin ne zaman ve ne şekilde yapılacağı, ibadetlerin nasıllık ve niceliği gibi bu hususların hepsi o dini insanlara bildiren aracılar vasıtası ile bilinebilir

"*Sana bu Kur'an'ı indirdik ki kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye"*ifade edilen Sorumlulukların hepsinin açıklanması gerekir ki bunları yapmakla yükümlü olan insanlar, yapıp yapmamakta serbest kalsınlar ve amellerinin karşılığını aldıkları gün ceza veya mükâfâta herhangi bir özür beyan etmeksizin rıza gösterebilsinler. Çünkü dünya ve ahiret huzurunun temini, hayır ve şerrin doğru bir şekilde anlaşılıp bu esaslar üzere yaşanması ile mümkün olacaktır.

"*Nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan, sizi temizleyen, size kitabı, hikmeti ve bilmediklerinizi öğreten bir elçi gönderdik."*[165]Ayette belirtildiği üzere o seçkin insanların (peygamberlerin) varlığı Allah'ın insanlık âlemi için büyük bir ihsanıdır, büyük bir nurdur, insanlık için büyük bir nimettir. Allah Teala insana olan nimetini tamamlamak için resulleri gönderip insanlara Vahdâniyetine işaret eden ayetlerini okuyarak onların günahlarından temizlenmelerini ve kutsal kitaplardaki dünyevi ve uhrevi hükümleri ve sünneti ve daha birçok bilmediğimiz şeyleri talim göreviyle öğretme imkanını vermiştir. Onlar, insan için hayati önem taşıyan her konuda yol gösterici olmuşlardır.

[165] Bakara Suresi 2/129.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN'DA PEYGAMBERLİK VE HZ. MUHAMMED'İN PEYGAMBERLİĞİ

2.1. KUR'AN'DA PEYGAMBER TASAVVURU

2.1.1. Allah'ın Mesajlarını Tebliğle Görevli Olmaları

Peygamberlerin Allah'tan aldıklarını eksiksiz iletmeleri ve hakikate ulaştırma yani tebliğ görevi onların asli görevidir. Sözlükte "bir şeyi veya haberi iletmek" anlamına gelen tebliğ Kelam ilminde " Peygamberlerin vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırmaları" demektir.[166] Tebliğ, Kur'an-ı Kerim'de " *Sana düşen sadece tebliğdir; bir peygamberin görevi ancak vahyi apaçık tebliğ etmektir."* [167]gibi ayetlerle peygamberin bir niteliği olmasından ziyade temel görevi olarak yer almaktadır.

"*Ey Resul! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Doğrusu Allah kafirler topluluğuna rehberlik etmez"*[168]

İmam Nesefi bu ayette "Rabbinden sana indirileni tebliğ et" emriyle, tebliğ emrinin hiçbir kimsenin emrini beklemeksizin bir kimseden herhangi bir kötülük geleceğinden korkmaksızın insanlara tebliğ et, demek olduğunu ifade eder, aksi taktirde peygamber risalet görevini yerine getirmemiş olur. Ayrıca ilahi hükümlerin tamamının mana ve önem bakımından aynı olduğunu bir kısmına öncelik vermek bir kısmını da ertelemek söz konusu olamayacağını belirtir. O halde peygamber vahyin tamamına ait görevini yerine getirmemiş olur. Bu durum Allah'tan gelenlerin bir kısmına inanıp bir kısmına inanamayan kimselerin hallerine benzer. Tamamen tebliğ edilmedikçe tebliğ edilmiş sayılmaz.

Ayetin devamında "Yüce Allah seni insanlardan koruyacaktır." sözünde, insanlardan kasıt kâfirler olduğunu ifade eder. Zaten ayetin sonraki kısmı kâfirlerden bahsedildiğini göstermektedir. Burada Yüce Allah Resulünü himaye edeceğini

[166] Mehmet Boynukalın, "Tebliğ", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/128.
[167] Nur 24/54; Ankebut 29/18; Rad 13/40.
[168] Maide 5/67.

söyleyerek Resulune cesaret vermektedir.[169] Nesefi tefsiri bu ayette elçiliğin en temel niteliğinin tebliğ olduğunu açık bir şekilde beyan etmektedir.

Başka bir ayette tebliğle görevli peygamberlere toplumun tepkilerine karşı Allah'ın bir cevabı olarak; "*Ayetlerimiz onlara açık açık okunduğu zaman bize kavuşmayı ummayanlar sana : 'Bundan başka Kur'an getir veya bunu değiştir dediler. Sen de ki: Onu kendiliğimden değiştiremem. Ben ancak azabından korkarım. De ki: "Allah dileseydi onu size ne ben okurdum ne de size bildirilirdi.*" [170] denilmiştir.

Müşrikler Hz Peygamberi Kur'an'ı Allah'tan vahiy yoluyla alamayıp, kendisinin uydurması olduğunu itham ederek; Allah'ın Resulünden Kur'an'dan başka bir Kur'an getirmesinin ya da Kur'an'ı kendiliğinden değiştirmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber O Kur'an'ı kendiliğinden değiştirmenin mümkün olmadığını, Allah tarafından gönderilen bir kitap olduğunu beyan ederek hem başka bir Kur'an'ı getirmesinin mümkün olmadığını hem de O'nun "kendiliğimden değiştiremem" cevabı daha kolay olana verdiği cevap, daha zor olan başka bir Kur'an getir söylemi için de cevap olmuştur. Razi bu hususta "Ben bana vahyolandan başkasına tabi olmam" ifadesi peygamberin ancak vahiy ile hükmettiğine, içtihat ile hükmetmediğine dalalet ettiğini söyler. [171]

Hz. Peygamberin "Eğer Allah dileseydi, Kur'an'ı size okumazdım size de onu bildirmezdi" şeklindeki ifadesi Kur'an'ın kendisinin söylediği bir şey olmayıp Allah'tan gelen bir vahiy olduğu hükmüne delildir.

2.1.2. Uyarıcı ve Müjdeleyici Olmaları

Kur'an'da tüm peygamberlerin uyarıcı (nezir) ve müjdeleyici (mübeşşir) olduğu onlarla beraber gönderilen kutsal kitapların da insanları doğruya ve hayra ulaştıracak ilkeleri içerdiği müjdeci kelimesiyle ifade edilmektedir. Peygamberler ilahi mesajları baskı ve zorlama olmaksızın tebliğ etmek için görevlendirilmişlerdir. Bu konuda Resul-i Ekrem'e "Sen inanmaları için insanları zorlayacak mısın!"

---

[169] Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, 2006), 3/390-393.
[170] Yunus 10/15-16.
[171] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 12/326-327.

uyarısında peygamberlerin insanlara baskı yapmadığı, imanın kişinin iradesine bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada inzarın anlamı insanları etkileyecek tarzda vahyi anlatmak dini emir ve yasakları tebliğ etmek demektir. Çünkü dini davetin ilahi emirleri anlatma ve insanları uyarıp harekete geçirme gibi iki yönü vardır. Ayrıca bu davet tek başına inzar ile yapılmamıştır. İnsan tabiatı da göz önüne alınarak ilgi uyandırma tebşir ile birlikte yapılmıştır. " 'Müjdeleyici' yani kabul eden açısından üstünlükle müjdeleyici demektir. Ayrıca 'Uyarıcı' yani ısrar edeni adaletle uyaran demektir."[172]

Bununla beraber Kur'an'da inzar kökünden gelen kelimelerin tebşir kelimesinden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak bunu, Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine ve rahmetinin her şeyi kuşattığına ilişkin müjdeleri, bununla bereber cennet tasvirlerinin cehennem tasvirinden daha çok olduğu hususunu göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir. İslâm davetinde korku ve uyarma yöntemine bu derece ağırlık verilmesi âlimlerce şu şekilde açıklanmıştır. "Korkunun insanı harekete geçirmedeki rolü daha fazladır." [173]Fahrettin Er-Razi'nin ifadelerine göre bir işin yapılması veya terk edilmesini sağlamada uyarma müjdelemeden daha etkilidir. Çünkü insan menfaat sağlamaktan çok zarardan uzak kalmak için çabalar.[174]Peygamberler insanlardaki psikolojik engelleri ortadan kaldırarak insan fıtratında var olan dini potansiyeli ortaya çıkarmak amacıyla insanları uyarmışlardır. Hz. Peygambere en güzel inzar vasıtası olan Kur'an-ı Kerim ile insanları uyarması gerektiği birçok ayetle hatırlatılmıştır.

" Ey Muhammmed! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik." [175] Peygamber bir müjdeci ve uyarıcı olmanın yanında peygamberi yalanlamaları ve tasdik etmelerine karşı şahit olarak gönderilmiştir. Ayetin devamında " seni bir davetçi, nur saçan bir lamba olarak gönderdik" ifadesiyle "nur saçan" nitelemesi "seni bildiğimize şahit, rahmetimizi müjdeleyici, azabımıza karşı uyarıcı ibadetimize doğru davetçi ve bizim için bir lamba bir açık

[172] Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, çev. Şerafettin Şenaslan - Ömer Faruk Haznedaroğlu (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), 8/425.
[173] Hayati Hökelekli, "İnzâr", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/358.
[174] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1989), 2/42.
[175] Ahzâb 33/45.

delil olarak gönderdik" demektir. [176] " *Seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler."* [177] Hz. Peygamberin tüm insanlara hitap eden bir gönderilişle gönderildiği anlaşılmıştır. Sadece Araplara değil bütün insanlık için kendinde örnekler bulunan peygamberler olarak gönderilmiştir.

Özetle "Peygamberler iki şey için gönderilmiştir; uygun olmayan gereksiz şeyleri yapma hususunda uyarma (inzar) ve uygun ve gerekli şeyleri yapma hususunda müjdelemek için gönderilmişlerdir." [178]

Peygamberlerin müjdelemekle beraber uyarıda bulunmaları dine davet konusunda her ikisinin dengede bulunması, birbirini tamamlayan iki yöntem olarak tüm peygamberlerin görevleri arasında yer aldığı anlaşılmıştır.

2.1.3. İnsanlara Örnek Model Olmaları

İmam Maturidi'ye göre peygamberler gönderilmesi Allah'ın hikmetinin gereğidir. Yüce Allah'ın insanların ihtiyaçları faydalı ve zararlı şeyleri öğrenmeleri ve hayatın devamı için hikmeti gereği ikram olarak peygamberler göndermiştir. Onların gönderilme hikmeti insanları dünya ve ahirette huzura ulaştırmak, rehberlik yapmaktır. Peygamberler aklın yanlışlarını düzenlemede, nimetlere teşekkür yolunu göstermede ibadetlerin ne şekilde yapılacağını öğretmede kılavuzluk etmişlerdir. Mesleklerin yapılışında da kılavuz olmuşlardır. Allah fikri ve ahlaki yüksekliğe ulaşmayı ancak ilahi eğitim ve öğretimle mümkün kılmıştır. Peygamberler ahlaki faziletleri, ictimai ilişkileri, medeni hükümleri, faydalı ve zararlıyı insanlığa bildirmişlerdir, maddi ve manevi anlamda insanlar için rehber olmuşlardır. Böylece ahrette insanlar "…*bilmiyorduk bize Peygamber gönderilmedi."*[179]diyerek Allah'a karşı mazeret ileri sürmelerini ortadan kaldırmıştır.[180]

" *Andolsun ki Allah'ın Resulünde sizin için, Allah'a ve ahret gününe kavuşmayı umanlar, Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır.*"[181]

---

[176] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2011, 8/362.
[177] Sebe 34/28.
[178] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1991, 12/500.
[179] Nisa 4/165.
[180] Musa Bilgiz, "Kur'an'da Nübüvvet (peygamberlik)", *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (01 Mart 2013), 32.
[181] Ahzab 35/21.

Resulullah'ta "Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar için" yani Allah'tan, ahiret gününden korkanlar için veya Allah'ın rızasını ahiretteki nimetleri umanlar için güzel bir örnek var, demektir.[182]

Elmalı, Hz. Muhammed'i sadece sözleriyle değil fiil ve hareketleri de dahil kendisine uyulan bir peygamber olduğu düşüncesindedir. Bu ayet *"Peygamber size neyi verdi ise onu alın size neyi yasakladıysa ondan sakının"*[183] ayetindeki gibi Resulullah'ın fiilleriyle kendisini örnek almayı emreder. Yani Hz. Peygamber din ve ahlakın teorik kısmını hükme bağlamakla kalmamış hayatın her alanında savaşta ve barışta bütün detaylarıyla kendisinde canlı bir örnek vardır. Üsve "teessi" edilecek, arkasından gidilecek örnek numune-i imtisal demektir." [184] Kur'an'da başka "üsve"lerden de bahsedilmektedir. Buna en güzel örneği ; *"Gerçekten İbrahim'de ve O'na uyanlarda sizler için güzel örnekler vardır."*[185] ayeti örnek gösterilebilir. Görüldüğü gibi ayette tüm dinlerde kutsal kitaplar kadar bu kitapların anlaşılması ve hayata geçirilmesinde rehberlik edecek peygamberlerin büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

"Ey insanlar, size Peygamberinizden bir öğüt gönüllerde olan dertlere şifa, müminler için bir hidayet ve rahmet gelmiştir. De ki: "Ancak Allah'ın fazileti ve rahmeti ile işte yalnız bunlarla sevinsinler. Bu onların topladıklarından hayırlıdır."[186]

İnsanları hak inanca salih amele davet eden, kendisinde insanları küfürden imana, batıl itikattan hak itikada, dünyaya bağlayan işlerden ahrete bağlayan işlere ulaştırma kuvveti olan kimse sadık peygamberlerdir.

"İnsanlarda çeşitli noksanlıklar, cehaletler ve dünya arzusu vardır. İnsanın mutluluğunun, ancak hakiki inanç ve salih amel ile elde edilebileceğini aklımızla biliriz. Netice olarak dünyaya karşı nefreti ahirete karşı rağbeti arttıran her şey amel-i salihtir. Bunun zıttı olan ameller ise günah olan amellerdir. Bunun için insanlar, güçlü, ruhu aydınlık, yüce karakterli kâmil bir insana muhtaç durumdadırlar, o kâmil

[182] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2011, 8/335.
[183] Haşır 59/7.
[184] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2007, 6/335.
[185] Mümtehine 60/4.
[186] Yunus 10/57-58.

insan, noksan olanları, noksanlık makamından alıp kemal makamına götürebilecek güçte olur ki, işte peygamber o kişidir."[187]

Ruh cevheri bedenin arzu duyduğu ve güzel gördüğü şeylerden faydalanır. Ruh bunları ülfet eder bunları alışkanlık haline getirir. İnsan ruhunun bedeni hazlara yönelmesi ruhta batıl inançların ve kötü huyların oluşmasına sebep olur Bu durum ruh cevherinin hastalıkları demektir. Bu hastalıklar için ehil bir doktor gereklidir. Diyebiliriz ki Hz. Muhammed ehil bir doktor, onunla beraber gelen Kur'an-ı Kerim de hastalıklara faydalı ilaç gibidir. Doktorun hastaya müdahalesi sırasıyla şu şekildedir;

-Doktor hastasına uygun olmayan şeyleri yasaklar hastalığa sebep olacak şeylerden kaçınmasını emreder işte buna öğüt denir. Peygamberler de insanları Allah'ın rızasından uzaklaştıracak her şeyden men eder.

-Doktor hastalığa sebep olan şeyleri söküp atacak ilaçlar verir. Peygamberler de insanlara içlerini temizlemeyi emreder; Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya vermeyi emreder. Fuhşiyatı, taşkınlık, zulüm ve tecavüzü nehyeder Nahl suresinin doksanıncı ayette belirtildiği gibi.[188]

Peygamberler bize vahyi getirdikleri gibi O'ndan nasıl fayda sağlanacağını da göstermişlerdir. Yani yalnızca teoriyi iletmezler aynı zamanda onun nasıl pratiğe geçirileceğini, tarihe ve zamana nasıl dönüştürüleceğini yaşayarak gösterdiler.

"O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın şayet kaba ve katı yürekli olsaydın etrafından dağılıp giderlerdi." [189] ayetinde olduğu gibi peygamberin örnekliğinin niteliği üzerinde durularak ahlakını ve kişiliğini oluşturan pek çok erdemle insanlara örnek olduğu gösterilmektedir.

2.1.4. Kur'an'da Peygamberlerin İnsanlardan Olduğu Vurgusu

Kur'an-ı Kerim ifadelerine göre genellikle insanlar peygamberlerin insan olmasını kabul etmeyip bu hususu peygamberlere muhalefet ederken kullanmışlardır. Günümüzde de benzer yaklaşımlar görmek mümkündür. Kur'an'da ise Hz.

[187] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1991, 12/408.
[188] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1991, 12/409-411.
[189] Al-imran 3/159.

Peygamber başta olmak üzere tüm peygamberlerin beşer olduğunun vurgulanması insanların bu konuda hatalara düşmemeleri için yapılmış uyarılardır.[190]

Bir çok ayette geçen "kendi nefislerinden"[191] "O da sizin gibi bir insandır" [192] manası kastedilerek peygamberin uyulabilir bir örnek olmasını, anlattıklarının muhatapları tarafından kabul edilebilir olmasını ve en önemlisi gönderildiği varlık cinsinden olması kendi kavimleriyle empati kurabilecek bir yapıya sahip olduğunu anlatmaktadır. Tam da bu sebeple her kavme kendi lisanıyla konuşan peygamberler ve kitaplar gönderilmiştir. *"Allah'ın emirlerini onlara açıklasın diye her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik.*"[193]

Kur'an'da peygamberlerin beşeri yönüne vurgu yapan ayetler incelendiğinde bu konunun nübüvvet açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır:

" Muhammed ancak bir elçidir. Ondan önce de birçok elçi gelip gitmiştir. O ölür ya da öldürülürse , arkanız sıra geri mi döneceksiniz?..." [194] Yüce Allah peygamberlerin tebliğ ettikleri dinlerin baki kalması için peygamberlerin baki kalmasının şart olmadığını, diğer peygamberlerin de gelip geçtiğini hatırlatır. Risaletin hükmünün böyle olduğunu belirtir. [195] Bazı ayetlerde peygamberlerin ölümlü olduğu baki olan yegane varlığın Allah olduğu hakikati vurgulanarak böylece peygamberlerin ilahlaştırılmalarının önü kesilmiştir. Çünkü İslam ifrat ve tefritten; peygamberlere inananları yanlış tasavvurlardan sakındırmıştır.

Yine peygamberlerin beşer yönüne vurgu yapan bir diğer husus ise, Kur'anda peygamberlerin gaybı bilmediklerini sıkça vurgulayan ayetlerdir.[196]

"De ki ben kendi kendime Allah'ın dilediğinden başka bir menfaat elde etmeyi ne de bir zararı önlemeye malik değilim. Ben eğer gaybı bilseydim daha çok hayırda bulunurdum, kötülük denilen şey yanıma uğramazdı. Ben iman edecek bir kavme müjde veren uyarıcı bir peygamberden başkası değilim ."[197]

---

[190] Muhammet Aydın, "Kur'an'da Peygamber Tasavvuru", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (01 Ekim 2019), 40.
[191] Tevbe 9/128; Yunus 10/47; Nahl 16/113.
[192] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1991, 12/242.
[193] İbrahim 14/4.
[194] Al-imran 3/144.
[195] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 2/487.
[196] Fussilet 41/6; Enam 6/50; Yunus 10/49.
[197] Araf 7/188.

Elmalı Yahudilerden bir grubun kıyametin kopacağı vakti sorduklarını belirtir. Ancak bu grup peygamberin bilmesi halinde ona iman edeceklerini ifade ederler. Peygamber ise "eğer gaybı bilseydim bana elem ve zarar (yani bilgi sayesinde bertarafı edilen zararlar) dokunmazdı." Yani benim durumum bir beşer olmazdı. Rab olmam lazım gelirdi. Ben uyarmak ve müjde vermek için gönderilmiş bir kulum cevabını vermiştir. [198]

Peygamberin diğer insanlar gibi yapmış olduğu gündelik meşguliyetleri bile eleştiri konusu yapılmıştır: " *bu nasıl peygamberdir ki, yiyip içiyor, çarşı pazar dolaşıyor ?*" [199]Yüce Allah peygamberin beşer oluşunu şaşılacak bir şeymiş gibi karşılamalarını eleştirir; *"insanlar için, içlerinden bir insana vahyedişimiz şaşılacak bir şey mi oldu!"* Bu hayret ve şaşma her peygamber gönderildiğinde olmuştur.[200] Bu hayret ve şaşırma Allah'ın insanlardan bir peygamber göndermiş olmasından dolayıdır. [201]

2.1.5. Peygamberlerdeki Mucizelerin Allah'ın Takdirinde Olması

Kelam ilminde peygamberlerin göstermiş oldukları mucizelerin Allah'ın fiili olduğu özellikle belirtilir. Kur'an-ı Kerim'de peygamberlere pek çok mucizenin verildiğinden bahseder. Mucizelerle ilgili ayetlerde dikkat çeken husus ilgili ayetlerde mucizenin peygamberin değil Allah'ın fiili olduğu vurgusudur.

"*Onlar hala , 'Rabbinden ona bazı mucizeler indirilmeli değil miydi ?' diyorlar. De ki : 'Mucizeler yalnız Allah'ın katındandır ben sadece bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bu hitabı sana göndermiş olmamız onlara yetmiyor mu* ?"[202]

Ayette Ehl-i kitabın Hz. Peygambere Musa(a.s.)'a vaat edilen mucizelerin neden kedisine verilmediği sorusunun cevabı yer almaktadır. Allah Resulüne ayetteki; "mucizeler yalnız Allah'ın nezdindedir" cevabıyla yol göstermiştir. "Ki Peygamberler risalet iddiasında bulunduklarında mucizeler getirmek zorunda değillerdir. Mucizenin getirilmesi risaletin şartı değildir. Çünkü Allah isterse o mucizeyi getirir istemezse getirmez. Mucizenin olması peygamberlerin

[198] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2007, 4/200-201.
[199] Furkan 27/7.
[200] Araf 7/63, 65, 73.
[201] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1991, 12/255-256.
[202] Ankebut.29/50-51.

peygamberliklerinin ayrılmaz vasfı değildir. Nitekim mucizesi olup olmadığı bilinmeyen, Şit (a.s.), İdris (a.s.) ve Şuayb (a.s.) gibi peygamberler gelmiştir." Peygamberin " Ben sadece apaçık bir uyarıcıyım" beyanın manası şudur: Mucize Allah'ın ilmindedir. İsterse onu indirir, isterse indirmez. Bunun benimle bir ilgisi yoktur. Ben ancak bir uyarıcı olup Allah adına herhangi bir şeye karar vermem. Yoksa benim, Rabbime " Şu mucizeyi değil de bu mucizeyi ver" demek gibi bir hakkım yoktur.

"Farz edelim peygamberlik için bir mucizenin indirilmesi şart olsun tek bir mucizenin indirilmesi yeterlidir. Bu mucize Kur'an'ın bizzat kendisidir. Çünkü bu Kur'an açık ve devamlı bir mucizedir. Diğer mucizeler tahakkuk etmiş ama devamlı olmamıştır, ayrıca bir bölgede tahakkuk etmiştir. Kur'an'a gelince Doğu ve Batıya ulaşmış ve herkes onu duymuştur."[203]

Peygamberin peygamber olduğunun anlaşılması için mucize şart olmadığı gibi mucize görmenin de imanın garantisi olmadığı Ku'an'da şu şekilde ifade edilmiştir; *" Onların yüz çevirmesi sana ağır geldiyse yapabilsen yerin altına bir delik, ya da göğe çıkabileceğin bir merdiven ara ki onlara bir mucize getirebilesin . Allah isteseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi."* [204]

Burada anlatılmak istenen şudur; Her peygamber kavminin iman etmesini aşırı istemekteydi. Eğer peygamberin bu mucizeyi getirebilme gücü olsaydı bunu mutlaka yapardı. Burada " Eğer Allah dileseydi onları hidayet üzere toplardı" ayetiyle; eğer mümkün olsaydı Allah onları hidayete ulaştırırdı fakat onlar küfrü seçtiklerinden Allah bunu dilemediği ifade edilmiştir. [205]

Mucize peygamberin inanmayanlara meydan okumasıyla Allah'ın da dilemesiyle meydana gelen bir olaydır. Mucizeler Allah'ın fiili olup peygamberlere ait bir fiil değildir Peygamber kendisi mucize göstermez ancak mucizelere mazhar olur.[206]

[203] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2011, 8/191.
[204] En'am 6/35.
[205] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2006, 3/527-528.
[206] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam-II*, 36.

2.1.6. Kur'an'da Peygamberlerle İlgili Diğer Hususlar

2.1.6.1. Peygamberlerin Sayısı Hakkında Ayetler

Kur'an'ı Kerim'de her ümmete bir uyarıcı ve her kavme bir peygamber gönderildiği ifade edilmiştir. En azından peygamber göndermedikçe bir kavme azap edilemeyeceği ifade edilerek mazeret beyanının önüne geçilmiştir.

Ancak ayetlerde peygamberin sayılarına dair net bir ifadede bulunmak mümkün değildir. Her ne kadar peygamber isimleri ve sayıları belli olsada bazı ayetlerde "*Andolsun senden önce peygamberler gönderdik onlardan anlattıklarımız da var anlatmadıklarımız da ...*"[207], *"Hiçbir topluluk yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun ."*[208]

Ayrıca *" Daha nice sana bundan önce haber verdiğimiz bir takım peygamberler ve sana haber vermediğimiz daha nice peygamberler gönderdik"* [209] ayetinde de bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir.

İmam nesefi ayetle ilgili "Eğer hepsine ayrı ayrı iman etmek şart olsaydı Rabbimiz onları mutlaka bir bir sayardı. Hepsine birden iman etmek yeterli olduğu için tek tek hepsini bilmeye gerek yoktur. Yeter ki herhangi birini inkar olmasın.[210] İsimlerinin tek tek belirtilmesinin nedeni sorgulandığında ise Elmalı "bütün peygamberlere inanmak imanın esaslarından olduğu için bütün peygamberler bildirilmiş olsaydı Müslümanların bunlara genişçe inanmakla mükellef olacaklardı bu da dinde zorluğa sebep olurdu o halde büyük peygamberlerin açıklanmasıyla yetinilmesi icmali iman için büyük bir lütuftur."[211] izahında bulunmuştur.

Bu konuda kitaplarda ve insanlar arasında yüz yirmi dört bin peygamber ifadesi çokça duyduğumuz bir sayıdır. Bu husus Ebu Zer'den rivayet edilen bir hadiste bildirilmiştir; Ebu Zer, Hz. Peygamber'e Allah'ın kaç tane peygamber gönderdiğini sormuş, Hz peygamber de 124 bin peygamber gönderildiğini, bunlardan 313veya 315 tanesinin resul diğerlerinin ise nebi olduğunu söylemiştir.[212]Bu rivayete binaen sayı bu şekilde yaygınlaşmıştır. Peygamberlerin sayısı hakkında bu gibi bazı

[207] Mümin 40/78.
[208] Fatr 35/24.
[209] Nisa 4/164.
[210] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2006, 3/236.
[211] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 3/140-141.
[212] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam-II*, 96.

rivayetler ne kadar olsa da peygamber ve resullerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Hz. Ebuzer'den nakledilen hadis sahih olmakla beraber o hak hadis olup mütevatir değildir. Bu sebeple hadis kesin bilgi vermemektedir. Ancak Kur'an'da ismi geçen 25 kişinin peygamber olduğu üzerine ittifak edilmiştir. Genel kanaat, peygamberlerin gerçek sayısının yalnız Allah'ın bildiği olmuştur.

2.1.6.2. Peygamberlikte Efdaliyet ve Ulü'l Azm Peygamberler

Tüm peygamberler yorulmadan, büyük mücadeleler vererek insanların inanç dünyasında tevhit düşüncesini hakim kılmaya çalışmışlardır. Peygamberlik görevleri süresince her zorluğa katlanmış korkmadan mücadele etmişlerdir. Peygamberlerin hepsi Allah'ın seçkin kıldığı üstün vasıflara sahip kimselerdir. Bu makam için seçilen peygamberler elçi olarak eşittirler. Resul ve Nebilerin hepsi hakikatte sıfatlarda birbirine eşittirler. Ayette *" Biz peygamberler arasında birini diğerinden ayırmayız"* [213] ifadesindeki gibi onlar arasında fark gözetilmez. Bu da peygamberler arasında ayrım yapmadan hepsinin peygamberliğine iman gerektirir. Fahrettin Raziye göre ayette maksat Hz. Musa, Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul edip, Hz. Muhammed'in peygamberliğini yalanlayan Yahudi ve Hıristiyanların tutumunun yanlış olduğunu ortaya koymaktır. Yoksa onların bazısının bazısından daha üstün olmaması değildir.[214]

Ancak bu ayetle birlikte Kur'an'da peygamberlerin kiminin kiminden üstün kılındığı belirtilir. *"O peygamberlerin kimini diğerinden üstün kıldık. Allah onlardan bir kısmı ile konuşmuş, bazılarını da derce olara yükseltmiştir…"* [215]

İmam Nesefi bu peygamberlerin peygamberliklerinin ötesinde birtakım özellikler ile üstün kılındıklarını ifade eder. Müminler nasıl ki birbirine eşit iseler peygamberler de risalet görevinde eşittirler. Müminler nasıl ki iman dışında amel bakımından farklılık gösteriyorsa peygamberler de böyledir. Fazilet bakımından peygamberler arasında nazı farklılıklar olduğunun yanında derce bakımından çok

[213] Bakara 2/285.
[214] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 8/88.
[215] Bakara 2/253.

daha üst durumda olan Hz. Muhammed (s.a.v) vardır. Allah onu tüm insanlığa hata cinler peygamber olarak göndermiştir.[216]

Peygamberler manevi bakımından diğer insanlardan üstün oldukları gibi kendi aralarında da üstünlük bakımından farklı derecelendirilmişlerdir. Hayatın bir gerçeği olarak imkan ve standartlar bakımından her insanın hayatı aynı değildir ve bu nedenle farklı seviyelerde yaşamlarını sürdürürler. Bu gerçek peygamberlerin hayatı için de geçerlidir. Her peygamber aynı zaman diliminde ve aynı toplumlara peygamber olarak görevlendirilmemişlerdir. Sonuç olarak bu durum farklı sorumlulukları meydana getirmiştir. Seçilmişlikte eşit olan peygamberler, farklı ve aynı olmayan risalet görevinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla kimi peygamberlere kimi peygamberlere kitap verilirken kimine verilmemiş kimilerine bir mucize verilirken bir diğerine başka bir mucize verilmiş veya vahye muhatap olma şekilleri farklı olmuştur.

Tüm bunlarla beraber ayetlerde bahsedilen üstün olma, peygamberlik yönünden olmayıp faziletler yönünden olduğunu göstermektedir. Peygamberin şu ifadeleri üstünlüğün faziletler yönüyle olduğunu göstermek için güzel bir örnek olacaktır. Hz Muhammed buyurdu ki:

"Bana gelen önceki peygamberlere verilmeyen şu beş şey verilmiştir: Bir aylık mesafeden düşmanlarımın kalbine korku vermekle bana yardım edildi, bana yeryüzü namazgah ve temizleyici kılındı, Onun için ümmetimden namaz vakti gelip çatmış her kim olursa olsun, hemen namazını orada kılıversin. Savaşta alınan ganimetlerde bana helal kılındı. Halbuki benden evvel kimseye helal kılınmamıştı. Bana şefaat verildi. Bir de benden evvelki peygamberler sadece kendi kavmine gönderilmişken, ben bütün insanlara gönderildim." [217]

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamberle ilgili bazı ayetlerde hitap Hz. Peygamberle başlar diğer birkaç peygamberle devam eder ayet; *"Hani bütün*

[216] Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, çev. Harun Ünal (İstanbul: Ravza Yayınları, 2003), 2/121.
[217] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 12/380-381.

peygamberlerden; senden, Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan, Meryem oğlu İsa'dan sadakat sözü aldık, onlardan ağır sorumluluk taşıyan bir söz almıştık." [218]

Burada isimleri beraber zikredilen peygamberler bir başka ayette kendilerine aynı şeriat (din) verildiğine, onda ayrılığa düşmemeleri gerektiği uyarısıyla bu peygamberlere işaret edilmiştir.[219]

Bahsettiğimiz bu beş peygamber sabırlı, kararlı ve azim sahibi anlamına gelen ulü'l azm peygamberler olarak kabul edilmişlerdir. Azim sahipleri; bir işi yapmada sabır ve sebat ile gayretle yapmaktır. Bazı seçkin peygamberlere ulü'l azm sıfatının verilmesinin sebebi, bunların müstakil şeriatlerinin olması ve bu şeriatlarını tebliğ etmede her türlü zorluğa sabretmeleridir.[220] Bu peygamberler Ahzab suresi yedinci ayette geçen şeriat sahibi peygamberlerdir.

Ulü'l azm peygamberlerin geçti ayetlerde dikkat edilirse üç şeyden bahsedilir. Birincisi sıkıntılara karşı direnip sabır ve kararlılık göstermek, ikincisi azimdir. Azim sabırla aynı anlamda kullanılmıştır. Üçüncü ise ağır, kuvvetli antlaşma anlamında misak kavramıdır. İsmi geçen peygamberler bu üç kavramla beraber zikredilmiştir. [221]

Hülasa bütün peygamberler verdiği tevhit mücadelesinde emek vermişlerdir. Kimi peygamberlerin bu yolda yılmadan verdiği mücadeleleri vardır. Dolayısıyla Ulü'l- azm peygamberler bu gayreti veren peygamberlerdir. Fahrettin Razi ve Elmalı'nın tefsirlerinde ifade ettikleri gibi sabır ve kararlılıkla mücadele veren bütün peygamberler Ulü'l-azm Resullerdir.

2.2. NÜBÜVVETE İMANIN GEREKLİLİĞİ

2.2.1. Nübüvvete İman Etmenin Önemi

Bu kısma kadar insanın peygambere olan ihtiyacını mütalaa ettik. Peygamberlere olan ihtiyacı bahsettikten sonra bu müesseseye imanın gereğinden bahsetmeye çalışacağız.

---

[218] Ahzâb 33/7.
[219] Şura 42/13.
[220] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 2007), 7/131-132.
[221] Volkan Feyzi, *Kur'an'da Peygamberlerin Beşeriliği ve Seçilmişliği* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 105.

İnsana rehberlik ve önderlik yapılmasının en uygun olanı, şuurlu bir insanın onlara yol göstermesi bunun da akıl ve mantığa uygun şekilde yapılmasıdır. Her işte bir uzmana ihtiyaç duyulur, ona danışılması ve onun tesviyelerine göre hareket edilmesi açısından önemli bir ihtiyaçtır. İnsan için Allah'ın rızasına uygun bir hayat bilme ve yaşama konusunda peygamberler şüphesiz en güvenilir bilgi kaynağıdır. Bundan dolayı peygambere iman ve itaat her insan için gereklidir. "Tebliğ ile düşünüldüğünde peygamber, Allah'tan kendisine iletilen ilahi hakikatleri olduğu gibi muhafaza eden emin bir elçi. İnsanlara tebliğ etme açısında aktif bir ileticidir."[222] Yüce Allah insanı yarattı ve ona tasavvur etme yetkisi bağışladı. Onu özgür kıldı Bununla beraber nasıl yaşaması gerektiği konusunda bilgiyle gönderdi. [223] İlk olarak gönderdiği insanları, Hz. Adem ve Havva'yı yalnız bırakmadı. Kişi Allah'a karşı samimi ise peygamberlere inanmayı reddetmesi için hiçbir sebep yoktur. Peygambere itaat eder ve peygamberlerin öğretisi ile kendini keşfeder.

Peygamberlere inanmak imanın esaslarındandır. Kur'an'da, Allah'ı sevenlerin peygamberlere uyması gerektiği birçok ayette emredilir. Gönderilen elçiye itaat elçinin sahibine yani Allah'a itaat demektir:

"Eğer siz gerçekten Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin, günahlarınızı bağışlasın. Allah çok bağışlayıcı çok esirgeyicidir." [224]

Allah sevgisinin alameti Müslüman'ın söz, fiil ve davranışlarda Resulüllah'a ait olan ona özgü davranışları uygulaması buna uyarak onun yolunda yürümesidir. Çünkü Allah ve Resulüne itaat demek, sevginin kanıtı ve alameti demektir. [225]

Yine peygambere itaatin Allah'a itaat olduğunu vurgulayan başka bir ayette ;

Allah'ın *" Kim peygambere itaat ederse şüphesiz Allah'a itaat etmiştir."* [226] İfadesi peygamberin bütün emir ve yasaklarda, Allah'tan tebliğ ettiği tüm hususlarda masum olduğuna en güçlü delildir. Eğer peygamber hata etmiş olsaydı O'na itaat Allah'a itaat gibi olmazdı. Fahrettin Er Razi tefsirinde imam Şafi'nin peygambere itaatini açıklarken insanın mükellefiyetleri olan ibadetler üzerinden

[222] Mustafa Akçay, *Peygamberlere İman* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 22.
[223] Bakara 2/31.
[224] Al-imran 3/31.
[225] en-Nesefî, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, 2003, 2/251-252.
[226] Nisa 4/80.

açıkladığını belirtir. Nasıl ki Allah'ın kullarını mükellef tuttuğu hac, oruç, zekat ve abdestte peygamberin beyanı esas alınarak yerine getiriliyorsa işte bu durumun peygamberlere itaati Allah'a itaatin aynısı olduğuna hükmeder.[227] Ayrıca ayetteki , " Kim peygambere itaat ederse, muhakkak Allah'a itaat etmiştir" ifadesi itaatin ancak Allah için olduğuna delalet eder. Ayette Allah'tan başka hiç kimseye itaat edilmeyeceğine işaret edilmiştir.

Yüce Allah *" Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan da sakının"* [228]buyurmuştur. Buradaki mana peygamberin verdiği, emrettiği ve nehyettiği, her şeyi kapsayan bir hüküm olmasıdır.[229]

Bir rivayette Mukatil(r.a) ayetle ilgili şöyle demiştir: "Hz. Peygamber her kim bana itaat etmişse Allah'a itaat etmiş olur. Kim beni severse Allah'ı sevmiş olur." Derdi. Münafıklar ise bu söz üzerine "O bizi şirkten nehyettiği gibi kendisi şirke yaklaşmış Hıristiyanların İsa'yı rab edindiği gibi bizim de kendisini Rab edinmemizi istemiştir. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirmiş ve mutlak itaatin sadece Allah'a yapılacağını beyan etmiştir.[230]

Hz. Muhammed ve ondan önce gelmiş bütün peygamberlerin Allah tarafından seçilerek görevlendirildiklerine, getirdikleri her şeyin doğru olduğuna şüphe duymadan itaat etmek gereklidir. Çünkü peygambere iman İslam inancının özünü teşkil eden ana konulardan biridir.

Saim Kılavuz'un ifadesiyle peygamberlere iman demek, insanlara doğru yolu göstermek amacıyla Allah tarafından seçilen peygamberlerin Allah'tan aldıkları bütün bilgilerin gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir.[231]

Peygambere iman dinin diğer esaslarının üzerine bina edildiği temel olmaktadır. Bu nedenle peygamberin varlığını inkâr etmek onun getirdiği ilahi hakikatlerin hepsini reddetmek demektir. Bu nedenle peygambere iman olmadan Allah'a ve diğer esaslara inanmak dinen geçerli bir iman olarak görülmemiştir.

---

[227] er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 1990, 8/178-180.
[228] Haşr 59/7.
[229] Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1991), 21/409.
[230] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 2/279.
[231] Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 211.

Çünkü insanları dini konularda sorumlu tutacak hususlar peygamberin haber vermesine bağlıdır.

Peygamberliği inkar etmek İslam'da küfür halidir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr den kimse sapıtmıştır." Mealindeki ayet bu gerçeği beyan etmiştir. Bu inkar sadece peygamberleri inkar değil onları gönderen Allah'ı ve tebliğ ettikleri dini gerçekleri inkar anlamını taşımaktadır.

Yüce Allah "*Her hürmetin bir Resulü vardır.*"[232] ve " *Aralarında uyarıcı bulunmayan hiçbir ümmet yoktur.*" [233] gibi ayetlerle toplumlara peygamber gönderdiğini beyan etmiştir. Kur'an-ı Kerim, her millete peygamber gönderildi ilkesiyle evrensel bir peygamber anlayışını ortaya koymuştur, farklı ayetlerde peygamberlerin Allah tarafından seçilmiş örnek insanlar olduklarına değinerek Hz. İsa ve Hz. Uzeyr'in Allah'ın oğlu olduğu gibi yanlış itikatleri de düzeltmiştir.

Peygamberler Allah'a iman edip emirlerine uyanları cennetle müjdelemiştir. İnkârcı olanları ve emirlerin uymayanları cehennemle uyarmış, insanlara temel hakikatleri ulaştırmış, öğretmiş kimselerdir. Peygamberler insanoğlunun ilk alemde de mutlu olmasını sağlayacak yolu göstermek, topluma ilahi mesajları bildirmek amacıyla maddi ve manevi konularda insanlara rehberlik etmişlerdir.

2.2.2. İnsanların Hidayete Ulaşması Açısından Peygamberlik Kurumu

Kur'an'da peygamberler için kullanılan kavramlardan biri Hadi kavramıdır.[234] "Doğruyu bulmak, yol göstermek, rehberlik anlamına gelen hüda kelimesinden türemiş olup 'hayır ve mutluluk veren rehberlik eden' anlamına gelir. Allah'ın isimlerinden biri olarak Allah'a nispet edilmiş, akıl muhakeme ve zaruri bilgileri veren, ebedi huzura ulaştıracak manevi yolu gösteren anlamında tefsir edilmiştir. Kavram peygambere nispet edildiğinde beyan ve irşat etme anlamlarına

[232] Yunus 10/47.
[233] Fatır 35/24.
[234] Fuat Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvete Ait Kavramlar", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* I/2 (2017), 7.

gelir. [235] Allah'ın peygamberler ve kitaplar yoluyla insanları hak yoluna iletmesi hidayetinin tecellisidir.

Hadi olan Allah'ın insanlara hidayeti eşitli şekillerdedir. Ragıb El-İsfehani bu hususta; Allah'ın mükellef olanlara akıl, anlayış ve zaruri bilgileri vermesinin hidayet olduğunu söyler. Bir diğer hidayet yolunun ise Allah'ın kitap ve nübüvvetle insanları irşadıdır. Ayrıca peygamberin çağrısına uyarak kabul etmenin hidayetlerinin artması olduğunu söyler. [236]

Nitekim Kur'an'ı Kerim'de peygamberlerden bahsedilirken "*her toplumun bir yol göstericisi vardır."*[237] *; "Onları emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık."* [238] Peygamberlerin hidayete ulaştırmada aracı oldukları açıkça belirtilmektedir. İkinci ayetle ilgili Maturidi peygamberlerin Allah'ın emri ile insanlara doğru yolu gösterdiklerinin ifade etmiş ayrıca ayetin "insanlara Allah'ın emrettiğini gösterirler." Şeklinde anlaşılabileceğini belirtmiştir. [239] Ayrıca bazı şeylerin iyi veya kötü olduğuna hükmedebileceğini ancak Allah'ın verdiği nimetlere nasıl şükredileceğini, emirlerindeki hikmetleri ve ibadetlerin nasıl yapılacağını göstermek için peygamberlerin gönderilmesini vacip görmüştür. [240] Bu sayede peygamber insanlara asıl görevini yerine getirmiş hidayeti bulmalarına vesile olacaktır.

Peygamberlerin Allah'ın dinine tebliğ ederek insanların hidayete ulaşmalarına vesile oldukları şu ayette açık bir şekilde belirtilmiştir:

"Andolsun ki içlerinden kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan (kötülüklerden ve inkardan) kendilerini temizleyen kendilerine kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur…"[241]

Ayrıca " *nitekim kendi içinizden size ayetlerimizi okuyan sizi temizleyen size kitap ve hikmeti ve bilmediklerinin öğreten bir Resul gönderdik*" [242] Ayetinde

[235] İlyas Çelebi - Bekir Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İsam / İslam Araştırmaları Merkezi, 2017), 116-117.
[236] Akdemir, "Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvete Ait Kavramlar", 8.
[237] Enam 6/84.
[238] Enbiya 21/73.
[239] Ebu Mansur el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 176-179.
[240] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme,* 176-179.
[241] Bakara 2/129.

peygamberin konumu ve görevi açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Tefsirciler söz konusu ayette geçen kitaptan maksadın Kur'an olduğunu hikmetin ise fıkıh, güzel öğüt anlamlarını taşıdığını ifade etmekle beraber tüm bunlarla onları temizlediğini belirtmişlerdir.

Ve onlar derler ki: "Bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun!" Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik hakikaten Rabbimizin elçileri gerçeği getirmişlerdir.

Peygamberlerin fonksiyonu ile ilgili Kur'an ayetlerini değerlendirdiğimizde nübüvvet kumrunun asıl hedefinin "insanların hidayetine vesile olmak" olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.3. İnsanın Kutsalla İlişkisinin Düzenlenmesi Açısından Peygamberlik Kurumu

İslam dininin temel esasları Allah, vahiy, elçi ve ahiret etrafında şekillenmiştir. Diğer ilkeler de bu esaslar çevresinde şekillenmiştir. Bu ilkeler ile ilgili bilgiye ise vahiy (Kur'an'ı Kerim) ile erişilmektedir.

Vahiy Allah'ın kulları ile iletişimidir. Allah, insanlara elçileri aracılığıyla hakkın yolunu gösteren emirlerini göndermiştir. Bu sebeple vahiy, Allah'ın insanlara seslenişi ve konuşmasıdır. Ayrıca vahiy, Allah'ın peygamberleri ile insan idrakini aşan tek taraflı bilgi akışı olarak ifade edilmiştir.[243]

Allah vahyi insanlara peygamber vasıtasıyla ulaştırmıştır. Allah tarafından seçilmiş elçi insanın beşeri niteliklerini, konumunu ve sorumluluklarını taşımaktadır. Seçilmiş elçi aynı zamanda " vahyin varlığa ve hayata yönelik modelidir."[244]

Kur'an'da peygamber tasavvuru bölümünde daha önce ifade ettiğimiz gibi Yüce Allah elçilerin beşer olduğuna çeşitli yerlerde dikkat çekmiştir. Bununla beraber aynı zamanda elçinin de vahye muhatap olduğu belirtilmiş, sorumluluk taşıdığına değinilmiştir. Vahye karşı onların da sorumlu olduğunu belirterek olası kutsallaştırma ve yüceltme anlayışına dikkat çekilmiştir. Yani vahiy ile Allah-kul

---

[242] Bakara 2/151.
[243] Furat Akdemir, "Allah -İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (10 Eylül 2016), 518.
[244] Akdemir, "Allah -İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", 510.

ayrımına işaret edilmiştir. Peygamberler ilah değil ilahi emirleri ulaştıran elçilerdir. [245] Bu hususta Hz. Peygamber elçiyi yüceleştirme ve kutsallaştırma eğilimi hakkında ikazlarda bulunmuştur. Bu da insanın kutsalla ilişkisinin düzenlenmesi açısından önemli bir husustur. Peygamberlerin Allah'ın vahyine uyması gerektiği, vahiy olmadan Allah hakkında asla bir şey söyleyemeyeceği, gaybı bilmediği belirtilmiştir.

Allah seçkin elçileri aracılığıyla Allah-insan iletişiminin rububiyet ve uluhiyet ilkeleri temelinde gerçekleştiğini bildirmiştir. [246] Bu hususta Kur'an müşrik, Yahudi ve Hıristiyanları eleştirmiş ve yanlışları ortaya koymuştur. Müşrikler, Allah'ı, göklerin ve yerin yaratıcısı her şeyin sahibi, kendilerini yaratan varlık olarak tanımlıyorlardı. Fakat uluhiyetini unutmuşlardı ona ibadet etmek yerine putlara tapmayı tercih etmekteydiler.

Kur'an, Yahudilerin Allah'ın rububiyet makamına ihanet ettiklerini belirterek Üzeyir'in Allah'ın oğlu olduğuna [247], Allah'ın fakir olduğu, eli bağlı olduğu[248] gibi inanç ve düşüncelerini eleştirmiştir.

Yine Kur'an Hıristiyanları, Tanrı'nın Baba, Oğul(İsa) ve kutsal ruh şeklinde üç kutsal olarak tanımladığı doktrinini eleştirmiş ve uyarıda bulunmuştur.[249]

Sonuç olarak Kur'an elçilerin kutsallaştırılmasını, Allah'ın uluhiyet ve rububiyetine aykırı inanç ve düşünceleri eleştirmiştir. Bu sebeple gönderdiği elçiler de bu hususta toplumu kesin bir dille uyarmışlardır. Yüce Allah elçilerinden bu hakikate bağlı kalmalarını ve insanlara bu gerçekleri vurgulamalarını istemiştir. *"De ki: Ey insanlar, şüphesiz ben Allah'ın size gönderdiği bir elçiyim…"*[250]

Kur'an'da önceki dinlerin içinde düştükleri durum eleştirilirken onların Tanrı-peygamber ilişkisini gereği gibi anlamadıkları belirtilir. Bazı dinlerde Tanrıya olan inanç belirsiz bir şekildedir ki insanlar peygamberleri Tanrılaştırmaya gitmiştir. Bu konu önceki dinlerde peygamberlere indirilen vahiylerin tahrifi ile yakından bağlantılıdır. Bu nedenle toplumun Tanrı ve din algısını sağlıklı bir dengeye ulaştırmak yine din tarafından kurulmuş bir mekanizmayla olur. Bu mekanizme

[245] Maide 5/67,92,99.
[246] Akdemir, "Allah -İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme", 527.
[247] Tevbe 9/30.
[248] Maide 5/64.
[249] Bakara 2/116.
[250] Araf 7/158.

peygamberlik kurumu olmaktadır. Dolayısıyla peygamberin varlığı, sözleri, eylemleri insanın kutsalla ilişkisinin kontrol edilmesini sağlamaktadır.[251]

Gönderilen elçiler toplumda kudsiyetin ve yüceliğin Allah'a has olduğunu belirterek kendilerine hiçbir kudsiyeti atfetmemişlerdir. Böylece insanlara ibadet, dua, sığınma, yardım gibi yönelmelerin sadece Allah'a has olduğunu öğretmişlerdir.

"Kuşkusuz Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir; O halde (yalnız) O'na kulluk edin: Bu dosdoğru bir yoldur."[252]

2.2.4. Peygamberin Dindeki Otoritesi

Dini otoritenin asıl sahibi Allah olmakla beraber emirlerini insanlara iletmesi açısından Kur'an'da peygamberlerin de dolaylı olarak dini otoritesinin bulunduğuna işaret edilmiştir.

"Ey iman edenler Allah'a ve peygamberine itaat ediniz (muhalefet etmek suretiyle) yapmış olduğunuz iyi amelleri boşa çıkarmayınız."[253]

"Kim Allah'a ve peygambere muhalefet ederse şüphesiz Allah'ın azabı şiddetlidir."[254]

Allah'ın yanı sıra peygambere de itaat emreden ve ona muhalefeti yasak kılan bu ayetler dinde peygamberin otorite sahibi olduğuna kanıttır. İlâhi emirleri iletmek için Allah tarafından seçilen elçilerin, dinde, çok önemli bir konumda oldukları kabul edilmiş bir husustur. Tam da bu sebeple dinde önemli bir konumda olan elçilerin dindeki otoritesini, bu otoritenin kapsam ve sınırlarını tespit etmek ve açıklamak önemlidir.

Otorite kavramı olarak Türkçede "emretme, itaat ettirme gücü" olarak geçen otorite kavramı kabul, edenler üzerinde gönüllü uygulanmasıyla güç anlamından ayrılır. Buradan hareketle dinde otorite; Peygamber'in kendisine inananlar üzerinde emretme ve itaat ettirme yetkilerinin olmasına dayanarak "dinde otorite" olmasıdır. Ancak burada mutlak otoritenin onu seçen yaratıcıya ait olduğunu, peygamberin otoritesinin ise bağıntılı bir otorite olduğu unutulmamalıdır. Peygamber otoritesinin

[251] Adnan Demircan, *Nübüvvet ve Hz.Muhammed'in Nübüvveti* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 20-21.
[252] Alimran 3/5.
[253] Muhammed 47/33.
[254] Enfal 8/13.

ilahi otorite altında olduğuna işaret etmek amacıyla nebevi kelimesiyle beraber otorite kavramı kullanılmıştır.[255]

2.2.4.1. Nebevi Otoritenin Vahyi Dayanakları

Kur'an'ı Kerim'de Peygambere imanın gereklilik olduğu açıkça belirtilmiştir. Peygamber'e imanın pratikteki göstergesi itaat olarak emredilmiştir. [256] Bu emre uymayanların ise kurtuluşa eremeyeceği de belirtilmiştir.[257]

Allah Kur'an'ı Kerim vasıtasıyla peygamberin otoritesine işaret etmiştir. Öte yandan Allah'a itaat peygamber vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Peygamber vasıtasıyla Allah' itaat, Allah vasıtasıyla peygamberin otoritesi meşru kılınmaktadır. Böylece O'na itaatin önem ve değeri ortaya konulmaktadır. [258]

Kur'an'ı Kerim sadece elçiye itaatten değil ittibadan (ona uymadan) da söz etmiştir. Hatta ona ittiba mümin olmanın vasfı olarak belirtilmiştir. [259] Kur'an, müminler için ona itaat etmenin manasını bir meselede verdiği hükümleri tereddütsüz kabul etmek olarak açıklamıştır.[260] Sonraki gelen Müslümanların ise itaat ile birlikte ondan gelen konularda söylediklerine ittiba etmeleri gerekmektedir[261]

Bunun yanı sıra Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber'e saygı göstermenin önemine de değinilmiştir. *"Muhammed sizin erkeklerinizden birinin babası değil fakat o, Allah'ın elçisi ve bütün Peygamberlerin sonuncusudur."* [262] âyetiyle onun sıradan biri olmadığına dikkat çekilmiştir. Kur'an'da peygambere karşı gösterilen yanlış cahiliye adetleri eleştirilerek Müslümanlar uyarılmaktadır. Böylece Kur'an'da peygamberin toplumdaki konumunun, otoritesinin sarsılmasına müsaade etmemektedir. Bu bağlamda Hucurat suresinin ayetlerini düşünecek olursa peygamberin huzurunda adap kurallarına işaret eden ayetler yer almaktadır. Benzer örnekler Nur suresindeki ayetlerde; peygamberin çağrısının herhangi bir kimsenin

---

[255] Yusuf Şevki Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 112.
[256] Alimran, 3/32, Nisa, 4/59 ; Maide, 5/92.
[257] Cin 72/23.
[258] Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*, 113-114.
[259] Al-İmran 3/31.
[260] Nisa 4/64.
[261] Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*, 114.
[262] Ahzâb 33/40.

çağrısına benzememesi Peygamber'in bulunduğu yerden izin almadan ayrılmamalarını gerektiğinin vurgulandığı görülmektedir.

Bu tür ayetler, kimsenin peygamberlerin önüne geçirilemeyeceğini anlatması, vahyin indiği toplumda ve sonraki dönemde yaşayan toplumlarda peygamberin konumunu göstermesi açısından önemlidir.

Peygamberin şahsiyetinin korunması ilahi mesajların ulaşması ve devam ettirilmesi için önemlidir. O'nun şahsiyetinin zedelenmesi, yanlış yorumlanması ulaştırdığı mesajlar üzerindeki şüphelerin oluşmasına sebep olacaktır.

2.2.4.2. Dini Hayatın Oluşumunda Nebevi Otorite

Peygamberler'in dindeki otoritesini belirleyen temel vasıf, Allah tarafından kendisine verilen elçilik görevidir. Risalet vasfı peygamberin otoritesinin delili olduğu gibi bu vasıf peygamberin otoritesinin kapsam ve sınırını da belirlemektedir. Kur'an'ı Kerim *"Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allah'ın ayetlerini okuyan onları arındıran, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah lütufta bulunmuştur…"* [263]âyet meâli peygamberin dindeki yetkilerini açık bir şekilde belirtir.

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamberin seçkin konumunu dile getiren birçok beyan yer almaktadır. Bir taraftan beşer oluşuna vurgu yapılırken diğer taraftan *"Muhammed sizin erkeklerinizden herhangi birbirinizin babası değildir ancak O, Allah'ın elçisi ve tüm peygamberlerin sonuncudur.* [264] meâlinde peygamberin sıradan biri olmadığına "Allah'ın elçisi" olduğuna dikkat çekilerek saygının önemi zikredilmiştir. Yine Mekke döneminde peygambere inanan az bir topluluk da olsa emirlerine içtenlikle itaat ettikleri anlatılmaktadır. [265] Kur'an'ı Kerim peygambere karşı gösterilen hatalı davranışları eleştirilerek Müslümanları hem uyarmakta hem de onları peygambere saygılı olmaları hususunda onları eğitmektedir. Allah vahiy aracılığı ile peygamberin konumunun sarsılmasına izin vermemektedir. Bu konuda Hucurat suresiyle yapılan uyarılar bu bağlamda düşünülmelidir. Peygamberin emrinin arkasından bağıranların eleştirilmesi de bu eğitimin parçasıdır. Buna benzer ayetlerde de peygamberin yanından izin almadan ayrılmamalarını, peygamberin

[263] Al-imran, 3/164.
[264] Ahzâb 33/40.
[265] Zümer 39/17-18.

çağrısını herhangi birinin çağrısına benzetilmemesinin gerektiğini vurgulayan ayetler örnek olarak verilebilir.

Tüm bu ayetler Müslümanların Peygamber'e karşı davranışlarını eğitmekte aynı zamanda o dönemde yaşayan Müslümanların akıllarındaki "peygamber" düşüncesini yansıtmaktadır.

Bu tür ayetlerle kimsenin peygamberin önüne geçirilemeyeceğini, peygambere karşı davranış kalıplarını ortaya koyarak vahyin indiğini toplum ve daha sonraki Müslümanlara yol gösterilmiştir. Peygamberi küçümseme, alay etme, aile hayatını küçümseme gibi davranışlar peygambere eziyet olarak nitelendirilmiştir.[266]

Peygambere saygı onun taşımış olduğu ilahi görevinin öneminden kaynaklanmaktadır. Peygamberden sonra mesajının devam ettirebilmesi için üstün şahsiyetinin korunması önemlidir. Peygamber'in şahsiyeti yanlış yorumlar ve iftiralar ile zedelendiği zaman peygamberin ulaştırdığı din hakkında şüpheler ortaya çıkmaya başlar. Bu sebeple peygamberin seçkin şahsiyetinin korunması sayesinde din hakkında yanlış düşüncelere düşme tehlikesi önlenmiş olmaktadır.

Peygamberliğin doğru anlaşılması için de peygamberin otoritesinin önemi büyüktür. Hz. Peygamber sosyal hayatında kendisinin beşer olma durumunu zedeleyecek muamelelere müsaade etmemiş, böyle bir duruma karşılaşması halinde otoritesini kullanarak yanlış bir peygamber algısının oluşmasına engel olmuştur. Örneğin katıldığı bir düğün merasiminde "aramızda yarını bilen bir peygamber var" denilmesine itiraz etmiştir.[267] Bir başka örnek de oğlu İbrahim'in ölümü ile güneş tutulması arasında bir bağlantı kurmasına karşı çıkmıştır. Bu şekilde ki duruşuyla peygamber toplumdaki yansıtma psikolojisinin, yani kendi önemli gördüklerini peygamber üzerinde bulmaya çalışma psikolojisinin gelişmesine müsaade etmemiştir.[268]

Tüm peygamberlerin ortak ve birinci görevi Allah'ın mesajlarını hiçbir değişiklik yapmadan olduğu gibi insanlara iletmektir. Allah aynı zamanda

---

[266] Ahzab 33/53.
[267] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 11/218.
[268] Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*, 125.

peygamberin vahiy üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını da açıklamaktadır. [269] Fakat peygamber insanlara vahyi aktaran bir vasıtadan ibaret olmayıp aynı zamanda ilahi emirleri ilk uygulayan kimsedir. Kur'an peygambere tebliğ görevi yüklediği gibi vahyi beyan etme görevi de yüklemiştir.

Peygamberin görevlerinde olan tebyin; "beyan etmek, açıklamak, hakikati ortaya koymak" demektir. Bu görev Peygamber'in Kur'an'la ilgili en temel görevlerinde biridir. Bu noktada dinde birinci yetkili şahıs konumunda yer almaktadır. Dinin anlaşılması ve yaşanması için örnek alınacak birinci şahıs Peygamber'dir. Bu sebeple Kur'an peygamber'i insanlara en güzel örnek (üsve-i hasene) olarak sunmaktadır. Aslında bu ifade peygamberin dindeki otorite alanını ortaya koymaktadır. Ayrıca peygamberin beyan görevinin sınırları tefsirler arasında tartışılmıştır. Bazıları beyan yetkisini Kur'an'daki mücmel ayetleri açıklamakla sınırlandırsa da bazıları ayetleri açıklamasından ziyade ilahi emirlerin yaşantıya dönüştürülmesi, dinin bütün yönlerinin açığa çıkarılması, peygamberin uygulamaları ile anlaşılabilir hale gelmesi, bizzat peygamberin bütün hayatının vahyin beyanı olduğunu açıklamışlardır. Çünkü insanların yaşaması amacıyla gönderilen vahiy peygamberlerin beyanı sayesinde uygulanıp yaşama aktarılabilmektedir.[270]

Peygamberin sireti dinin hayata nasıl geçirileceği konusunda inananlara her zaman model olmuştur. Bununla Peygamberler kaynak olarak dinde otoritelerini korurlar. Vefatlarından sonra da sünnetleri bu işlevi sağlamaktadır.

Beyan etme yetkisi olan peygamber vahyi beyan ederken bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarrufların vahyî kaynağı her zaman olmuştur. Örneğin iki kız kardeşin aynı nikah altında bulunmasını yasaklamıştır. Bunun yanında peygamberin ictihad etme konusu bazı alimler arasında tartışılmıştır. Dünyevi konularda ise bazı alimler caiz bazı usul alimleri ise makul görmüşlerdir. Kur'an'da Allah'ın elçisinin kendi ictihadi ile bazı kararlar verdiğini bu kararların bir kısmının vahiyle desteklendiği bir kısmının ise ikaz edilerek uyarıldığı da olmuştur. Örneğin Bedir savaşındaki istişare örneğinde peygamber vahiyle desteklenmiştir.[271] Ancak Abese suresinde ise ikazda bulunulmuştur. Peygamberler'de diğer insanlar gibi dinin

[269] Hakka 69/44-47.
[270] Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*, 119-121.
[271] Enfal 8/5-8.

ilkelerinden hareket ederek ictihad etmektedir. Onun diğer insanlardan ayıran husus, ilahi gözetim altında ictihad etmesidir. İctihadları hatalı ise düzeltilmesi için uyarı almıştır.

Bazı ayetlerde de Müslümanlar arasında yaşanmış ihtilaflı durumlarda peygamberin hakemliğine başvurulması ve verdiği hükme razı olunması gerektiği anlatılmıştır.

”Rabbime yemin olsun ki aralarındaki ihtilaflarda seni hakem kabul edip sonra verdiğin hükümde onu içtenlikle benimsemedikçe iman etmiş olmazlar.” “Aralarında Allah’ın indirdiği ile hükmet…” Bu gibi ayetlerde din adına yetkili kılındığı bu da dini otorite sahibi olduğunun işaretidir.

Ancak âlimlerin çoğu peygamberlerin sadece dini alanda değil dünyevi işlerde de otorite sahibi olduğunu benimserken bir kısım alimler Allah’tan aldığı bilgileri tebliğ etmesi itibariyle dini alanda otorite olduğu görüşündedirler. Bu alandaki otoritesi baskı ve zorlamaya değil tebliğe dayalıdır. Devlet yöneticisi iken dünyevi alana ilişkin kişisel görüşleri ise tartışılmıştır.[272] Bu görüşler sahabeler tarafından da sorulmuştur. Kişisel görüşleri istişare sonucu değiştirildiği zamanlar olmuştur. Bedir savaşında Habbab. b. Münzir (r.a)’ın peygamberin kararını Allah’ın emri mi kendi kararı mı sorgulaması ve istişare sonrası kararın değiştirilmesi buna örnektir.

2.3. Hz. MUHAMMED’İN PEYGAMBERLİĞİ

2.3.1. Hz. Muhammed’in Peygamberliği ve Diğer Peygamberler Arasındaki Yeri

Hz. Muhammed (s.a.s)’in son peygamber olduğuna inanmak inancımızın temel şartlarından biridir.*“Muhakkak sen resullerdensin”*,[273] *“Muhammed Allah’ın resulüdür”*,[274] *“Muhammed (sıradan biri gibi) sizin erkeklerinizden herhangi birinin babası değildir, fakat o, Allah’ın resulü ve peygamberlerin sonuncusudur*”[275] gibi birçok ayetle kesin olarak sabitlenmiş bir husustur. Bir önceki bölümde nübüvvete

[272] Yavuz vd., *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*, 30.
[273] Yasin 36/3.
[274] Fetih 48/29.
[275] Ahzab 33/40.

iman etmenin önemine ve gerekliliğine değinmiştik. Diğer yandan Kur'an-ı Kerim *,"Allah'a ve Resulüne iman edin",* [276]*"Allah'a, Resulüne ve indirdiğimiz Kur'an nuruna iman edin"* [277] mealindeki bazı ayetlerde diğer iman esaslarının yanında Hz.Muhammed (s.a.v)'in peygamberliğine inanmanın da bir iman esası olduğunu belirtmiştir.

Tarihte hayatları örnek alınabilecek birçok âlim hükümdar ve diğer büyük şahsiyetler yer almaktadır. Vefatının üzerinden on dört asır geçmesine, ilimde gelişmeler kaydedilmiş olunmasına, hayatımızın şart ve durumları değişikliklere uğramasına rağmen günümüzde Hz. Muhammed'in(s.a.v) hayatını tatbik ediyoruz. Bu durumun sebebi açık bir şekilde şudur; "Hayatta O rehberin göstermiş olduğu yol takip edilmezse Müslüman olunamaz." [278]

Bu hususla ilgili meşhur mutasavvıf Mevlana, Hz. Peygamber'in mükemmel bir rehber ve yol gösterici olduğunu söyler. Mevlânâ'nın düşünce dünyasını ele alan çalışmalara baktığımızda odak noktasının insan olduğu anlaşılmaktadır. İnsanlığa; mükemmel insan, güzel ahlak sahibi, çalışkan, dürüst ve tevazu sahibi insan olmanın yollarını anlatırken Hz. Muhammed'den aldığı öğretilerle anlatmaya çalışmıştır. Örnek alınacak şahsiyet olarak özellikle Hz. Muhammed'e dikkat çekmiştir. [279]

Öncelikle bir Müslüman'ın Hz. Muhammed'i (s.a.v) ve peygamberliğini gerçek manada anlaması onu tatbik etmesi için önemlidir. Bu açıdan Hz. Peygamberle ilgili şu hakikatleri bilmek faydalı olacaktır:

a. Öğretmiş olduğu hakikatler, bizzat kendisin gözetimi altında kaleme alınmış olup sonraki nesiller için korunmuştur. Diğer peygamberler ve büyük dinleri insanlara tebliğ eden Hz. Peygamber ilahi emirleri tebliğ etmek ve anlatmakla yetinmeyip katipler aracılığıyla yazıyla muhafazasını sağlamıştır. Yazı ve ezber bu iki yöntem vahyin asıl dilinde ve dosdoğru bir şekilde diğer nesillere aktarılması için çalışmalar devam ettirilmiştir.

b. Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ın elçisi olma görevini hiçbir zaman kendi başına sahip olduğunu beyan etmemiş ayrıca kendisinden önce de benzer

[276] Hadid 57/7.
[277] Teğabun 64/8.
[278] Muhammad Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ (Ankara: İmaj Yayınları, 2003), 1/4.
[279] Mehmet Cüneyt Gökçe, "Peygamberlere İman Bağlamında Mevlânâ'da Peygamber Sevgisi" 6/9 (2019), 88-90.

şekilde bütün milletlere Resuller gönderildiğini ifade etmiştir. Kendinden önceki peygamberleri tasdik edip ezeli hakikati yeniden ihyası için çalışmıştır. Kendisinden sonra yeni bir peygambere ihtiyaç duyulmayacak şekilde kalınacağı inanışı üzerinde ısrarla durmuştur.

c. Tebliğe başladığı ilk zamandan İslam açısından tüm insanların eşit olduğu ancak ihlas ile yapılan ameller ile (takva bakımından)bazı insanların üstün olabileceğini bir kaide olarak anlatmıştır.

d. Hz. Peygamber sahip olduğu öğretileri yaşayarak gerçekleştiren bir elçi olarak hayatı kusursuzluk ve masumiyet içinde olmuştur. Hz. Peygamber'in nübüvvetinin sıhhat durumunu araştırdığımızda onun yaşantısını delil kabul edilmiştir. Buradan anlıyoruz ki Hz. Peygamber'in davasında samimi olup olmadığını anlamaya çalışırken insanların tek ölçünün mucizeler olmadığı, peygamberlik tebliğinin öncesinde ve sonrasında onun nasıl davrandığı, neler yaptığı hususu önemli bir yer tutmuştur.

e. Tarihte büyük hükümdarlar, reformcular ve veliler her zaman olmuştur. Her biri kendine özgü bir alanda en iyi olarak karşımıza çıkmışlardır. Hz Muhammed ise bütün güzel vasıfların hepsini kendinde toplamıştır. İslâm peygamberi kitabı müellifi Muhammad Hamidullah onu reformcu olarak anlatmıştır. Onun sosyal bir teşkilatçı olarak kendi karışık toplumunda on sene içinde Arap yarımadasının tamamını içine alan üç milyon kilometrekareyi kaplayan bir alanda devlet kurma sonucuna ulaştığını ifade eder.Veda Haccı esnasında Arafat'ta 150.000 Müslüman'a hitap etmiştir. Bununla bedenlerden çok kalplere hükmettiğini göstermiştir. Kendinden sonra emaneti devralanlar ise bunu üç kıtaya ulaştırmıştır.

f. İnsan hayatında ruhi ve dünyevi olsun ahlak, iktisat, siyaset ferdi ve toplumsal olan her alanla ilişkili kurallar belirlemiştir.[280]

Peygamberler içerisinde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin yeri ve önemi büyüktür. Çünkü O peygamberlerin sonuncusu olması nedeniyle kendinden önce gelen peygamberlerin risaletlerini bize en doğru şekilde haber vermiştir. Ehl-i Sünnete göre bir peygamberin peygamberliğinin sabit olması ancak Hz. Peygamber'in haber vermesiyle olur. Dolayısıyla tüm Müslümanlar Hz.

[280] Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 1/5-6.

Peygamber'in haber verdiği Hz. Musa'ya, Hz. İsa'ya ve diğer peygamberlere iman eder.

Peygamberler arasında nübüvvet ve risalet yönünden hiçbir fark yoktur. Bu hususu peygamberler arasında efdaliyet bahsinde belirtmiştik. Peygamberlerin hepsi günah işlemekten uzak Allah'ın vahiy ve ilhamına erişmiş kimselerdir. Kendilerine verilen vazifeyi hakkıyla yerine getirmişlerdir. Bu cihetle peygamberler arasında fark yoktur. Hz. Adem' den başlayıp Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar gelmiş tüm peygamberlere inanmak imanın şartı olup bazılarının inkarı ise küfürdür. Kur' an-ı Kerim'in bu hususla ilgili ifadesi ise *"Allah'ın peygamberlerin hiçbirinde ayrım yapmayınız."*[281]olmuştur.

Aslında peygamberimizle beraber gelen İslam, önceki peygamberlerin getirmiş oldukları dinin kemale ermesidir, verilen nimetlerin tamamlanmasıdır. [282]

Peygamberin yaratılmışların en şereflisi ve faziletlisi olmaları hakkında ittifak edilmiştir. [283]Hz. Peygamber hakkındaki "Resulüm biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik" ayeti peygamberin faziletine işaretidir. Hz. Muhammed risalet davasını bütün aleme ilan etmiş tüm mahlukatın peygamberi olduğunu söylemiştir. Bu davasını akli ve hissi birçok delil ile ispatlamıştır. Bütün mahlukata gönderilen bir peygamber olarak insanlarla beraber cinlere de peygamber olarak gelmiştir. Nitekim Cin suresinde Hz. Peygamber cinlerden bir topluluğun Kur'an'ı dinlediğini, kendisine iman ettiklerini ifade etmiştir.[284]

Hz. Peygamber hâtemü'l enbiyâ olup peygamberlerin sonuncusudur. Kıyamete kadar bu böyle devam edecektir. Bu aynı zamanda davasının da kıyamete kadar süreceği demektir. Ona verilen mucizeleri de tıpkı risaleti gibi kıyamete kadar geçerli olacaktır. Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur' an-ı Kerim mucizesi de kıyamete kadar geçerli olacaktır. *" Kur' an'ı biz indirdik onu yine biz koruyacağız."* [285] Diğer peygamberlerde zuhur eden mucizelerde ise kendi zamanlarında nihayet bulmuştur.

---

[281] Bakara 2/285.
[282] Maide 5/3.
[283] Şerafeddin Gölcük - Süleyman Toprak, *Kelam, Tarih, Ekoller,Problemler* (Konya: Tekin Yayınevi, 2014), 292.
[284] Cin 72/1,2.
[285] Hicr 14/9.

Hz. Mûsâ, Hz. İsâ ve daha birçok peygamber peygamberliklerinin ilk anlarında muhataplarını ikna etmede insanları hayrete düşürecek hissî mucizeler göstermiş ve doğruluklarını bu şekilde ispata çalışmışlardır. Hâlbuki Son Peygamberin hayatında peygamberliğinin ilk anlarında bu tür mûcizelerin nübüvveti ispata yönelik birer delil olarak kullanmadığı bilinmektedir. Bize göre bu durum, Hz. Muhammed'in peygamberliğini önceki peygamberlerden farklı kılan önemli bir hususdur. Hz. Ayrıca Peygambere ilk iman edenlerin her hangi bir mûcize görmeden ve kendi istekleriyle inanmış olmaları, onun metodunu ve başarısının niteliğini göstermesi açısından da önemlidir.Çevresindeki insanlar, onun sahip olduğu vasıflara ve sîretine bakarak doğruluğuna inanmışlardır.. Elbette Allah dilese idi Elçisini desteklemek üzere onlarca hissi mucize yaratabilirdi. Hz. Mûsa ve İsâ'ya hissi mucizeler veren Allah, elbette son peygamberine de verebilirdi. Ancak Allah son peygamberinin nübüvvetini, görsel bazı hissi mucizelerle delillendirmek istememiş, bütün insanlığı ve her devirde hitap eden aklî bir mûcizeyle desteklemiştir.[286]

Kur'an'da peygamberin ümmeti için *"Siz insanlar içinde çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiği emreder, kötülükten nehyeder Allah'a iman edersiniz…"*[287]ayetiyle ümmetlerin en faziletlisi olduğuna işaret edilmektedir. Ümmetinin en faziletli olması kendisini takip ettikleri peygamberin efdaliyetini gerektirmektedir. [288]

İnsanları doğru yola iletmek üzere görevlendirilmiş, insanlığın hayrı için yaptığı tüm iyilikler için Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed'e sonsuz salât-ü Selam olsun.[289]

2.3.2. Hz.Muhammed'in Peygamberliğinin Özellikleri

2.3.2.1. Son Peygamber Olması

Hz. Muhammed (s.a.s)'in son peygamber olduğu hususu ayet, hadis ve ümmetin icması ile sabit olmuştur. Bu hakikat aynı zamanda tarihi ve sosyolojik bir gerçekliktir. Ondan sonra gerek Müslümanlardan, gerekse diğer ümmetlerden

[286] Halil İbrahim Bulut, "Peygamberlerin Başarısında Mûcizelerin Yeri ve Önemi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (06 Ocak 2011), 71-72.
[287] Al-imran 37110.
[288] Hasan Gümüşoğlu, *İnsanlığın Nübüvvete Olan İhtiyacı* (Konya: Selçuk Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsi, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 30.
[289] Kur'an-ı Kerim'de Allah Hz.Muhammed Mustafa'nın her ne sebeple olursa olsun ismi anıldığında O'nun üzerine "Salât ve Selâm" getirilmesini emretmektedir.(bk. Ahzab, 33/56.)

peygamber gelmemiştir. Çeşitli zamanlarda peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkanlar olmuştur, ancak böyleleri iddialarını kanıtlayamamış, bu yüzden ciddiye alınmamış, yalancı veya sahte peygamber diye isimlendirilmişlerdir.

Bu hususta Kur'an-ı Kerim'de, *"Muhammed siz erkeklerden herhangi birinin babası değildir. Fakat o, Allah'ın resulu ve peygamberlerin sonuncusudur."*[290]mealindeki ayetle onun son peygamber olduğu bildirilmiştir. İmam Maturidi bu ayeti tefsir ederken Hz.Peygamberden sonra peygamberlik iddiasında bulunacak kimselerin ortaya çıkacağına işaret olduğunu söylemektedir.[291] "İşte bugün sizin dininizi ikmal ettim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslam'ı seçip beğendim"[292] mealindeki ayet de aynı hususu belirtmiştir. Şu ilahi emir da aynı anlamdadır: *"İslamiyet'ten başka din arayan kimse iyi bilsin ki bu, ondan kabul edilmeyecek ve böyle kimse ahirette ziyan edenlerden olacaktır*."[293]

Ayrıca ayetlerin yanı sıra bizzat Resulullah da kendisinden sonra elçilerin gönderilmeyeceğini bildirmiştir. Mesela bir defasında, "Risalet ve nübüvvet kesilmiştir, benden sonra artık hiçbir resul ve nebi yoktur" buyurmuştur.[294] İlgili ayet ve hadisler ve din alimlerinin icma ile Hz. Muhammed (s.a.s)'in son peygamber olduğu sabit bir hakikat olarak anlaşılmaktadır.

Hz. Muhammd'ten sonra peygamberin gönderilmesi aklen imkânsız bir şey değildir. Allah'ın başka bir peygamber göndermesine engel de yoktur. O halde Hz. Muhammed'in son peygamber olmasının dayanağı Allah'ın ilahi emri olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili en büyük delil Ahzab suresi kırkıncı ayeti örnek verebiliriz.

Sonuç olarak "İslamiyet'ten başka din arayan kimse iyi bilsin ki bu, ondan kabul edilmeyecek ve böyle kimse ahirette ziyan edenlerden olacaktır."ayetinde ifade edildiği gibi İslam son din olduğu bir başka dinin Allah katında kabul edilmeyeceği haber verilmekle Hz.Muhammed'in son elçi olduğuna işaret edilmektedir.

2.3.2.2. Getirdiği Dinin Evrensel Olması

[290] Ahzab 33/40.
[291] el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilatu'l-Kur'an Tercümesi*, 2018, 11/401-402.
[292] Maide 5/3.75
[293] Al-i İmran 3/85.
[294] İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, ed. Ahmet Hikmet Ünalmış (Ankara: Akçağ Yayınları, 1995), 15/343.

Nübüvvet müessesesi kendi başına evrensel bir kurumdur. Hz.Muhammed gönderilen ilk peygamber olmayıp ve dolayısıyla ondan önce de peygamberlerin gelmiş olması genel anlamda nübüvvet kurumunun evrenselliğine işarettir. Bu müessesenin evrenselliğine bir işarette tarih boyunca gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin aynı inanca yani tevhide çağrı yapmalarıdır. Bu kurumun son temsilcisi olan Hz.Muhammed'in peygamberliği ise sadece bir bölgeyi ilgilendiren bir risalet olmayıp tüm dünyaya tebliğ edilen bir risalet davasıdır. Bir zamana veya kavme(Araplara) özgü değildir.

Peygamberin evrensel bir peygamber olduğunu kanıtlayan ayet ve hadisler aynı zamanda Yahudi ve Hıristiyanların da onun peygamberliğini kabul etmelerini emretmiştir. Onlara gönderilen peygamberler ve şeraitler milli ve bölgeseldir. Zaten kendilerine gönderilen kitaplarda bunu kanıtlayan ayetler yer almaktadır.

Hz.Muhammed'in son peygamber olması Hz Muhammed'in nübüvvetinin evrensel olduğuna delildir. Çünkü ondan sonra bir peygamber gönderilmesi mümkün olmasına rağmen başka bir peygamber gönderilmemiştir.

Bununla beraber Hz. Muhammed'in risaletinin evrensel olduğuna dair birçok delil getirilmiştir. Bunlardan biri O'nun alemlere rahmet olarak gönderilen tüm mahlukatı kapsayan bir risalet davasının olmasıdır. Onun tebliği tüm insanları davet eden bir tebliğ olmuştur. Kur'an-ı Kerim'deki tüm insanlara yapılan umumi hitaplar bunu kanıtlamaktadır:

"De ki ey insanlar! Gerçekten ben sizin hepinize gönderilen Allah elcisiyim"; [295] "*Biz seni ey Muhammed ancak alemlere rahmet olmak üzere gönderdik"* [296] gibi ayetlerin yanı sıra birçok ayette gecen, *"Ey insanlar, ey ademoğulları, ey kullarım" vb. umumi hitaplar, yine Kur'an'da, "Ben cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım"* [297] buyrulması, "Cin suresi" adında başlı başına bir surenin bulunması, bazı ayetlerde *"ey cin ve insan toplulukları*"[298] diye hitap yöneltilmesi Hz. Muhammed (s.a.v)'in nübüvvetinin ve getirdiği dinin evrensel olduğunu ispatlar.

[295] A'raf 7/158.
[296] Enbiya 21/107.
[297] Zariyat 51/56.
[298] En'am 6/130; Rahman, 55/33.

Ayrıca Peygamberliği döneminde Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin katipler aracılığıyla çevre yerlerden başlayarak dine davet mektupları göndermesi tüm insanları davet etmekle vazifelendirildiği anlaşılmaktadır. [299]

Sonuç olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v) bütün insanlığa bir rahmet olarak gelmiştir. Her ümmetin peygamberini tasdikleyerek inanmayı bir iman esası olarak belirtmesi bir dünya dini olduğunun göstergesidir. [300]

2.3.3. Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı

Kelâm kitaplarında öncelikle Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği ispat edilmeye gayret edilmiştir. Bu alandaki çalışmalara baktığımızda peygamberin bilinmesiyle ilgili olarak iki yöntemin kullanıldığına şahit oluyoruz. Bunların birincisi ve en çok tercih edileni peygamberin mucize göstermesinden hareketle peygamberliğinin doğruluğunun tespiti, bir diğeri de onun şahsı, yaşantısı ve ahlâkından hareketle peygamber olduğunun bilinmesidir. Nitekim Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat ederken, aklî mucize olan Kur'an-ı Kerîm ile diğer hissî mucizelerin yanında onun sîreti, puta tapmamış olması, küçük ve büyük günahlardan uzak olması, mükemmel şahsiyeti, sahip olduğu ahlâkî özelikler de İslâm bilginleri tarafından önemli deliller olarak kabul edilmiştir.[301]

Hz. Peygamberin en büyük mucizelerinden biri de onun sadık tâbilerinin olmasıdır.[302] Hayattayken tam bir selamet ve istikamet üzere yaşadı. Zorluklara rağmen seçkin insanlar, samimi arkadaşları ondan ayrılmıyorlardı. Onun hayatta iken ve ölümünden sonra her zaman dostları oldu. İşte bu onun en büyük mucizelerinden biri olarak görülmüştür.

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatlanmasında kelâm âlimlerinin üzerinde en çok işaret ettiği delil de mucizeleri olmuştur. Mucize kelimesi sözlükte, herkesi benzerini meydana getirmede aciz bırakan anlamına gelir ve terim olarak inkarcılara meydan okuduğunda, peygamberlik iddiasında bulunan zatın elinde gerçekleşen ve

---

[299] Serdar - Işık, *Sistematik Kelam-II*, 86.
[300] Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 396.
[301] Ebu Mansur el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, trc. Bekir Topaloğlu, 14. Bs (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 221; Uysal, *Sistematik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları I-II*, 392.; Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, 117-118.
[302] Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu delâili'n-nübüvve*, ed. Hüseyin Hansu, çev. M.Şerif Eroğlu - Ömer Aydın (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2017), 1218.

insanların bir benzerini meydana getirmekten aciz kaldığı olağanüstü olay şeklinde tanımlanır.[303] Allah Teala insanların ilgisini peygamberler üzerinde toplamak amacıyla onlara birtakım mucizeler vermiştir.[304]

Nübüvveti kıyamete kadar tüm zaman ve mekanları, insanları ve cinleri kapsadığı için Peygamberin mucizeleri de çeşitli olmuş, önceki peygamberlere verilenlerin benzer mucizeler, hatta Kur'an gibi mükemmel olan bir mucize ona lütfedilmiştir.

Şüphesiz onun mucizelerinin en önemlisi de Kur'ân-ı Kerim olduğu bilinmektedir. Çünkü Allah Teala kitabında müşriklerin mucize talepleri karşısında Kur'ân'ın tek başına yeterli bir mucize olduğunu bildirmiştir.[305] Ayrıca Kur'ân'ın hem duyulara hem de akla hitap eden bir mucize olması sebebiyle tüm zamanlarda etkisini sürdürecek olması, daha birçok özelliği ile bu mucizeyi diğerlerinden ayırmaktadır.

Hz. Muhammed'in (sav) nübüvvetini ispata yönelik yapılmış olan çalışmalarda hissî mucizeler ile Kur'an mucizesi ele alınmıştır. Klasik kelâm kitaplarında ve *delâilü'n-nübüvve, ispâtü'n-nübüvve* türü eserlerde konuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Kelâm disiplininde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatıyla Kur'ân'ın icazı arasında sıkı bir irtibat kurulmuştur. Bu minvalde Kur'ân'ın icazı en başta gelen ispatlama yöntemlerinden biri olmuştur. Bu hususta Ebû Hâtim er-Râzî de *A'lâmu'n-nübüvve* isimli eserinde, evrenselliğini göz önünde bulundurarak Hz. Muhammed'in peygamberliğini ispatlamada Kur'ân'ın dışındaki olağanüstü hadiseler kendi dönemlerine hitap ettiğini, Kur'ân-ı Kerîm ise kıyamete kadar tüm insanlara hitabıyla mucizeliğini ortaya koymuş olduğunu, Hz. Muhammed'in peygamberliği aleyhindeki iddialara cevap verdiğini belirtmiştir.[306]

---

[303] Topaloğlu - Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, 239.
[304] Beyazîzade Ahmed Efendi, *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*, 42.
[305] Ankebût 29/50-51.
[306] Süleyman Akkuş - Zülkif Özer, "Ebû Hâtim er-Râzî'ye Göre Kur'an'ın Hz.Muhammed'in Peygamberliğine Delâleti", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/32 (Aralık 2015), 91.

"İ'caz, Kur'an'ın üzerinde bir mühür ya da sikke gibi, O'nun Allah kelamı olduğunun en büyük delilidir. İ'caz, Kur'an'ın tahrif olmasına da engeldir. Kur'an i'cazı ile, asırlardır cinlere ve insanlara meydan okumuş ve okumaktadır." [307]

Biz de bu perspektiften hareketle Çalışmamızda nübüvvete yönelik eleştirilerin arttığı bu zaman diliminde Hz. Muhammed'in peygamberliğine delâleti bakımından Ku'an'ın mucizeliğini incelemeye değer bulduk.

2.3.4. Hz Muhammed'in Peygamberliğine Delaleti Bakımından Kur'an-ı Kerim

"İsa medeni roma topluluğunda ölüyü diriltiyor, köre görme, felçliye yürüme gücü veriyor. Muhammed ise topluma 'kitap' bağışlıyor. Musa firavuna sihirbazlığa mucizevi asası ile savaş açıyor; Muhammed ise 'kalem' ile!"[308]

Kur'an en son indirilen ilahi kitap olarak Hz. Peygamberin nübüvvetini ispatlayan en büyük mucizedir. Hiçbir tahrife uğramadan gelmiş getirdiği hükümler kıyamete kadar geçerli kalacaktır. *" Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik elbette onu yine biz koruyacağız"* [309] mealinde ki ilahi beyan bu hususa dikkat çekmektedir. Hz Muhammed'in tebliği evrenseldir. Peygamberliğini kanıtlayan mucizenin de her dönemde hakim olacak bir mucize olmasını gerektirmiştir. Nübüvvetin ispatı, insanların olgunluk çağına ulaşmadığı dönemlerde mucizeler hissi(maddi)mucizeler yoluyla vuku bulmuşken insanlığın olgunluk çağına ulaştığı akli gelişimin büyük oranda gerçekleştiği Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında insanın akli ve bilgisel tekamülüne hitap eden Kur'an gönderilmiştir.

Mucizelerle Hz. Peygamberin nübüvvetini ele alan delail kitapları Kur'an'ı üç açıdan hüccet olarak kabul etmişlerdir:[310]

1. Kur'an fesahat ve belağat açısından hüccettir.
2. Surelerde geçen gaybi haberler bakımından hüccettir.
3. Akli izahlara yer vermesi açısından hüccettir.

---

[307] Veysel Kasar, "Kur'an'da Hz. Muhammed'in (a.s.m) Risaletinin Delilleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2012), 125.
[308] Ali Şeriati, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs, çev. Murat Demirkol (Ankara: Fecr Yayınları, 2011), 500.
[309] Hicr 15-9.
[310] Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu delâili'n-nübüvve*, 178.

Lafsı ve manasıyla ilahi kelam olan Kur'an ilahi kitapların sonuncusu olup ayrıca daha önceki ilahi kitapların asıllarını tasdik etmiştir. Ayrıca Kur'an lafzen ve manen mucizedir; üstün edebi özelliği ile lafzen insanın ihtiyaçlarını karşılayacak alemin yaratılışı ve düzeni dahil verdiği bilgiler ile manen mucizedir. Her konuda akıl yürüterek bilgiye ulaşmayı deliller ile kesin bilgiye ulaşmayı insana öğretir. Bu doğrultuda inanç, ibadet ve ahlak konularında doğru hükümler belirler.[311]

Kur'an zaman ilerledikçe tazeliğini kaybetmeyen, eskimeyen tüm insanların ihtiyaçlarına cevap veren bir ihtiyaçtır. Bu yönüyle Peygamberimizin en büyük, en güzel, ebedi mucizesidir. Ne ilginçtir ki mucizesi kitap, hem de kaleme yazıya ant içen bir kitap olan dinin toplumu ve peygamberi ümmidir. Peygamber ümmi bir peygamber olmasına rağmen getirdiği Kur'an'ın tüm zamanları kuşatan evrensel kurallar koyması bir medeniyetin kaynağı olması akli mucize olduğunu kanıtlar. Gelecekte onun mucizesi daha dikkat çekecek şekilde görülecektir. Diğer mucizelere göre daha doğru daha bilgili daha medeni ve daha gelişmiş toplumda mucizeliğini bulacağı bir mucizedir. Çünkü Kur'an sadece metafizik konuları kabul edenlerin değil aynı zamanda düşünürlerin de kabul edeceği bir mucizedir. İlkel ve hurafeci insanlar için değil medeni ve gerçekçi toplumlar için mucizedir. Bu yüzden bu mucize hep yeniden doğmaktadır. [312]

Hz Peygambere Kur'an mucizesinin veriliş sebepleri şu şekilde sıralanabilir;

Her peygambere kendi zamanında değerli olan kıymet kazanan şeyler mucize olarak verilmiştir. Kendi dönemlerinde ileri seviyede icra edilen kabiliyetler büyük gelişmeler kendilerine mucize olarak verilmiştir. Hz Peygamberin döneminde ise lisan en güzel şekilde kullanılmaktaydı belagat zirveye ulaşmıştı. O dönemin insanlarına her açıdan hayrete bırakacak Kur'an verilmiştir.

Mucizeler gönderilen kavmin akıl ve kavrayış seviyelerine uygun türdendir. Peygamber ise hissi mucizelerin yanında ümmetin akıl ve idrakte istenilen seviyeye ulaşmış ümmetini hissi mucizenin yanında zeka ve anlayışlarına uygun akli mucize Kur'an verilmiştir.[313]

---

[311] Uysal, *Sistematik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları I-II*, 405-406.
[312] Şeriati, *İslam Nedir Muhammed Kimdir*, 500-501.
[313] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 193-194.

Kısacası Kur'an'ın icaz yönleri pek çoktur. Bunların bütününü Kur'an'ın mucizeliğini ve yüceliğini anlamayı ve daha açık görmeyi sağlar Kur'an bu yönüyle sadece Arap edebiyatını etkilemekle kalmamış aynı zamanda Hz. Muhammed'in peygamberliğini de teyit etmiştir. İnsanın duygu ve ruhuna hitap eden düşünmeye davet eden etkileyici hitapları ile akılları celb eden Kur'an'ı Kerim hangi çağda olursa olsun daima ebedi bir mucize olarak önümüzde duracaktır.

2.3.4.1. Üslup Bakımından Kur'an-ı Kerim

Allah, peygamberleri, gönderdiği toplumun sosyal yapısı, kültür birikimi ve kendi döneminde revaçta olan ilim ya da sanat alanıyla yakın ilişkisi olan temel mucizelerle desteklemiştir. Hz. Muhammed'in nübüvvet dönemindeki Araplar, fesahat ve belagat sahasında Önemli bir dereceye ulaşmışlardır; Böyle bir toplum içerisinde ortaya çıkan Hz. Muhammed'e nazım, fesahat ve belagat ile ihtiva ettiği mana bakımından beşer gücünü aşan bir kitap verildi.

İnkârcılar Kur'ân'ın sûrelerini şiire, ifadelerinin etkileyiciliğini, sözlerinin anlaşılır ve manalarının kuvvetli oluşunu etkileyici bir hitabete, gelecekte olacak hadiseleri haber vermesini ve bu hadiselerin meydana gelmesini kâhinlerin sözlerine benzetmişlerdir. Bu hususta Râzî, edebî eserlerde görünen mananın, Kur'ân'ın içermiş olduğu kuvvetli ve derin manalara asla ulaşamayacağını belirtir. Çünkü bu edebî bu eserlerde sadece lafız güzelliği vardır, içeriğinde mana kuvvetliliği ve derinliğinin olmadığını ifade eder.

Kur'ân ise, şiirde, belağatlı hitabette dış görünüş olarak var olan bütün özellikleri kapsadığı gibi bunun dışında birçok özelliği de barındırır. Edebiyatın revaçta olduğu bir dönemde Arap toplumunda, hayatı boyunca edebiyatla hiç meşgul olmayan ümmî bir peygamber görevlendirilmiş ve doğruluğunun en önemli delili olan Kur'ân mûcizesi ona verilmiştir.

Kur'an lafız bakımından incelendiğinde fasih ve beliğ bir üsluba sahip olduğu tespit edilmiştir. Kur'an'ın kastedilen manaya eksiksiz bir şekilde telaffuz etmesi kelimelerin dizilişindeki uyum ve düzenin mükemmel oluşu, az sözle çok şey anlatması, telaffuzunun kolay ve akıcı olması belagatın zirvesinde bir kitap olduğu anlaşılmaktadır. İşlenen her konuda en uygun kelimeler ile anlatılmış olması zümrütlerin hassasiyetle tıraşlanmasına benzetilebilir. Hatta kendi üslubuyla Arapça

dillerini de etkilemiştir. Çünkü O'nun üslubu Arap edebiyatında kullanılan üsluplara benzemediği belirtilmektedir. Bu yönüyle Arapçaya ifade zenginliği katmıştır. [314] Bahsettiğimiz her bir özellik ayrı inceleme konusu olabilir. Çalışmamızın esas amacı bu hususu irdelemek olmadığı için burada konuyla ilgili tespitleri aktarmak ile yetindik.

O'nun en önemli üsluplarından biri de birleştirici bir terkibe sahip olmasıdır. Pek çok konu tek bir surede toplanmayıp farklı sureler içinde serpiştirilmiş olması üslup bakımından onu farklı kılmaktadır.

2.3.4.2. Muhteva Bakımından Kur'an-ı Kerim

Kur'an'ın muhtevası Hz. Muhammed'in risaletine şahitlik etmektedir. Söyle ki: Hz. Peygamber muarızlarına benzerini getirmeleri hususunda meydan okumuş onlar hiçbir şekilde Kur'an'la yapılan bu muarazaya cevap verememiştir. Acze düşmüşlerdir. Hz.Peygamber belağat bakımından onların önde olduğunu biliyordu. Eğer bunu getiremeyeceklerini bilmeseydi bu durumu cesur bir şekilde önceden haberini veremezdi. Bu meydan okuyuşta birçok gaybi bilginin olduğu anlaşılmaktadır.[315] Belağat ve edebiyatta iyi olmalarına rağmen lisan ile muaraza edemedikleri anda kılıç ile muarazayı seçmiş oldular. O halde Kur'an O'nun benzeri olmayan en büyük mu'cizesidir.

Kur'an-ı Kerm'in diğer önemli bir yönü muhteva açısından mucizevi bir özelliğe sahip olmasıdır. Az sözle pek çok anlamı kendinde toplayan bir kitaptır. Örneğin Hz. Musa'nın annesine Allah'ın onu suya bırakmasını emretmesi ardından geri geldiğinde onu bir peygamber yapacağına haber vermesi ,[316] akıllara hayret veren zihinleri aşan haberleri aynı anda vermesi pek çok manayı kendinde toplayan bir emir olmuştur. Kur'an'ın mana içinde mana barındıran bir kitap olması her devirde insanlarda yeni[317] ilhamlar ve anlamlar uyanmasında etkili olmuştur.

Kur'an'ın ihtiva ettiği gayb haberleri de mucizevidir. Gerek geçmişten gerek gelecekten haberler vermiş ve kimi zaman kalplerde olan sırları açığa çıkarmıştır.

---

[314] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 196-197.
[315] Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu delâili'n-nübüvve*, 176.
[316] Kasas 28-7.
[317] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 199.

Aynı zamanda Kur'an dünya hayatını ilgilendiren siyasi, ekonomik ve sosyal konular hakkında temel prensipler belirlemiştir. Bu nedenle İslami ilimlerin temel kaynağı olmuştur. Bununla beraber zaman geçtikçe pozitif ilimleri ihtiva eden ilmi gerçekleri çeşitli ayetlerde ortaya çıkmaktadır. Fen bilimleri alanında yapılan çalışmalarda Kur'an'ın bilimin verileriyle çelişmemesi bunun kanıtıdır. Mesela canlı varlıkların kaynağının su olduğu, [318]yağmurun oluşumu, [319]süt ve balın oluşumu[320] gibi tabiatla alakalı bilgiler Kur'an tarafından tespit edilmiştir. [321]

Ebû Hâtim er-Râzî, Kur'ân'ın, din ve dünya menfaatleri ile âlemdeki düzenin sağlıklı bir şekilde ayakta tutulabilmesi için gerekli hususları barındıran mucize bir kitap olduğunu belirtir.[322] Örneğin: Allah'ın birliğine davet etmek, O'na ibadeti, hamdi, tesbihi O'na yapmaya teşvik etmek, dua ve saygıyla O'na yönelmek, af ve bağışlanmayı O'ndan dilemek, Peygamberleri tasdik etmek, iyiliği emir, kötülüklerden nehyetmek, sıla-i rahim, yapmak, hakka ve hukuka riayet etmek,ahde ve emanete vefalı olmak, anne-babaya iyilikte bulunmak, cimrilikten ve israftan sakınarak iktisatlı olmak, savaşta haddi aşmamak, hakkı olmayan şeyi almamak, yeryüzünde bozgunculuk ve fesat çıkarmamak, zina yapmamak, çalmamak gibi… Tüm bunlar ve daha birçok konuda Allah, Kur'ân'da sınırları belirlemiş ve hükümleri açıklamıştır.

Kur'an 'ın muhtevasına geçmişte veya gelecekte insanların batıl bir düsünce ekleme imkânı olmadığı ifade edilir: *"Kitap kendilerine gelince onlar, onu inkar etmislerdir; oysa o degerli (aziz) bir kitapdır; geçmiste ve gelecekte onu batıl kılacak (bir sey) yoktur..."*[323] "Kur'anı geçmiste" ve gelecekte batıl kılacak bir sey olmaması" önceki kitapların onu yalanlamaması ve sonradan muhtevasına yanlıs bir düşüncenin ilave edilememesidir.

Ayrıca muhtevasında peygambere ait beşeri hayata ilişkin bir iz bulunmaması da onun mûcizevi yönlerinden biri sayılmıştır. Bu da başlı başına Kur'an'ı

[318] Enbiya 21-30.
[319] Rum 30-48.
[320] Nahl 16-66.
[321] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 202.
[322] Akkuş - Özer, "Ebû Hâtim er-Râzî'ye Göre Kur'an'ın Hz.Muhammed'in Peygamberliğine Delâleti", 95.
[323] Fussilet 41/41-42.

peygamberin telif ettiği bir eser değil Allah'tan geldiğine kanıt olarak kabul edilmiştir.

Kur'an ise peygamberin nübüvvetini teyit ederek müşriklerin, "Bu kitabın Hz. Muhammed'in bir uydurması olduğu" yönündeki iddialara cevabı *"Bu Kur'ân Allah'tan başkasının uydurması değildir. O ancak kendinden evvelki kitapları tasdik ve kitabı tafsil etmektedir. Onda şüphe edilecek hiç birsey yoktur. Alemlerin Rabbindendir o. Yoksa onu, kendiliğinden uydurdu mu, diyorlar? De ki: "Öyleyse, eğer doğru söylüyor iseniz, siz de onun benzeri bir sûre getirin."*[324] olmuştur.

Kur'an'ın devlet büyükleri, bilginler ve edebiyatçılarla beraber bulunmamış ümmî bir kişiye indirilişi, ümmî kişilerin bilmediği sözleri ihtiva etmesi, geçmiş ve gelecekteki milletler hakkında bilgiler içermesi Kur'ân'ın mucizeleri arasında kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'i etrafındaki herkes doğuşundan yetişkin olana kadar tanıyor ve biliyordu. Hal böyle iken, O'nun ağzından önceki kitapların durumu, geçmiş peygamberlerin hikâyeleri, din ve mezheplerin akideleri, eski milletlerin tarihi, medeniyet, ahlâk ve iktisadın mühim meseleleri hakkında ilmî değerlendirmelerin kaynağı Allah'tan gelen vahiyden başkası olamaz. Eğer bu peygamber okuma yazma bilseydi ve çevresindeki insanlar onun kitap okuduğunu ve araştırmalar yaptığını görmüş olsalardı, onun bu bilgisini, vahiyden değil, başka kaynaklardan elde ettiğini düşünebilirlerdi. Fakat ümmiliği tüm şüpheleri ortadan kaldırmıştır.

Razi Kur'an'ın muhataplarına tesiri açısından mucize olduğunu belirtir. Kur'an'ın nuru insanların kalplerine tesir ettiğini, Kur'an'da gizli ilahi bir gücün olduğunu bu güç ile kalplerin onu ve hükümlerini kabul ettiğini ve iman ettiklerini belirtir. Kalplerde bu etki olmasaydı Kur'an'ın etkisi günümüze kadar devam etmezdi Peygambere ittiba gösteren sahabelerin kardeşilik, birlik ve beraberliğinin tam da bundan kaynaklandığını söyler. Sahabelerin yaşamış oldukları baskı ve sıkıntılara rağmen bu yoldan ayrılmamaları Kur'an'ın kalplerdeki tesirindendir.[325]

[324]Yunus 10/37-39.
[325] Akkuş - Özer, "Ebû Hâtim er-Râzî'ye Göre Kur'an'ın Hz.Muhammed'in Peygamberliğine Delâleti", 98-99.

Günümüzde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalarda son peygamber Hz. Muhammed'e verilen Kur'an mûcizesi hidayet mûcizesi olarak izah edilmiştir.[326]

[326] Bulut, "Peygamberlerin Başarısında Mûcizelerin Yeri ve Önemi", 68.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNDEN BUGÜNE NÜBÜVVETE KARŞI ÇIKAN AKIMLAR VE DEĞERLENDİRMESİ

1.3. NÜBÜVVETİ İNKAR DÜŞÜNCESİ

İslam inancında ilk peygamber Hz. Âdem ve son peygamber Hz. Muhammed (a.s) ve sayısını kesin bilemeyeceğimiz pek çok peygambere ayrım yapmadan iman edilir. Bu risâlet zincirini tamamlayan son halka olarak Hz. Muhammed (a.s) de diğer peygamberler gibi insanlara Allah'ın varlığını ve birliğini anlatmış Allah'tan gelen bütün emir ve yasakları bildirmiştir.

Nübüvvet ile ilgili tartışmalar, ilk olarak Hz Peygamber döneminden itibaren sahte peygamberlerle ortaya çıkmıştır.[327] Kelam alimleri nübüvveti, ispat ederken iki yöntem kullanmışlardır. Birincisi, nübüvvet müessesinin ispatı, ikicisi ise Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ispatıdır.[328]

Hicri ikinci yüzyılla beraber Müslümanların farklı din ve kültürlerle karşılaşması İslam'ın dışa açılmasına sebep olmuştur. Bu nedenle İslam düşünce tarihinde nübüvvete itirazlar başlamıştır. İslam düşünce tarihinde nübüvvet meselesi incelenirken nübüvvete yapılan en önemli itirazın Berâhime menşeli olduğu belirtilmektedir.[329] Bu itirazlar farklı şekillerde olmuştur. Bir yandan Berâhime grubu gibi nübüvveti reddedenler bir yandan da bu kurumu kabul edip Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen veya son peygamber oluşunu kabul etmeyen çeşitli gruplar ortaya çıkmıştır. Örneğin bazı Şii fırkalar "nübüvvette süreklilik" görüşünü benimsemişlerdir. Sürekli nübüvvet fikri bazı dini akımlar tarafından da benimsenmiştir. Bunlardan Batıni, Şeyhiler, Kadıyaniler ve Bahailer olduğu belirtilmektedir.[330]

Nübüvvete süreklilik görüşünü farklı bir şekilde benimseyen isimlerden biri de Sufilerden İbni Arâbi'dir. Nübüvvet ve velilik konusunu ilişkilendirerek velayet

---

[327] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 270.
[328] Ahatlı, *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*, 77.
[329] Vechi Sönmez, "Nübüvvete Yapılan İtiraz Bağlamında İbnü'r-Ravendi ve Nübüvveti İnkar Düşüncesi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vechi Sönmez vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 273.
[330] Şaban Ali Düzgün (ed.), *Kelam el kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 530.

yoluyla peygamberliğin devam edeceğini belirtmiştir. Bu düşünce derin tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Tarihte "nübüvvette süreklilik" düşüncesine mensup olan dini akımlar Batıni fırkalar olmuştur. Bu manada Batıniliğin farklı bir versiyonu olan Kadıyanilik hareketidir. Bu inancın temelinde yer alan " beklenen mehdi" anlayışı ile nübüvvetin Hz Muhammed'in ümmeti arasında devam edeceğine inanılmaktadır.[331]

İran'da Mirza Gulam Ali Muhammed ile kurulan Bahailik'te de Mehdilik fikri vardır. Hıristiyanlık ve Yahudilikte ki milenyum (bin yıl) fikrini İslamiyet'e taşıyarak mehdilik fikrini yeniden canlandırmıştır. Kendisinin mehdi olduğunu ilan etmekle kalmamış peygamberliğini ortaya attığı belirtilmektedir. [332]

Oysa Kur'an'da geçen Ahzâb suresi kırkıncı ayette Hâtemü'n-Nebiyyin lafzından ve hem de peygamberin söz ve fiillerinden kendisinden sonra peygamberlerin gelmeyeceği anlaşılır. Peygamberin nübüvvetini ikrar eden kimse onun peygamberlerin sonuncusu olduğunu da ikrar etmiş olur.

Kelam âlimleri nübüvveti inkaâr eden grupları belirtirken bazı kimselerin nübüvveti ilgilendiren görüşlerinden dolaylı olarak nübüvveti inkâr ettiklerini belirtmişlerdir. Onlara göre filozofların peygambere iman ettiklerini açıklamaları yaptıkları yorumlarla ters düşmektedir. Kâinatın yaratıcısının Allah'ın fail-i muhtar olduğunu iknâr eden filozof O'nun cüz'iyyatı bildiğini de iknâr etmiş olur. Dolayısıyla Allah'ın peygamberler vasıtasıyla cüzi'iyyata dair haberleri bildirmesini mümkün görmedikleri için filozofların nübüvveti iknâr ettiğini belirtmişlerdir. [333]

Mezhepler tarihi alanında uzman olan İslam âlimleri peygamberliği ve vahyi iknâr eden veya peygamberliği kabul edip bazı peygamberliğin hak peygamber olmadığını savunanları, bunlar bir kısım Berahime ve Sabiiler, İslam dünyasında ilhad kapsamında saymışlardır. [334]

İlhâd; ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyyat gibi itikat konularında insanların şüpheye düşmesine neden olup, toplumda ayrışmalara sebebiyet vermiştir. Abbasiler

---

[331] Ethem Ruhi Fığlalı, "Kādiyânîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/137-138.
[332] Ethem Ruhi Fığlalı, "Bahâîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/465.
[333] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 146.
[334] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 136-137.

döneminde en çok görülmüş olan ilhâd hareketi genellikle nübüvvet konusunda radikal sesler çıkarmıştır.[335]

İslam dünyasında mülhid sayılanlar arasında nübüvvet karşıtlığı ile bilinen Ebu Bekir er-Razi gelmiştir. Ancak onun bu konu hakkındaki görüşleri kendi kitaplarından öğrenilmeyip Ebu Hatim er-Razi'nin A'lamu'n-Nübüvve adlı kitabında bir mülhidle tartışması ve bu kişinin Ebu Bekir er-Razi olduğu görüşü onun mülhid olduğu fikrini oluşturmuştur.[336]Ancak o kendisine nispet edilen dehrilik fikrini kabul etmemiş alemin hadis olduğunu açıklamak için ileri sürdüğünü belirtmiştir.

Bu konuda müstakil kitaplar yazmış olan İbn-i Ravendi inkârcı olarak ilk akla gelen kişilerden sayılmıştır. İnkârcılığı kaynaklarda şüphe ile karşılanmış İslam dünyasında materyalist, aklı tek ölçü gören ve sonuçta nübüvveti inkâr eden Kur'an'da çelişkiler olduğunu söyleyen bir mülhid olarak tanınmaktadır.

Nübüvvete yapılan itirazlar yönüyle İbn Ravendi ve Razi diğerlerinde ayrı tutulmuştur. İslam düşüncesinde nübüvvet konusu incelenirken nübüvveti inkâr fikri nerede ise Berahime'yle özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle Berahime'nin nübüvvetle ilgili görüşlerini açıklamaya çalışacağız. Bu grubun yapmış olduğu itirazlar nübüvvete yapılan itirazların bütününü içine alacak niteliktedir.[337]

3.1.1. Berahime

İslam kaynaklarında nübüvveti inkar eden bir grup olarak tanınan Berahime Hindistan'da yaşayan bir topluluktur. İslam kaynaklarında "Berham" veya "Berahim" isimli hükümdara tabi olanlar diye adlandırırlar.[338] Berahime hakkında en güvenilir kaynak Birûnî kabul edilmiştir. Hemen hemen onun dışında Berahime'yi araştıran müellif yoktur.[339]

[335] İlhan Kutluer, "İlhâd", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/93.
[336] Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-Râzî, *A'lamü'n-nübüvve*, ed. Salâh es-Savi (Tahran: Encümen-i Felsefe-i İran, 1397), 3-5.
[337] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 137.
[338] el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*, 126.
[339] Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 239.

Bu arada Hz. İbrahim'in nübüvvetini kabul etmeleri sebebiyle bu isimle anıldıkları belirtilmiş daha sonra Berahime'nin nübüvveti tamamıyla inkar ettiği Hz. İbrahim'i kabul edenlerin ise Seneviye olduğu belirtilmiştir.[340]

Berahime'nin Brahmanizm'le ilgili olup olmadığı tartışmalıdır. Berahime inanç sistemi tenasüh ve hulul inancına dayalıdır. Mahlukatı yaratan ve idare eden üçlü bir (teslis) tanrı anlayışları vardır. Bu tanrılar Brahma, Narayama ve Rudra adıyla anmaktalar. Meleklerin de tanrı gibi olduğunu kabul ederler.[341]

Bakıllani, Berahime'nin görüşlerini üç grupta değerlendirir.[342]

1.Nübüvveti Allah'ın hikmetine aykırı olduğunu savunarak peygamberleri inkâr eden grup

2.Sadece Hz. Âdem (a.s)'in peygamberliğini kabul eden grup

3.Sadece Hz. İbrahim(a.s)'i peygamber olarak kabul eden grup

Berahime hakkında kaynaklarda farklı görüşler olsa da hem Maturidiler hem de Eş'ari ve Mutezili kaynaklarda onların nübüvvete karşıt görüşler taşıdıkları bildirilmektedir. Maturidiler'in kaynaklarında isim olarak zikredilmeden eleştirilirken Mutezili âlim Kadı Abdülcebbar ve Nesefi Tabsiratü'l-Edille isimli eserinde " Berahime" ismini kullanarak görüşlerini eleştirmişlerdir.

Berahime şu iddialarla nübüvveti inkara gitmiştir:

1.Aklı Allah'ın en büyük nimeti olarak gören Berahime, eğer peygamberler aklı teyit için gelmişlerse akıl sahibi olan insana bu sorumluluktan mustağni olacağını belirtir. Akla muhalefet için geldiler ise zaten nübüvvetleri kabul edilmez.

2.Nitekim peygamberlerin getirdiği şeriatı akla aykırı görerek bazı ibadetleri ve rükünlerini kabul etmemiştir. İbadetler faydasızdır, faydasız olanı istemek Allah'ın hikmetine aykırıdır Peygamberlerin gösterdiği mucizelerin ise mucize gösterenin bu bilgiye sahip olduğunu dolayısıyla onlar için olağanüstü olmaktan

[340] el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail,* 126.
[341] Günay Tümer, "Brahmanizm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/329-333.
[342] el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail,* 96.

çıktığını belirtir. Hz. Muhammed'in mucizelerinin ise mütevatir olmadığını iddia etmişlerdir. [343]

3.Nübüvveti inkâr ettikleri bir diğer husus ise peygamberlerin insan olmasıdır. Eşit olan iki insanın bir diğerinden üstün olması hikmet dışı kabul edilmiştir. Kadim olan yaratıcı yaratılmışlar gibi olmayacağına göre insan peygamber göndermesi mümkün değildir.[344] Daha sonra nübüvvete yapılan itirazlara verilen cevaplar değerlendirileceğinden Berahime hakkındaki görüşler ve onların nübüvvetle ilgili iddialarına yer verdik.

3.1.2. İbnü'r Râvendî

İslam dünyasında mülhitliği ile tanınan Ahmet b. Yahya b. İshak er- Ravendi nübüvvetle ilgili iddialarıyla tanınmış bir kimsedir. Horosan'ın Merverrus şehrine bağlı Rivent köyünde Doğan Ravendi hayatın en önemli evresini Bağdat'ta geçirdiği belirtilmektedir. Burada Mutezili çevre ile iletişim sonrasında bu çevre ile çatışınca bazı görüşler sebebiyle aleyhinde görüşler ifade edildiği de söylenmektedir. İslam düşünce tarihinde Ravendi ilhad fikirleri ile anılan bir isim olmuştur. [345] Bazı kaynaklarda Şia'nın baskısı sonucu Mutezileye karşı yanlış ithamlarda bulunduğu söylenmektedir. Mutezile kelamcılarını dehrilikle suçlayan Ravendi onlara nispet ettiği dehriliği hiçbir zaman kendi üzerine almak istememiştir.[346]

İbnü'r-Ravendi'nin Mülhid (inkarcı) olduğuna işaret olan nübüvvete saldırı mahiyetindeki görüşleri Kitabü'z-Zümrüd eserindedir. Onun mülhid olduğunu ispatlamaya çalışanlar görüşlerini, şu şekilde sıralamışlardır:

İbnü'r-Ravendi'nin iddialarına göre Kur'an'da çelişkili bir takım tasvirlerin olması Kadir ve Hâkim bir varlığın kitabı olmadığına işaret eder. Benzerinin getirilemeyeceği geçerli bir iddia delilidir. Tek başına peygamberliğe delil olamaz.[347]

İbnu'r-Ravendi tek bilgi kaynağı olarak aklı kabul etmiş. Eğer insan aklı vahiy destekleyecek olursa vahiyde bir eksikliğin olduğu ortaya çıkmış olur. Ona

---

[343] Kâdî Abdülcebbâr Ebu'l-Hasan, *el-Muġnî fî ebvâbi't-tevḥîd ve'l-ʿadl*, 1962, 15/140.
[344] el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*, 102.
[345] İlhan Kutluer, "İbnü'r-Râvendî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/179-180.
[346] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 140.
[347] Kâdî Abdülcebbâr Ebu'l-Hasan, *el-Muġnî fî ebvâbi't-tevḥîd ve'l-ʿadl*, ed. Hüseyin Taha (Mısır: Vezâretü's-Sakâfe ve'l-İrşad al-Kûmî, 1962), 16/389.

göre akıl peygamberlerin öğretilerine uygun sonuçlar veriyorsa nübüvvete gerek kalmamaktadır. Eğer peygamberlerin getirdiği haberler akılla çelişirse o zaman da nübüvvet batıl olur. Bu sebeple onun iddialarına göre insan aklı vahye muhtaç değildir.[348]

İmam Maturidi tüm bu görüşlerin Ravendi'ye ait olmadığını söyleyerek bu görüşlerin asıl kaynağının Ebu İsa El-Verrak olduğunu belirtmiştir. Hatta İmam Maturidi İbnü'r-Ravendi'nin peygamberliği ispata dayalı fikirlerini öne sürmüştür.[349] Ölmeden önce pişman olup tövbe ettiği de söylenmektedir. Maturidiler'in tespitini doğrulacak mahiyette "Kitabü İsbatü'l-Resul" adlı bir eserinin olduğu da rivayet edilmektedir.

İbnü'r-Ravendi ile ilgili Mutezili kaynaklardan elde edilen söylentiler şüpheleri arttırmıştır. Ayrıca Mutezileden Şiiliğe dönüp Şia'nın temel inançları hakkında aleyhte bir görüş belirtmesi gibi akla aykırı kabul edilecek davranışlar sergilemesi şüphelerin artmasında payı olmuştur.

İbni Ravendi'nin görüşlerini daha bütüncül olarak nakleden isim çağdaşı olan imam Maturidi olduğu belirtilmektedir. Maturidi İbnü'r-Ravendi'nin nübüvvetini ispat ettiği delillerini Kitabü't Tevhit adlı eserinde zikretmektedir. Ravendiye zındık denilip kitaplarının yakıldığı dönemde Maturidi onu saygın bir alim olarak kitabına almıştır. Hatta Verrâk'a karşı nübüvvet tartışmalarında Ravendi'den deliller getirmiştir. [350]

Kitabü't Tevhid'teki şekliyle İbnü'r-Ravendi nübüvveti ispat etmeye çalışırken şu akli delili kullanmıştır: Allah yeryüzünde besinleri ve ilaçları yaratmıştır bunun yanında insana zarar vereni de yaratmıştır. İnsan aklının başlangıçta zararlı ve faydalı olanı öğrenmesi mümkün değildir. Böylece yaratılmış olan tüm eşyaların gerçek mahiyeti ancak Allah'ın kendisine bildirdiği bir zatın mevcudiyeti ile olur. Ravendi Hz peygamber'in nübüvvetine ispatta Kur'an ile istidlalde bulunmuştur. Bunlardan biri Kur'an'ın edebi yönüyledir. Arapların Kur'an karşısında acziyetlerinin göstergesi olarak savaşmak zorunda kalmalarını örnek vermiştir. Kur'an'ın ayetlerinden yola çıkarak Tevrat ve İncil'e referansta

[348] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 140.
[349] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, 186.
[350] Sinanoğlu - Ardoğan, *Nübüvvet ve Medeniyet*, 459-461.

bulunmuştur. Hakkında sadece ehli kitap alimlerinin bilgisinin olduğu hususlarda Kur'an'ın haberler vermesini delil olarak kullanmıştır. .

Ayrıca İbni Ravendi Yahudiler'in Hz. Muhammed'i peygamber olarak bildiklerini ancak onu kabul etmek istemediklerini yaptığı tartışmalarda dillendirdiği belirtilmiştir.[351]

Yukarda bahsedilen deliller imam Maturdi tarafından İbni Ravendi'ye isnat edilerek anılması İbni Ravendi'nin nübüvveti ispat etmeye çalıştığını göstermektedir.

3.1.3. Ebu Bekir er-Razi

Nübüvveti inkâr edenlerin başında gelen en önemli kişilerden biri olarak Ebu Bekir er-Râzi görülmüştür. İslam düşünce tarihinde dehrilik (materyalist) düşüncesiyle ön planda olan Râzi hakkında İslam'a aykırı birçok görüşleri olduğu tespit edilmiştir. Bazı müellifler tarafından mülhit, nübüvvet karşıtı birsi olarak gösterilmiştir. Genel görüşler bu şekilde olup onun hakkında söylenenler hala tartışılmaktadır. Onun peygamberlerle ilgili düşünceleri kendi eserlerinden ziyade başkaları tarafında aktarıldığı için bu düşüncelerin ona ait olup olmadığı hakkında şüpheye de düşürmüştür.[352]

Kâdî Abdülcebbâr bazı tabiplerin din düşmanlığından bahsederken Zekeriyya er-Razi hakkında da açık bir din düşmanı olarak bahseder. Tesbîtu delâili'n-nübüvve adlı eserinde onun Allah'ın yarattıklarını inkar ettiğini, Allah'ın insanlara bahşettiği hiç bir nimetinin olmadığına inandığını söyler.[353]

Son dönemde yapılan çalışmalarda onunla ilgili iddialara ciddi eleştiriler de yöneltilmiştir. [354]Ebu Bekir er-Râzi'ye ait olduğu söylenen nübüvvet ve ona bağlı diğer konular şu şekilde ifade edilmektedir:

İnsanların kainat ve çeşitli ilimler hakkındaki bilgilerini peygamberle ve getirdiği dinlere dayandırmamakta, insanların bu bilgileri filozof ve uzman kimselerin deney ve gözlemleri elde edildiğini söyler. [355]

---

[351] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, 221-254.
[352] Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 248.
[353] Kâdî Abdülcebbâr, *Tesbîtu delâili'n-nübüvve*, 1156.
[354] Bkz.Seyfi Kenan, "Hekim-filozof Ebu Bekr er-Razi bir mülhid miydi?", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 10 (01 Haziran 2001), 192-197.
[355] er-Râzî, *A'lamü'n-nübüvve*, 270.

Hem peygamberlerin getirdiği dinler arasında hem de peygamberlere indirilen kitaplar arasında çelişki ve tutarsızlıklar olduğunu, bu nedenle peygamberlere dayana bilgilerin gerçeği yansıtmadığını belirtir[356]

Allah'ın insanlardan bir peygamber seçmesi onu diğer insanlardan üstün tutması, bir grup insanı ona muhtaç bırakması Allah'ın hikmetine aykırıdır. Bu durum inanan ve kafir olan insanlar arsında gruplaşmaya, çatışmaya sebep olur. Allah'ın hikmetine uygun olan faydalı olanı bildirmesidir. Her insana eşit seviyede olan aklın bu bilgiye ulaşabileceğini belirtmiştir.

Sonuç olarak Ebu Bekir er-Râzi'ye ait bu görüşler kendi eserleri yoluyla bize ulaşmadığından onun hakkında zan ile hüküm vermek tutarlı olmamaktadır. Alamun-nübüvve de bahsedilen başka bir müellif de olabilir. Hatta Ebu Bekir er-Râzi'nin inkarcılara karşı nübüvveti savunan bir eser de yazdığı söylenmektedir.

Kelam âlimlerinin bu inkârcı görüşlere itirazları şu şekilde olmuştur:

Allah'ın insan peygamber göndermesine karşı gelenlere cevap olarak kelam alimleri peygamberlerin insan türünden seçilmelerinin insanlar için bir alternatifinin bulunmasına imkan sağladığını belirtirler. Eğer meleklerden bir kimse ile gelmiş olsaydı veya ilahi emirler vasıtasız gelmiş olsaydı bunda başka bir tercih olmayacaktı hikmete aykırı bir durum olurdu. İnsanın yaratılışın sorumlu bir varlık oluşuna aykırı olacaktır[357]

Peygamberin Allah tarafından gönderildiğini anlamanın mümkün olamayacağını söyleyen mülhitlere Seyfeddin El-Amidi peygamberin kendisine gelen vahiyle peygamber olduğunun tespit edileceğini belirtir. Bir diğer tespitin ise gösterdikleri mucizeler sayesinde olacağını söyler. O'na göre Peygamberler mucizeler göstermek suretiyle itirazları ortadan kaldırırlar.[358]

Nübüvvete ihtiyacın olmadığını ileri sürerken insan aklının yegâne kaynak olduğunu düşündüklerinden peygamberliğin gerçekleşmesini imkânsız bulmuşlardır. En Nesefi bu hususta cevaben akıl bazı şeyleri tek başına bilse de bu onun yegâne kaynak kabul edilmesini gerektirmeyeceğini belirtmiştir. İnsan aklı sayesinde genel

[356] er-Râzî, *A'lamü'n-nübüvve*, 69.
[357] er-Râzî, *A'lamü'n-nübüvve*, 4.
[358] Seyfeddin el-Amidi, *Gâyetü'l-Merâm fî ilmi'l-Kelam*, 324,341.

bilgileri bilir , din sayesinde ise teferruatları bilir. Akıl her ne kadar bilse de bilgileri yerine getirse de zorlayıcı sebebi olması gerekir. Böylece peygamberin asıl fonksiyonu ortaya çıkmış olur.[359]

Aklı referans alan bu inkarcılar, mucize aklen mümkün olmadığı için nübüvveti de mümkün görmezler. Aklın eşyanın tabiatındaki iyilik ve kötülüğün bilebileceğini ve aklın yeterli olduğunu belirterek aslında insanın mükellef oluşunu ve nübüvveti inkar etmiş olmaktalar. İmam Maturidi bu itirazların esas yerinin amellerin yaratılması konusu olduğunu belirtir. Onların İlahi emirlerde zararların olduğunu söyleyerek nübüvveti inkara gittiklerini söyler. Onlar Bunun ilahi hikmete aykırı olduğunu düşünmüşlerdir. İmam Maturidi bu düşünceden hareket edenlerin ilahi hikmeti ortaya koyamayacaklarını söyler.[360] Peygamberlerin getirdiği ilahi emirlerin insanlar üzerindeki etkisi aklın insanlar üzerindeki işlevine benzer. Akıl ve duyular bir şeyin iyi veya kötü olduğunu gösterdikleri halde insanlar bazen bile bile o kötülüğü yaparlar. Bu aklın ve duyuların değerini değiştirmez peygamberlerin durumu da tıpkı böyledir. İnsanlar peygamberlerin getirdiği mesajları bilerek nefsani arzulara kapılarak yerine getirmemektedirler. İnsanların bu davranışı ilahi emirlerin değerini eksiltmediği gibi onlarda zararlar olduğunu ortaya koymaz.

Yine inkarcılar, insanlardan bir kısmını peygamber seçmek bir kısmını bundan mahrum bırakmanın eşitsizlik olacağını söylemişlerdir. Allahtan böyle bir eşitsizlik sudur etmez. O halde nübüvvet imkansızıdır diyenler için Bakıllani et-Temhid eserinde Allah'ın insanlar arasında eşitsizlik oluşturmak için değil insanların kurtuluşu için insanlardan bir kısmını seçtiğinin belirtmiştir.[361]

İmam Mâtürîdî ise peygamberlerin insan türünden seçilmesi insanlar arasında eşitsizliğe sebep olduğu iddiasıyla nübüvvetin mümkün olamayacağını söylemenin mantıklı olamayacağını belirtir. Çünkü insanlar arasında her yönden eşitlik olduğunu söylemek mümkün değildir. Böyle bir eşitlik dünya imtihanına aykırı bir durumdur. Allah rızık konusunda bazıların diğerlerinden farklı kılmıştır. Böylece Allah'ın bazı insanları seçerek üstün tutmasının mümkün olduğu ortaya çıkmaktadır. Allah istediği kimseyi seçer dilediğini de engin kılar. Risalet görevi kişinin kendi seçimiyle olan bir

[359] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille,* 1/365.
[360] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme,* 222.
[361] el-Bâkıllânî, *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail,* 128.

görev değildir. Bazı insanların seçilerek insanların kurtuluşu ve huzuru için peygamber gönderilmesi zorunludur.[362]

3.1.4. Ebu Îsâ Verrak

Nübüvvet karşıtlığı ile kendisinden bahsedilen bir diğer isim Ebu İsa el-Verrak'tır. Bağdatta yaşamış olup İslam'a saldırı içeren Kitabü'z-Zümrüt adlı eserin kedisine ait olduğu atfedilir. Mutezili iken farklı inançlardan da etkilenerek Maniheizm inancındaki Dualizme kaydığı söylenmektedir.

İmam Maturidi'nin kitabının nübüvvet bölümünde İbnür-Ravendi'nin eleştirileri ile beraber tenkit ettiği Ebu İsa el-Verrak kelam literatüründe nübüvveti yalanlayan kimseler arasında değerlendirilmiştir. [363] Ebu Hasan el-Eşari onun hakkında Hişam b.el-Hakem ve İbnür-Ravendi ile beraber Gulat-ı Şia'ya intisap ettiğini imamet konunda eser ortaya koyduğunu ifade eder.[364]

Görüşleri Maturidi'nin Kitabü't-Tevhid'inde bir ara yer almıştır. Ve tenkit edilmiştir. Görüşleri şu şekilde açıklanmaktadır:

Kur'an mûcizevi bir kitap değildir. Araplar tefekkür etmede yüksek seviyeli kimseler olmadığı için Kur'an ile muaraza edememiş olabilirler ayrıca Müslümanlarla yaptıkları savaş yüzünden Kur'an'ın benzerini yapmaya zaman bulamamışlardır.[365]

Peygamberlerin gösterdikleri sihir ve benzeri olaylar ile kendilerini tüm insanlardan ayrıcalıklı görmeleri kabul edilemez bir hadisedir. [366]Her şeye hâkim olan yaratıcı akla ters düşen emirler vermez. Peygamberler akla uygun emirler getirdiği taktirde onlara ihtiyaç kalmayacaktır. Eğer akla aykırı emirler getirirlerse ilahi emirleri değiştirmek gerekecektir.[367]

---

[362] el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilatu'l-Kur'an Tercümesi*, 2018, 11/514.
[363] Fuat Aydın, "Ebû Îsâ Verrâk", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/59.
[364] Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-Eş'arî, *Makalatü'l-İslâmiyyin*, thk. Hellmut Ritter (Wiesbaden, 1980), 63-64.
[365] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, 240.
[366] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 232.
[367] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 251.

Hz. Muhammed'in peygamberliğine Kur'an ile istidlalde bulunmaya karşı gelen Verrak Kur'an'ın geçmiş ve gelecek zamanıyla ilgili verdiği bilgilerin mütevatir değil ahad olduğunu belirtmiştir.[368]

Bu düşüncelerin Ebu İsa el-Verrak'a ait olduğu İslâm âlimlerinin ortak kanaati olmamıştır. İmam Mâtürîdî bu görüşleri Verrak'a atfederken Kadı Abdülcebbar ve Şirazi İbnü'r-Ravendi'ye atfetmiştir. [369]

Berahime, İbü'r-Ravendi, Ebubekir er-Razi ve Ebu İsa el-Verrak hakkındaki nübüvveti inkaâr yönündeki görüş ve yorumlar adı geçen mezhepler tarihi ve kelam kitaplarından faydalanarak ifade etmeye çalıştık. Nübüvvete yapılan itirazlara ilgili kaynaklardan verilen cevapları değerlendirelim.

3.1.5. Nübüvveti İnkâr Düşüncesini Verilen Cevaplar Işığında Değerlendirme

Nübüvveti inkâr edenlerin temel hareket noktalarının akıl olduğu yapılan itirazlarda ortaya çıkmaktadır. Bu kimseler aklı yeterli bir kaynak olarak gördükleri için peygamberliği inkâr etmişlerdir. Kelam alimleri aklın tam yetkili pozisyonunu çeşitli sebepler öne sürerek kabul etmemişlerdir. Nübüvveti kabul etmeyip inkâr edenlerin itirazlarına nübüvvetin en güçlü delili ve ispat yöntemi olan mucizeler ile cevap vermişlerdir.[370]

Nübüvvete inkâr düşüncesine verilen cevapları değerlendirirken bağlantılı olması bakımından bu konuda yapılan itirazların bir kaçını belirterek değerlendirmelere yer verilim:

Nübüvvete yapılan itirazların en önemlisi peygamberlerin gönderilişidir. Allah tarafından gönderildiğini tespit etmenin imkansız olduğu peygamberin konuştuğu varlığın melek mi cin mi olduğu veyahut vahiy getirenin Allah katından olduğunu tespit etmenin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bu iddia peygamberin şahsına yönelik bir itiraz olup Allah'ın güç ve kudretini bilip bir takıp delilleri peygamberin şahsında yaratacağını bilmek gereklidir. Bunun insanlar tarafında

[368] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 246.
[369] Aydın, "Ebû Îsâ Verrâk", 43/59.
[370] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 200.

tespiti ancak mucize ile olur. Peygamber birtakım mucizeler göstererek bu itirazları ortadan kaldırabilir.[371]

Bir kimse vahyin imkanında şüphede ise o kimsenin ilahiyat alanında bir takım şüpheleri vardır. Çünkü bir kimsenin nübüvvet kurumuna karşı böyle bir itirazının olması Allah'ı hakkıyla bilememesinden kaynaklanmaktadır.[372]

Akli itirazlar genelde onun yeterliliği esasına dayanarak yapılmıştır. Bunun yanında bahsettiğimiz gruplar peygamberin getirdiği hususların akla aykırı olduğundan hareketle bu itirazları ortaya atmışlardır. Peygamberin getirdiği hükümler ya akılla anlaşılabilir veyahut aklın sınırlarını aşmaktadır. Eğer bu hükümler akla aykırı isler peygamberliğin anlamsız olduğu ortaya çıkmış olur. Eğer peygamberin getirdiği hükümler akılla idrak edilemez seviyede ise bu hükümleri kabul etmek mümkün olmaktan çıkar. Bu görüşleri savunanlar bu sebeplerden ötürü bilginin tek kaynağının akıl olduğunu, bilgi elde etmek için yegâne bir kaynak olduğunu savunmuşlardır.

İmam Mâturidî, aklı her şey için yeterli gören düşünceye karşı çıkmaktadır, İnsanın tek bir gözle görebilmesine ve tek bir kulakla da duyabilmesine rağmen Allah Teâlâ insana bu iki organdan ikişer tane vermiştir. İmam Mâturidî bu benzetmeyle aklın ve peygamberliğin insan için önemli olan iki göz veya iki kulak gibi birbirini destekleyen iki önemli fonksiyonu olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle aklın varlığı peygamberlerin var oluşuna engel değildir. Akılda da belli eksiklikler meydana gelebilmekte, insanı yanıltabilmektedir. Peygamberlik kurumunda böyle bir durum mümkün değildir.[373]

Ayrıca akla bu denli güvenmelerinden ötürü aklın iyi veya kötüyü ayırt etmede yeterli olacağına inanmışlardır. Mutezile de iyilik ve kötülüklerinin kaynağının akıl olduğunu kabul ederek itikadi yorumlarda bulunmuştur. Fakat onların akla güvenleri onları nübüvvetin anlamsız olduğu görüşüne götürmemiştir. Ancak aklı esas alarak nakli te'vile gitmelerinden dolayı ehl-i sünnet kelamcılar tarafından eleştirilmelerine sebep olmuştur.[374]

---

[371] Gazzâlî, *İtikad'ta Orta Yol*, 268.
[372] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 150.
[373] el-Mâtüridi, *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*, 229,231.
[374] Topaloğlu, *Kelam İlmine giriş*, 173-176.

Peygamberlerin getirdiği haberleri aklın idrak edemeyeceğini kabul etmek başlı başına aklın her şeyi bilmekten, kavramaktan aciz olduğunu ortaya koymaktır. Eğer akıl her şeyi anlamaktan aciz ise o zaman peygamberlere ve getirdikleri haberlere ihtiyaç vardır. Ayrıca aklın tek başına her şeyi bilmesi tüm insanlar için geçerli değildir. Bazı insanların bildiklerini diğer insanlar bilmeyebilir.

Peygamberler aklın tek başına hüküm vermeyeceği hususlarda haberler getirmişlerdir. Mesela ilahi hükümlerden, ibadetlerin şekli, miras, kişi hakları ve birçok dünya ve ahiretle ilgili konularda haberler vermişlerdir. Akıl bunları bilmekten acizdir. Peygamberlerin getirdiği haberler akla uygun gelerek aklı te'kit eder. Eğer aklın kavramakta güçlük çektiği bir şekilde ise o zaman aklın her şeyi anlamakta aciz olduğu anlaşılmış olur. Zaten peygamberler akla aykırı bir hüküm de getirmemişlerdir. Ayrıca İnsan aklı bazı şeyleri tek başına bilmeye gücü yetse de aklın tek yol gösterici olduğunu kabul etmeyi gerektirmez. Çünkü akıl tek ölçü kabul edilirse eşyanın bütün özelliklerini detaylarıyla bilmeyi gerektirir. Oysa akıl sadece iyi ve güzeli ayrıntılarına girmeden bilir. İnsan aklı sayesinde öğrendiklerini şeriatlar sayesinde de detaylarıyla bilir ve yerine getirmek için de yine şeraitin hükümlerine ihtiyaç duyar. Vahyin ve peygamberlerin işleri burada belli olur.[375]

İmam Gazali risaleti ispat ederken nübüvvetin bireyin ihtiyari hareketlerini yönlendirmedeki etkisini delil olarak kullanır. Buna göre Gazali hayır ve şerri ayırt etmeyi bazı insanların bileceğini bazı insanların ise bilemeyeceğini ifade eder. Ancak bu sınırı bilen kimselerin peygamberler ve şeriat sahipleri olduğuna işaret ettiği belirtilmiştir.[376]

Eğer şeriat, bir fiilin iyilik veya kötülük türünden olduğunu belirlemez ise emir ve yasaklar kendi haline bırakılmış olur. Buna göre yüce yaratıcının bir peygamberin dili ile bunları açıklaması gerekecektir.

Nimetin sahibine şükretmek iyidir, nimeti verene nankörlük kötüdür. Fakat insan salt aklıyla iyi ve kötüyü detaylıca bilemeyeceğinden şükrünü gerçek anlamda

[375] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, 1/456-457.
[376] Kemal Bahçe, *İmam-ı Gazali ve Nübüvvet Anlayışı* (Konya: Selçuk Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 87-88.

eda edemeyecektir. Bu durumda kendisine rehberlik edecek bir peygambere ihtiyaç duyacaktır.[377]

Akıl yeterli görülerek nübüvvete yapılan itiraz modern dünyada da hakim bir görüş olmuştur. Aklın ve bilimin yegâne yol gösterici olduğun kabul eden kimseler İslam'ı aklın ortaya koyduğu bir kurallar bütünü gibi göstermeye çalışır. "İslam akıl dini değil, akılcı bir dindir. Yani dinin esasları akla aykırı değildir"[378]

Öncelikle insanı insan yapan aklın İslam inancında önemli olduğunu belirtelim. O akıl sayesinde tüm mahlukatın en şereflisi konumuna yükseltilmiştir. Ancak bu akıl tek başına yeterli olmadığını insan sosyal hayatında aciz kaldığı durumlarda anlamaktadır. Bu nedenle insanların Allah tarafından gönderilen bir öğreticiye ihtiyaçları vardır. Yine akıl merkeze alınarak ilahi emir ve yasaklar akla aykırı kabul edildiği için nübüvvet anlamsız görülmüştür cebirden hareket edilerek nübüvveti inkar edenler peygamberlikle beraber birtakım tekliflerin gelmesini cebir(zorlama)meydana getireceğini ileri sürmüşlerdir.[379]

Allah'ın peygamberlerle beraber gönderdiği ilahi emirler ve yasaklar olmasaydı insanlar sadece devamlı şehevi isteklere takılıp kalırdı. Dolayısıyla da insanlar arasında devamlı bir çatışma rekabet meydana gelirdi. Bu durumun oluşmaması için bir takım helaller ve haramlar belirlenmiştir. Kötü olandan uzak kalma güzel olanı yaparken mükafatlanma hayatın barış içinde sürdürülmesi için önemlidir. Allah'ın ilahi emir ve yasakları bildirmesi O'na yönelik bir gaye olduğu için değil tamamen insanların geleceği içindir. [380] Ayrıca söylenildiği gibi ilahi teklifler hikmete aykırı değildir. Allah kullarına bütün nimetleri istifadesine sunmuş Bu istifade insanın hak edişinden dolayı değildir. İnsan da bu nimetleri verene şükretmeye, ibadet etmeye layık olduğunu bilmelidir. Bu da yine ilahi tekliflerin insana ulaşmasıyla mümkündür. İnsan aklı, her şeyin özünü anlamaya gücü yetmediği gibi ilahi tekliflerdeki hikmeti de yalnız başına tam anlamıyla anlaması mümkün değildir.

---

[377] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, 1/458.
[378] Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 158.
[379] Fahreddin er-Razî, *Metalibü'l-âliye*, thk. Ahmet Hicazi es-sekâ (Beyrut: Darü'l Kitabü'l Arabi, 1987), 9/11.
[380] el-Matüridi, *Kitabü't-Tevhid / Açıklamalı Tercüme*, 223-224.

Yine emir, yasak, teklif haram ve helal kılmayı gerektirir. Emredene bir faydası olmayan işi emretmek yasaklayana bir zararı olmayan bir fiili yasaklamanın sefehlik olduğunu iddia etmişlerdir. [381] Nesefi bu düşüncenin yanlış olduğunu; Allah'ın herhangi bir şeyden yararlanmasını imkansız olması ile dile getirmiştir. Allah'ın kullarına faydalı olanı emretmesi zararı olan şeyleri yasak kılması sefehlik değil hikmettir. [382]

Berahime, insanların gerekli gördü faydalı şeyleri seçebiliyor olmasından dolayı risalete ihtiyacın kalmadığını söylemiştir. En-Nesefi onun bu iddiasını şu maddelerle cevaplamıştır:

a-Yaratıcı gıdaları zehirlerden ayırarak açıklamamış olsaydı insanlar denemeye cesaret edemediklerinden dolayı gıdalardan faydalanma imkanına kavuşamazlardı. Gıdaların yaratılmış olmasının bir hikmeti olmazdı. Buna göre eşyayı farklı tabiatta yaratan Yüce Allah hikmetinin gereği olarak dilediği bir kulunu seçerek onun vasıtasıyla insanlara bunu bildirmiştir.[383]

b-İnsanlar faydalı olan şeyleri öğrendikten sonra varlığının devamı için sınır tanımadan her şeyi almaya çalışacaktır. Bu durumda insanlar arasında korkunç bir rekabet meydana gelecektir.

En-Nesefi burada insanların huzur ve güven içinde yaşamalarının teminatının Allah'ın sunduğu emir ve yasakları öğrenmeleri ve sosyal hayatın düzeni için insanların başıboş bırakılmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir.

Allah Teâlâ varlık âlemindeki yaratılmışlar için koyduğu düzeni ve hikmetinin gereği olarak her şeyi sonsuz güzellikte yaratmıştır. Ayrıca bu nimetlerin hiç biri sebepsiz ve gayesiz değildir. O halde bu sebep ve gayeyi insana hatırlatıp ona doğruyu gösterecek bir rehberin olması, tüm bu nimetleri veren bir yaratıcı için aklın kabul etmeyip muhal göreceği bir durum değildir. Hakka ve hidâyete ulaşma, boş sebepler zincirine veya insanların kendince ürettiği varsayım ve tecrübelere bırakılamaz. Sonucunda en güzel ahlaki melekelere sahip olan peygamberlere ihtiyacı da gözler önüne sermektedir.

[381] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, 1/444.
[382] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, 1/451.
[383] en-Nesefî, *Tebsıratü'l-edille*, 1/455.

3.2. NÜBÜVVET KARŞITI ÇAĞDAŞ AKIMLAR VE DEİZM

XIX. yüzyılda Batıda bilim ve düşünce alanında değişmeler ve pozitif bilimlerde ilerlemeler görülmüştür. Klasik felsefe de yer alan dehrilik gibi akımların yerine materyalist ve pozitivist akımlar yer almıştır. Materyalizm, pozitivist gibi akımlar zamanla önemli kitlelerden taraftar bulmuştur. Bu taraftarlar kutsal kabul edilen her türlü inanç ve davranışı inkar etmişlerdir. Bu yolla Batıda sekülerleşme süreci başlamıştır. Batıdaki bu değişmeler zamanla İslam dünyasını da etkisi altına almıştır. İslam alimleri bu tür gelişmeleri takip etmiş bilimsel gerçek niteliği taşıyanlardan dini metinlerin yorumlanmasında faydalanmış bu niteliği taşımayan teorilere dayalı görüşleri ise kabul etmemişlerdir.[384]

XIX. yüzyıl sonlarında ise İslam âlimleri tarafından "Kelam ilminin yenilenmesi" düşüncesi ile harekete geçilmiştir. Bu yenilenme fikri en çok kelam ilminde görülmüştür. XIX. yüzyılda hâkim olan materyalizm, pozitivizm, deizm, ateizm ve agnostisizm gibi din karşıtı çağdaş akımlarla mücadele edilmiştir.[385]

Modern bilimde her konuda sebep sonuç determinizmi ortaya çıkmıştır. Bu düşünce evrende müdahalesi bulunmayan tanrı anlayışını geliştirmiştir. Tanrı sadece mimardır, müdahale edilmeyen evren ise sonsuz bir şekilde işleyecek bir alemdir. Tanrıyı bu şekilde konumlandırma deizmin değerli olmasını sağlamıştır.

XVIII. yüzyıl Akıl çağı olarak isimlendirilen Aydınlanma çağı din ve geleneklerden tamamen uzak insanın kendi aklını rehber edindiği bir dönem olarak isimlendirilmiştir. Bu düşünce Hıristiyanlık anlayışı ile Aydınlanma'nın çatışmasına sebep olmuştur. Bu dönemde bilim merkezli düşünce benimsenirken metafizik merkezli dini düşünce önemini kaybetmiştir. Din merkezli bir düşünce hayatında aklın yerini belirlemeye çalışırken daha sonraları akıl merkezde olan bir düşünce hayatında dinin konumu belirlenmeye çalışılmıştır. Akıl ve din bu dönemde önem sırası açısından yer değiştirmişlerdir.[386] Yapılan araştırmalarda XVIII. Yüzyıl Aydınlanma'sında din anlayışında sekülerleşmenin gerçekleştiği ortaya çıkmıştır.

---

[384] Yusuf Şevki Yavuz, "Kelâm", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/197.
[385] Songül Akman, *Yeni İlmi Kelâm Döneminde Nübüvvet Savunusu* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 47.
[386] Zekiye Öz, *Yeni İlm-İ Kelâm Süreci ve Deizm* (Karabük: Karabük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 25-26.

Sekülerizm de aklın, vahyin ve peygamberin yerini alması ilahi kaynaklı dinlerin ve dolayısıyla İslam'ın vahiy ve nübüvvet kurumu için bir tehlike olmuştur.

Çağdaş akımlarla ilgili yapılan araştırmalarda sekülerizm ve deizm arasında sıkı bir bağ olduğu belirtilmiştir. İnsanların inanç zafiyetinden yararlanan deizm, tanrıyı sadece yaratan olarak konumlandırdığı için aleme müdahalesi olmayan işlevsiz bir varlığa dönüştürülmesi Allah ile insan iletişimine yer bırakmamıştır. Bu durum zor anlarda sığınılacak manevi bir güçten mahrum kalmayı, beraberinde akıl ve nefisle baş başa kalmayı getirmiştir. Deistik bir inancın sonucu insanlara vahyin ve peygamberin öğretilerinden uzak seküler bir hayat anlayışını benimsetmiştir. İşlevci bir tanrı anlayışı beraberinde dini ve esasları kabul etmeyen deist anlayış kutsaldan, haram ve helalden uzak kalmış seküler insanları meydana getirmiştir.[387]

3.2.1. Deizmin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Deizmin ortaya çıkışında farklı kaynaklardan beslenerek ortaya çıktığı düşünülmektedir. Batıdaki Rönesans ve Reform hareketleriyle hızlanan değişim ve gelişim sürecinde din, siyaset ve sanat başta olmak üzere pek çok alanda etkisini kaybetmiştir. Kilise ise sosyal hayattaki imtiyazını kaybetmeye başlamıştır. Tanrı hakkındaki inanışlar sarsılmaya başlamıştır. Kısacası bu süreçte geleneksel inançlara karşı şüphe ve eleştiriler artmaya başlamıştır. Böyle bir ortam ise deizm inancının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Reform, kültürden sanata dinden siyasete birçok alanda bir değişim rüzgarını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Kilisenin otoritesi sarsılmış ve İncil eleştirilerin hedef noktası haline gelmiştir. Bu eleştirileri yapanların başında deistler gelmektedir.[388]

Deizm kurulmuş düzene, geleneklere ve Ortodoks Hıristiyanlarına bir tepki olarak ortaya çıktığı belirtilmektedir.[389] Deistlere göre Hıristiyanlığın öğretileri bireyin akıl ve hürriyetini kısıtlar. Bu nedenle kişi bireysel özgürlüğünü eline

[387] Hamdi Gündoğar, "Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm", *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (15 Aralık 2020), 257.
[388] Adnan Bülent Baloğlu, *Son Hurafe Deizm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021), 162.
[389] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 86.

almalıdır. Bu da ancak aklın gösterdiği yolda ilerlemekle mümkün olur. Böylelikle kişi akıl ve mantık dışı Hıristiyan öğretilerinden kurtulacaktır.[390]

Deizm ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığı belirtilmektedir. İngiltere'deki ilk deist çalışma, 1624 yılında basılan ve Lord Herbert of Cherbury'e ait olan "*De Veritate"* (Hakikat Üzerine) adlı çalışma kabul edilmektedir. Tanrı, insan ve evren arasındaki ilişkiyi formüle eden görüşleri deizmin esasları olarak kabul edilmiştir.

Birçok araştırmacı Deizmin gerçekte ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı hakkında net bir bilgiye ulaşamamıştır. Deizm köken olarak Hıristiyanlık içinde bir tartışma ve ayrılma olarak görülmüştür. Bu nedenle rasyonel bir tepki ve bir arayış sonucunda ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

Hıristiyanlığı tanrı, vahiy, peygamberlik ve birçok konuda eleştiriye tutmuşlardır. Bu düşünce bir anda ortaya çıkmış değildir. Tarihsel bir arka plan vardır. Deist düşüncenin ortaya çıkmasının sebebi Hıristiyanlığın kendi içindeki problemlerine bağlanıldığı gibi aynı zamanda deistlerin içinde olduğu Hıristiyan kültürü olmadan deist düşüncelere sahip olunamayacağı da üzerinde derince düşünülecek tespitler arasında yer alır.[391]

Deist olarak adlandırılan birçok düşünür gerçekte deist olarak kendilerini adlandırmamışlardır. İngiliz deizminin kurucusu "Deizmin babası" Lord Herbert of Cherbury ve en meşhur deist kabul edilen John Toland dahi kendilerini bu isimle adlandırmamışlardır.[392]

Deist terimini ilk defa kullanan İsviçreli reformist teolog Pierre Viret (1511-1571) tarafından dini inançları savunduğu (Instruction Chretienne) eserinde kullandığı ifade edilmiştir.[393]

Deizmin ortaya çıkışı ve gelişimi üç başlık altında değerlendirilebilir.[394]

1.Rasyonel doğaüstücülük

[390] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 166.
[391] M. Emre Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım* (İstanbul: Marmara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 459.
[392] Emre Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Burhaneddin Kıyıcı vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 217-218.
[393] Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", 219.
[394] Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", 221.

2.Hıristiyan deizmi

3.Hıristiyanlık karşıtı deizm

Deizm akımının ortaya çıkış sebebini belirlemek için tarihsel arka planda etkili olan unsurlar şu şekilde sıraya konulmuştur:[395]

1.Felsefi Fikirlerin Deizm Üzerindeki Etkileri

2.Kilisenin Skolastik Düşünce Yapısı

3.Reform Sonrasında Dini İhtilaflar Ve Arayışlar

4.Luther'in Kiliseye Tepkisi Sonrası Protestanlık Mezhebinin Ortaya Çıkışı

5.Coğrafi Keşiflerin Dinsel Yaklaşımlar Üzerinde Etkisi

6.Bilimsel Gelişmelerin Dinsel Yaklaşımlar Üzerindeki Etkisi

7.Evrenin Bir Makine Olarak Tasavvur Edilmeye Başlaması

8.Doğadan Hareketle Yaratıcıya Ulaşma(Doğal Teoloji)

9.Aydınlanma Düşüncesi(Aklın Gücüne Güven)

Deizmin göstermiş olduğu gelişim incelendiğinde otoritelere karşı eleştirel bir anlayış ve dini bir arayış içinde olduğu anlaşılmaktadır. Deizmin XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda gösterdiği gelişimin dört temel aşamada gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu aşamalar şu şekilde sıralanmıştır:[396]

1.Birincisi deist girişimler ilk aşamada dinsel yorumlarda aklın mutlak anlamda otorite kabul edilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır.

2.İkinci girişim dinin ahlaki yönü açısından ortaya çıktığı belirtilmektedir. Geleneksel dinler tarafından benimsendiğine inanılan ahlakın ödül ve ceza güdüsüne bağımlı olduğu fikri reddedilmiştir.

3.Diğer bir girişim eleştirel yapıda ortaya çıkmıştır. Eski Ahit'teki peygamberlik anlatımları ile Yeni Ahit'teki mucize anlatımlarına eleştiri getirmişlerdir.

[395] Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", 221-222.
[396] Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, 141-142.

4.Geleneksel dinlere eleştirel bir yaklaşımda bulunarak Doğal dinin temel görüşlerinden hareketle girişimde bulunulmuştur.

Görüldüğü üzere deizmin tek bir anlayışa dayanarak ortaya çıktığını söylemek araştırmacılarında belirttiği gibi mümkün değildir.

3.2.2. Deizmde Tanrı Anlayışı

Deizm inancında tek bir Tanrı anlayışı vardır. Evreni yaratan yüce bir yaratıcı vardır. Bu Tanrı her şeyi bilen ve her şeye sahip olan bir Tanrıdır. Deist inancında Tanrı evreni yaratmış evrendeki doğal yasalar ile evreni düzene koymuştur.

Deizmde Tanrı anlayışında en temel düşünce yaratılıştan sonra evrene herhangi bir müdahalesinin bulunmadığı düşüncesidir. Deistlerin bu bakış açıları Tanrıyı başlangıçta vereni yaratan sonrasında ise evrene müdahalesi bulunmayan tasarımcı bir Tanrı konumuna indirgemiştir.[397] Deizmdeki bu Tanrı inancında Tanrı, insan ve alem arasındaki bağın zayıf olduğu görülmektedir

İlk dönem deizminde Tanrı anlayışında şu beş inanç benimsenmiştir:[398]

1.Evreni yaratan yüce bir yaratıcı vardır.

2.Yalnızca ona ibadet yapılmalıdır.

3.İbadetin temelinde ahlak vardır.

4.Hata ve günahlarımız için pişmanlık duymalıyız. Eğer pişmanlık duyarsak Tanrı bizi bağışlar.

5.Her iki dünyada iyi insanlar için mükafat, kötüler için ise ceza vardır.

Deizmin Tanrı Ateizmden farklı olarak ilk sebep veya yaratıcı güç olarak Tanrı'nın varlığı kabul edilir. Tanrı, bir saatçinin saatini imal ettikten sonra saatle ilişkisinin kalmaması gibi evrene aşkın bir Tanrı'dır. Deizm bu düşüncesi ile Tanrıyı sıfatlarından soyutlar ve işlevsiz bir Tanrı geliştirir.Bu düşünceye kelamcılar "Ta'til" adını vermişlerdir.[399] "Boş olmak" manasına gelen Ta'til kainatın madde özelliği

[397] Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, 228-229.
[398] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 202.
[399] Recep Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları* (İstanbul: Kelam Yayınları, 2017), 47.

taşımayan aşkın bir Tanrı tarafından yaratılıp idare edilmediği, tabiatının bundan uzak olduğu düşüncesidir. Böyle düşünenlere de Muattıla ismi verilmiştir.[400]

Deizm de Tanrı insanın iletişim kuramayacağı şekilde aşkın bir varlıktır. Bu düşüncesinden dolayı Tanrı'yı vahiy ve peygamber gönderme, ilahi emirler gönderme, bağışlama, cezalandırma gibi niteliklerden soyutlar. Dolayısıyla Tanrı'nın insanları inanç ve davranışlarıyla sorgulamayacağı düşüncesi ortaya çıkar.

Bu Tanrı anlayışı onların evren hakkındaki düşüncelerini de etkilemiştir. Onlara göre evren kusursuz bir makine gibi kendi başına kesintisiz işlemektedir. Bu yüzden Tanrı evrene müdahalede bulunmaz zaten evren mükemmel bir şekilde işlemektedir. Tanrı'nın müdahale etmesi değişmesi demektir, evrenin mükemmel bir biçimde yaratılmadığı kabul etmek demektir. Bu deizm inancına aykırıdır.[401]

Deistlerin bu Tanrı anlayışlarına göre insan yaratıcısında bir şey isteyemez, ona dua edemez. Çünkü Tanrı insan ile ilişkisini kesmiş, onunla iletişime geçemez. Onlar için ibadet önemsizdir. Onlara göre ibadet mekanları insan ve Tanrı arasına gireceğinden lüzumsuzdur. Tanrı'ya dua etmenin, tövbe edip af istemenin de bir anlamı olmayacaktır.[402]

İnsanların din ile ilişkisini belirleyen temel etken Tanrı tasavvurudur. Tanrı tasavvuru kişinin Tanrı-evren, Tanrı-insan ve diğer varlıklar hakkındaki düşüncelerini şekillendirir. Deistlerinde Tanrı tasavvuru; onların dini, bilimi, evreni ve içindeki varlıkları anlamada önemli rol oynamıştır.

Akla dayalı bir Tanrı inancı benimsemişlerdir. Ancak bir taraftan mükemmel bir Tanrı'dan bahsetmişlerdir diğer yandan insanları dua ve isteklerine cevap veremeyen, evrene müdahale edemeyen bir Tanrı vardır. Tanrı anlayışlarında akla ters düşen bir inanışları vardır.

Deizmin aksine İslam'da Allah devamlı her şeyi görür gözetir. Vahiy aracılığıyla tarihe i mucizeler göndererek var olan düzene müdahale eder. Dua ve isteklere cevap verir. İnsanlara yaptıklarının karşılığını verir. Dünyada yaptıklarından

---

[400] Çelebi - Topaloğlu, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, 330-331.
[401] Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*, 47-48.
[402] Zeynep Toptaş, *Deizm Bağlamında Nübüvvete Yapılan Eleştiriler* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 51.

dolayı ahrette hesaba çekileceğini bildirir. Bu nedenle insan çevresiyle ilişkilerinde sorumlu davranır.[403]

3.2.3. Deizmde Vahiy ve Peygamberlik Anlayışı

Deist düşüncede aklın dini ve dünyevi konularda yeterli kaynak olarak görülmesi beraberinde nübüvvet kurumunu geçersiz kılmaya yönelik bir çaba olarak kabul edilmiştir.[404] Batı dünyasındaki deistlerin bu düşüncesi Doğu İslam dünyasında nübüvvet karşıtlığının simgesi haline gelmiş Berahimede mevcuttur. Peygamberler ile ilgili düşüncelerinde peygambere ihtiyacın olmadığı, peygamberlerin tebliğ etiği kural ve kaideleri zaten aklın idrak edebildiğini savunurlar.

Peygamberlik konusu deist tartışmalarını oluşturan en önemli konulardan biridir. Bu tartışmaların ne dikkat çekici olanı tanrı ve din tasarımları olmuştur. Deistlerin vahiye ve peygamber anlatımlarına getirdiği eleştirinin geneli akıl–vahiy ilişkisine dayalı yapıldığı görülmüştür. Onlar vahyi akıl ile yargılamışlardır.[405]

Yine Berahime'nin eleştiride bulunduğu gibi Deistler peygamberlerin gönderilmesini bazı kimseleri bazı kimselere üstün tutmak olduğu belirtmişlerdir.

Deistlerin üzerinde durduğu temel mesele peygamberlerin gönderilip gönderilemeyeceği değil, peygamber göndermenin gereksiz olduğuna dair inançtır. Çünkü peygamberler olmadan da kişi aklıyla hakikatlere ulaşabilir. Bu nedenle insanlara Tanrı'yı anlatacak vahye ve peygambere ihtiyaç yoktur. Vahiysel bilgiyi reddeden deistler inançlarını vahye dayanmayan doğal din üzerine kurgulamışlardır. İngiliz Mathew Tindal (Ö.1733) "Tanrı yaratıldığımız ilk andan itibaren onu kalplerimize yazmıştır" diyerek doğal dine olan ilgisini belirtmiştir. Ona göre doğal din her konuda yeterli olup bütün insanlara hitap edebilir olduğundan evrenseldir.

Doğal din, kaynağı vahiy olmayan dindir. Vahyin yol göstericiliğine itibar etmez akıl rehberliğinden doğayı gözlemleyen bir Tanrı'nın varlığına ulaşabilir. Bu keşfi kişi iç sesi ve beş duyusunun desteği ile yapar. Bunun için vahyin rehberliğine ihtiyaç yoktur. Gerek duyulmayan bir şeyin yokluğu daha evladır.[406]

---

[403] Ardoğan, *Delillerden Temellere Sistematik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*, 49.
[404] Gündoğar, "Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit", 250.
[405] Harun Çağlayan, "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç Konusunun Değerlendirilmesi", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vechi Sönmez vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 259.
[406] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 188-192.

Kişi İncil'i incelediğinde onda pek çok zıtlıklar görecektir. İnsan da bu çelişkileri inkâr edip kendisine var olan saf, doğal inanca dönmelidir.[407]

Birçok deist düşünür ahlaki ve erdemli bir yaşam içi gerekli ola ilkelerin yine akıl yoluyla bilineceğine inanmışlardır. Ahlaklı olmak aynı zamanda Tanrı'nın verdiği tüm nimetlere karşı teşekkür etmek olduğunu belirtmişlerdir. Deistlere göre geleneksel dinlerde olduğu gibi ahlak için ceza veya mükafat gerekli bir esas değildir. Ahlaki ilkeler akla ve insan doğasına dayalıdır. Çünkü onlara göre vahiyle gelen ahlaki yasalarda insanların nefretini uyandıracak unsurlar da vardır. Ahlaki bir yaşam biçimi Tanrı'ya yapılacak en büyük ibadettir. Kişinin ödül ve cezasını ise bu dünyadaki ahlaki yaşamı ve vicdanı ile sınırlamışlardır.[408]

Deistlerin dini bilgilere, ahlaki ilkelere akıl ile ulaşabileceklerine olan inançları onların vahiy dinlerinde olan peygamber inancını inkâra götürmüştür. Daha önce deistlerin Tanrı anlayışlarını belirtirken bunların aklı vahye tercih ettiklerini ifade etmiştik.

Deizme göre doğuştan gelen ve herkes tarafından kabul gören inançlara bağlanmalı aksi taktirde vahiy dinlerinde vahiy aldığını iddia eden insanların hilelerine maruz kalınabilir. İlahi kitapların çok olmasını belirterek iddialarında haklı olduklarını kanıtlamaya çalışmışlardır.[409]

Deistler peygambere karşı oldukları gibi peygamberin insanlara tebliğ ettiği ibadetlere de karşı olmuşlardır. Deistlerde ibadet Tanrı'nın verdiği nimetlere teşekkür etmektir. Bununla beraber seçilen peygamberin gösterdiği mucizelere de karşı durmuşlardır. Hatta dini tebliğ için birinin seçilmesi fikrine karşı olmuşlardır. [410] Bazı deistler vahyin ancak akıl süzgecinden geçirildikten sonra geçerlilik kazanacağını ifade etmişlerdir. Spinoza'nın da bu düşüncede olduğu belirtilmiştir.[411]

Dünyadaki savaş ve kavgaların peygamberlerin ve onların getirmiş olduğu vahiy dinlerinden kaynaklandığını söylerler. Daha önce aynı düşüncede olan

---

[407] Ahmet Ceylan, "Deistik Tanrı Tasavvuru ve Hayata Yansımaları", *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları*, ed. Ramazan Biçer - Süleyman Akkuş (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2005), 188.
[408] Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, 266-267.
[409] Ceylan, "Deistik Tanrı Tasavvuru ve Hayata Yansımaları", 192.
[410] Ceylan, "Deistik Tanrı Tasavvuru ve Hayata Yansımaları", 199.
[411] Toptaş, *Deizm Bağlamında Nübüvvete Yapılan Eleştiriler*, 58.

Ebubekir Er-Razi'yide belirtmiştik. Vahiy dinlerine en sert tepkiyi veren Thomas Paine olduğu belirtilmiştir. Paine, bir kişiye vahiy gelip gelmediği ispatlanamaz, delili olmayan bir şey de doğru kabul edilemez düşüncesini benimsemiştir.[412]

Deizm de öne çıkan en temel unsur tanrı- insan ilişkisi noktasındadır. Tanrı'yı kabul edip vahye ve peygamberlik müessesesine karşı çıkmışlardır. Kelamcıların ve İslam âlimlerinin belirttiği gibi küfür sadece yaratıcıyı inkâr etmek değildir. Allah'ın kudretini, peygamberlerini, ilahi kitaplarını inkâr etmek de küfürdür.

Bilime, akla önem vermeleri batıda bilimin gelişmesini de sağladığı belirtilmiştir. Ama bu süreçte dini eleştirileri aşırıya kaçarak yapmışlardır. Bu dönemde din ve bilim zıt görünüp birbirinden ayrı düşünülmüştür.[413]

Özetle deistler peygamberlik kurumunun gereksiz olduğuna yönelik söylemler dile getirerek, insanın akıl yetisi ve içindeki saf inançla Tanrı'ya ve ahlaki ilkelere ulaşmanın mümkün olduğunu sık sık belirtmişlerdir. Peygamberleri ve dinleri insanlar arasında ihtilaflara neden olduğunu söyleyerek eleştiride bulunmuşlardır. Tanrı ve peygamber düşüncesinde uzak kalarak kendilerine sınırsız bir özgürlük alanı açmışlardır.

İnananların önemli bir kısmının Tanrı'nın varlığından çok vahiy veya peygamberlik ile ilgili şüphelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu şüpheci yaklaşımın temeli insan aklının doğru ve yanlışı seçebilecek yetenekte olduğu inancına dayanır. Zaten peygamberlerin söyledikleri akıl tarafından bilinen gerçeklerdir, onlara gerek yoktur düşüncesini öne sürmüşlerdir.

Kur'an'da Allah'ın insanlarla iletişim kurmak üzere meleklerden de insanlardan da elçiler seçtiği,[414] Allah'ın bir insanla vahiy yoluyla veyahut resul gönderip kendi izni ile dilediği şeyi vahiy ettiği ifade edilir.[415] Bir başka ayette de Allah'ın insana hiçbir şey vahiy etmediğini iddia edenlerin Allah'ı gereği gibi bilip taktir etmede yetersiz kaldıkları belirtilmiştir.[416] Bu nedenle dinin ve vahyin varlığı insanı ahireti ve dünyası için zorunlu olmaktadır. Vahiy insanın yetersiz kaldığı

[412] Ceylan, "Deistik Tanrı Tasavvuru ve Hayata Yansımaları", 194.
[413] İbrahim Coşkun, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vechi Sönmez vd. (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 41.
[414] Hac, 22/75.
[415] Şura 42/51.
[416] En'am 6/91.

konularda gerçeklerin açıklığa kavuşmasını sağlar. bu durum şöyle bir benzetme ile ifade edilmiştir; Örneğin yerçekimi kanunu yeryüzü yaratıldığı andan beri var olmasına rağmen yerçekimin kaşifi Newton olduğu herkesçe kabul edilmiştir. Buradaki önemli ayrıntı zaten var olan bir şeyin açığa çıkarılmasıdır. Ortaya çıkmasından sonra herkesçe bilinen evrensel bilgi olmaktadır. İşte peygamberler de tebliğ edilen dinsel gerçekleri ilk defa ortaya koymuş kendilerine verilen vazifeyi yerine getirmişlerdir. Zamanla peygamberlerin verdiği bilgiler insanlığa mal olup dinden bağımsızlaşmış olduğu belirtilmiştir.[417]

Tüm bu gerçekler yaratıcı ile irtibatın vahiy dışında bir yolla sağlanmasının mümkün olmadığını, bu irtibatın sağlanması için vahyi tebliğ edecek birilerine ihtiyaç olduğunu ortaya koymakatadır. Peygamberler geldikten sonra toplumda huzur ve nizamın geldiği, hak ve adaletin, medeni yaşamın temin edildiği apaçık ortadadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar insanların doğru yola iletilmeleri için her ümmete bir peygamber gönderildiği bir çok ayette belirtilmektedir.[418]

3.2.4. Günümüzde Deizm

Buraya kadar deizmin ortaya çıkışı, gelişimi ve Tanrı ve peygamber tasavvuru hakkında pek çok husussa değindik. Son dönemde yapılan araştırmalarda XVII. Ve XVIII. Yüzyıl deizminden farklı olduğu belirtilmiştir.

Klasik deistler ile modern deistler arasında belli farklar olduğundan bahsedilir. Klasik deistler ile modern deistler arasında en büyük farklardan biri önceki deistler deizmi doğal din kabul etmekteydiler, modern deistler ise deizmin bir din olduğunu bile kabul etmezler. Onlara göre deizm din karşıtlığı demektir. Hatta sloganları "din yoktur, tanrıya inanç vardır." Diye tarif edilmiştir. Klasik deizm kendini karşı da olsa Hıristiyanlığın bir parçası kabul ederken modern deizmin Tanrısı dinin Tanrısı olarak kabul edilmez. Bunun yanında tanrı dinin tanımladığı tüm vasıflardan soyutlanmış sivil bir Tanrı olarak görülmüştür. Dînî çağrışımlardan arınmış Hıristiyanlığın Tanrı teolojisinden sıyrılmış modern insanın

[417] Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*, 457.
[418] Yunus 10/47; Fatır 35/24; Nahl 16/36.

tanrısıdır.[419]Modern deizmde Tanrı dualara cevap vermez. Kendisini duyan bir Tanrı yoktur. Bu yüzden modern insanın soruları çoğalmaktadır.[420]

Günümüzde Amerika'dan yayım yapan The World Union Of The Deists (Dünya Deistler Birliği) adlı kuruluş modern deizmin en önemli temsilcilerinden olduğu söylenebilir. Bu oluşum vahiy dinlerine mensubiyeti olan kimselere kendi dinlerini sorgulamaları için çağrıda bulunduğu belirtilmiştir.

Modern deistler Tanrı hakkında Doğanın Tanrı'sına inandıklarını söylerler onlara göre deizm, bir vahiy dini olmayıp bir doğa dinidir. Deizmi tanımlarken yüce bir yaratıcının mevcut olduğuna, evrene müdahalesi olmayan bir yaratıcıya inanma şeklinde tanımlamışlardır. Bazı modern deistler deizmin tanımını yaparken Tanrı'nın verene veya doğaya müdahalesi hakkında bir ifadeye yer vermemişlerdir. Bu da modern deistlerin kendi aralarında ayrıştıkları, deizmin en temel iddialarını atlamış oldukları anlamına gelir. [421]

Günümüz insanı dünyevileşmeye yönelim gösterdiği için Tanrı inancına sahip olmalarına rağmen dini esaslarda pratik hayatta deistler gibi yönelim göstermektedirler. Allah'a inandığının söyleyen fakat ibadet gibi diğer inançlardan uzak olan kişileri deistik bir eğilim içinde oldukları görülmektedir. Zaten deizmin genel nedeni olarak dünyevileşme, arzu ve istekleri sınır tanımama olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'e karşı çıkan müşriklere de deist bir Tanrı tasavvuru olduğu belirtilmiştir.[422] Onlara *"Göklerden su indirip ölü toprağa hayat veren kimdir? Diye sorulduğunda "Allah" derler."*[423] Onlara *"Rahmana secde edin denildiğinde "Rahmanda neymiş! Biz senin istediğine secde eder miyiz?"* derler.[424]

Son dönemlerde araştırma şirketlerini yaptığı çalışmalarda gençler arasında din karşıtı akımların artış gösterdiği ortaya çıkmıştır. Gençler İslami-ahlaki değerler sistemine ilgisiz görüşlere meyletmektedirler. Din karşıtı akımlara yöneliş nedenleri arasında deizmin savunduğu dinlerin bilimle, akılla çatıştığı, insana özgürlük

[419] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 245.
[420] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 246.
[421] Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 247.
[422] Coşkun, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", 63.
[423] Ankebut 29/63.
[424] Furkan 25/60.

tanımadığı iddiası yer almaktadır.[425] Bir diğer nedende deizmin genel nedeni diye bahsettiğimiz dünyevileşme arzusu ahlaki değerlere duyarsızlaşma beraberinde özgürlük söylemleri ile insanların sorumsuz bir hale bürünmeleri deizme daha kolay kaymalarına sebebiyet vermiştir.

Modernleşmeyle beraber bazı gençlerde dinin özgürlüğe kısıtlamalar getirdiği düşüncesi görülür. Deizmdeki sınırsız özgürlük gençlere deizmi cazip gösteren önemli bir etkendir. Ergenlik ile beraber görülen bağımsız olma, kural tanımama gibi davranışlar ergenlerin deizm gibi akımlara kolaylıkla kaymasında etkili olmuştur. Ayrıca deizmdeki daha sorumsuz bir din tasavvuruyla bireyler dini sorumluluklardan kaçabilmektedirler.

Gençlerde deizm düşüncesinin yaygınlaşmasının bir nedeni de ergenlik döneminde soyut düşünmeye, akıl yürütmeye başlar. Bu onu dini ve metafizik konuları sorgulamaya iter. Dini duyguyu en yoğun yaşadığı bu dönemde sorgulamaksızın kabul ettiği tüm inançları sorgulamaya başlar. Yapılan araştırmalarda lise düzeyindeki gençlerin en çok inanç konularında sorular sorması bu durumu teyit etmektedir. Bu dönemde farklı inançları merak etmesi araştırması deizm gibi inançların yayılmasını sağlamaktadır.[426]

Din karşıtı siteler de gençleri etkilemektedir. Günümüzde www.deism.com ve daha birçok benzer sitede semavi dinler üzerinde birçok eleştiri yapılır. Yanlış bilgilerle dinlere ithamlarda bulunmaktadırlar. Sosyal medya aracılığıyla İslam dinine de bazı eleştiriler yapılmıştır. Gençlerin interneti yoğun kullandıkları herkesçe bilinen bir husustur. Sonuç olarak bu ve benzeri siteler gençleri daha kolay din karşıtı fikirlerle etkilemektedir.

Gençleri deizme iten diğer nedenlerden biri de ebeveynlerin, öğretmenlerin ve dini grupların dini tutum ve davranışlarıdır. Dini hususlarda İslam inancının doğru anlatılmaması ve yaşanmaması gençleri deizme yöneltmektedir. Çevrede Müslümanlardan yanlış çıkarımlar yaparak kulaktan duyma bilgiler ile İslam'ı doğru anlamanın önüne geçilmektedir. İslam'ın bilimle, akılla çelişen bir din olduğu söylemleri de bu durum tetikleyerek gençlerin İslam'dan soğumasını deizm gibi

[425] Coşkun, "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları", 64.
[426] Dilek Mengüç, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 28.

akımlara kaymasını sağlayacaktır. Böylelikle hem inanma ihtiyacını karşılayacağı tanrı inancı hem de özgürlüklerini kısıtlamadan dini hayatı yaşamış olacaktır.[427]

Yeterli bilgi ve donanıma sahip olmayan din adamları ve dini istismar eden kişi ve gruplarda insanları dinden uzaklaştırabilmektedir. Yanlış faaliyetlerde bulunan gruplar din ile bağdaştırılır ise bu durumda insanlar dini sorgulamaya dinden uzaklaşmaya başlayacaktır.

İslam için tehdit olabilecek şey deizmin kendisi ya da din karşıtı söylemleri değil İslam'ın yanlış tanınması ve yanlış uygulanmasıdır. İslam'ı doğru anlayan ve yaşayan biri için deistik fikirlerin bir önemi yoktur.

Daha önce araştırmacılarında ifade ettiği gibi deizmin gerçekte nasıl ortaya çıktığı hakkında net bir tarif yapmak mümkün olmamıştır.Yapılan tarifler deizme bakış açısına göre değişiklik gösterecektir. Günümüzde en popüler haliyle bir dini inancın reddedilmesidir. Deizm alanında detaylı araştırmalar yapan Emre Dorman'ın da bir ifadesinde dediği gibi "Hıristiyanlıktaki deizm, Hıristiyanlığı bilmekten, İslam'daki deizm ise İslam'ı bilmemekten kaynaklanır."[428]

Bundan dolayı Hıristiyan inancında deizm gibi bir problem anlaşılır görülmüştür. Fakat İslam inancı açısından deizm problemi İslam'ın kendisinden değil din adına yapılan Müslümanların yanlış uygulamalarından kaynaklıdır. Günümüz üniversitelerde teist veya ateist olduğunu iddia eden gençlerin büyük bir kısmı geleneksel din anlayışına ve bu anlayışın insanın yaratılışına uymayan inançlarına tepki olarak bu dini akımları benimsemiş oldukları tespit edilmiştir. İran'daki mevcut sistemin baskısı sonucu ateist ya da deist olduğunu ilan eden gençler burada örnek verilebilir.[429]

İslam inancı doğal ve fıtri bir dindir. Aklın önemine vurgu yapan delile dayalı inceleme ve araştırma yapmaya, bilime teşvik eden bir dindir. Bütün insanlara hitap eden evrensel ilkeleri olan bu dinin özüne uygun şekilde doğru bilinmesi, peygamberlik inancının doğru anlaşılması deizm gibi yanlış akımların İslam düşüncesinde etkili olması mümkün değildir.

---

[427] Mengüç, *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*, 31-32.
[428] Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", 234.
[429] Dorman, "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi", 235-236.

Öncelikli olarak Kur'an'ın rehberliğinde ve peygamberim Hz. Muhammed'in örnekliğinde en doğru ve özüne uygun şekilde anlaşılıp uygulanması son derce önemlidir.

3.3. GÜNÜMÜZDE NÜBÜVVET KARŞITI SÖYLEMLER

3.3.1. Kur'an'la Yetinme Düşüncesi ve Temel Söylemleri

Geçmişten beri İslam dünyasında yaşanan her bir gelişmenin temelinde insan unsurundan kaynaklı düşünce ve anlayış farklılıklarının olduğu bir gerçektir. Geçmişten günümüze İslam dünyasının meselelere farklı yaklaşım tarzları fırka ve mezheplerin oluşmasına sahne olmuştur. Bugün yaşanılan ihtilaflar ve ayrılıklar da hala devam etmektedir. Bugün İslam dünyasındaki selefi akımlar ve modernist yaklaşımlar, Kur'aniyyûn/Ehl-i Kur'an veya Kur'an İslam'ı gibi söylemlerde de naslara farklı yaklaşımların etkili olduğu görülmüştür.

Kur'an İslam'ı söylemi ilk başta yerinde bir söylem ve Kur'an'a dayalı bir anlayışı çağrıştırması itibari ile bu söylemin haklı bir yönelim olduğu düşünülmüştür. Fakat bu söylem İslam inancında yegane referans kaynağı olarak sadece Kur'an'ı esas almak ve Kur'an'ın dışında veya onunla beraber hadis ve sünneti kaynak olarak görmeme düşüncesine dayanmıştır. Bu söylem ittifakla kabul edilen sünnetin delil oluşunu reddetmektedir.

Tarihte de erken dönemlerde hadisleri tamamıyla reddedip dinin kaynağının sadece Kur'an'dan ibaret olduğu iddiaları ortaya atılmıştır. Bazen bu gruplardan isim olarak bahsedilmezken bazen de bazı fırkalar bu hususta eleştiri ve ithama maruz kalmışlardır. Fakat bu eleştiri ve iddialar haklı gerekçelere dayanmadığı için zamanla etkisini kaybetmiştir. Ta ki XIX. Yüzyılda Hint alt kıtasında dini akımlar ve ekoller aracılığıyla yeniden konuşulmaya başlamıştır. Bu bölgeye batılılar tarafından yabancı doktorlar, bilim insanları ve misyonerler Kur'an ve diğer alanlarda çeşitli çalışmalar yapmak üzere gönderilmişlerdir. Çok geçmeden bu çalışmalar Hindistan da ve Mısır'da dinin iki temel kaynağından birisi olan hadisleri tamamıyla inkar eden fikir ve akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hindistan'da ilk defa temelde hadis ve sünneti reddedip salt Kur'an'la yetinme düşüncesini seslendiren anlayışı ortaya çıkaran Seyyid Ahmet Han (Ö.1998) olduğu belirtilmektedir. O'na göre Kur'an'dan başka sağlam bir kaynak yoktur. En iyimser haliyle hadisler zan ifade etmektedir.

Hadislerin çok geç dönemlerde yazıya geçirilmesini ravilerin tasarrufuna bırakıldıklarını ifade ederek güvenilir bulmadığı belirtilmiştir. Batılılar gibi o da Kütüb-i Sitte'de dahil tüm hadis kitaplarında yeniden tenkit edilmesi gerektiğini savunmuştur. Seyyid Ahmet Han bu düşünceleri ile salt Kur'an'la yetinen bir fikri benimsemiştir. Literatürde " Kur'aniyyûn (Kur'ancılar) Ehl-i Kur'an" olarak bilinen ekolün söylemlerini geliştiren en belirgin şahsiyet olmuştur. [430]

Kur'aniyyûn (Kur'ancılar) olarak bilinen ekolün fikir babası Ahmet Han ise de esas ekolü fikir ve düşünceleri ile müessese haline getiren Abdullah Çekrâlevî (Ö.1914) olduğu belirtilmiştir. Başlangıçta kendisinin ehl-i hadis taraftarı olduğu, sonra bu hareketten ayrılarak katı bir hadis muhalifi haline geldiği belirtilmektedir. O'nunla beraber bu ekolün temsilcileri arasında Ahmedüddin Amritsarî (Ö.1936) , Muhammed Eslem Cerâcpûrî (Ö.1955) ve Gulam Ahmet Perviz (Ö.1985) gibi şahısların olduğu söylenmektedir.

Bu ekolün genel görüşüne göre Allah'ın kitabı dinin kaynağı olarak her şeye kâfidir. *"Hüküm ancak Allah'ındır"* [431] Ayetinden yola çıkarak hadislerle ve ictihadlarla amel etmeyi şirk saymışlardır.[432]

Aynı yıllarda İslam dünyasında Kur'an'a vurgu yapan hadise eleştirilerle yaklaşan benzer söylemlerde bulunanlar ortaya çıkmış Muhammed Abduh ve M.Reşid Rıza gibi. Osmanlı coğrafyasında ve Kuzey Afrika'da da aynı eğilimler görülmüş ancak Hint alt kıtasındaki gibi sistemli olmamıştır. Bu harekete eğitimli kesimler pek rağbet etmediği belirtilmiş, temel sebebi ise imam, pir, şeyh gibi şahısların halkın üzerinde daha etkili olmaları görülmüştür. Hint alt kıtasında ehl-i Kur'an ekolünün başlattığı salt Kur'an'la yetinme düşüncesi Mısır'da gelişme zemini bulunmuştur. Mısırlı bir tıp doktoru ve yazar olan Tevfik Sıdkî (Ö.1920) (İslam sadece Kur'an'dan ibarettir) "el-İslam Huve'l-Kur'an Vahdehû" adlı makalesinde Müslümanları sorumlu olduğu tek kaynağın Kur'an olduğunu dile getirir. Sıdkî sünnetin Kur'an gibi korunmadığını Hz. Peygamber'in O'nu yazdırmadığını bu sebeple zan ifade ettiğine inandığı belirtilmiştir. Kur'an Allah'ın hitabıdır ve tüm

[430] Mustafa Öz, "Seyyid Ahmed Han", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/74.
[431] En'am 6/57.
[432] Abdülhamit Birışık, "Kur'âniyyûn", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/428.

insanlara hitap eder. Sünnet ise Hz. Peygamber'in hitabı olduğundan herkese hitap etmez. Yani sünnet Hz. Peygamber'in Araplara getirdiği şeydir. Müminlerin tâbi olması gerekli değildir.[433]

O'na göre Peygamber'in sünnetine uymak; O'nun yönetimine yoluna uymak demektir. Yoksa peygamberin her sözüne (hadislerine) tabi olmak, uymak demek değildir.[434]Tevfik Sıdkî bu ifadeleri ile sünnetin dinde bir delil olmadığını dinin kaynağının sadece Kur'an olduğunu açıkça belirtmektedir. O'na göre İslam inancının temel meselelerinin hepsi Kur'an'da mevcuttur. Daha sonradan bu aykırı görüşlerinden vazgeçerek hatalı davrandığını itiraf etse de 'Kur'an İslam'i anlayışını Mısır'da 1970'li yıllara kadar sürdürmüştür.

Türkiye'de Kur'an İslam'ı söylemi en belirgin haliyle 1970'li yıllarda başlamıştır. 'Mealciler' adında bir akım olarak ortaya çıkmışlardır. Bu akım salt Kur'an ile yetinme fikrini benimsediklerini açıklar. Bu akım için İslam tek hakikatli olup yegane kaynağı ise Kur'an'dır.

80'li yıllarda Kelime, Aylık, Kalem ve İktibas gibi dindar kesime hitap eden dergiler Kur'ancılık /Mealcilik akımının ilk defa dillendirildiği mecralar olmuştur. Bu söylem akademik camiada ülkemiz ilahiyatında bilinen Hüseyin Atay, Süleyman Ateş, Yaşar Nuri Öztürk (Ö.2016) tarafından da dillendirilmiş ve akademik çevrelerde de tartışılmıştır. Ülkemizde bu ekolün zirveye ulaştığı yıllar iki binli yıllar ve sonrasına denk gelmektedir. Akademik camiadan olsun sivil bir çok dernek vakıf veya kişi tarafından olsun bu söylem geniş kitlelerde yaygınlaşmaya başlamıştır.[435]

Mealcilik kendine has olarak Türkiye de ortaya çıkmış dini bir söylem tarzıdır. Bazı çalışmalarda bu söylem Kur'ancı- Mealci şeklinde nitelendirilmesi dikkat çekmiştir. Çünkü Mealci diye nitelendirilen insanların başlangıçta salt meal okumayla yola çıkmadıkları belirtilmektedir. Başlangıçtaki amaçları Kur'an'ı bizzat

[433] Halil İbrahim Yıldız, *Muhammed Tevfik Sidkî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı* (Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 40.
[434] Yıldız, *Muhammed Tevfik Sidkî'nin Hadis ve Sünnet Anlayışı*, 35.
[435] Ahmet Yazıcı, "Kur'ancilik Ekolü'nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katki: Kalem Dergisi Örneği", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (30 Aralık 2020), 537-538.

Kur'an'dan anlamaktır. Pek çok insansın Arapça bilmemesi insanları meale yönlendirmiş olduğu yorumlarına dayatılmıştır.[436]

Mealcilerin 1980'lerde din algısını meal üzerinde oluşturan, birçoğu ilahiyat ile üniversite öğrencilerinden oluşan bir topluluğu ifade eden bir söylem olduğu da belirtilmiştir.[437]

Kur'ancılığın erken döneminde Seyyid Kutub'un Fi Zilal'inin tercüme edilmesi ve sonrasında Kur'an'ı anlamada önemli bir kaynak kabul edilmesi Seyyid Kutub'un müstesna bir yere sahip olduğuna dikkat çekilmiştir.[438]

İlk önce Kur'ancılık daha sonra Mealcilik denilen bu akımın varoluşunun tarihi kökenlerine bakıldığında Mealcilik fikrini doğuran sebebin Batı karşısında Müslümanların geri kalması olarak görülmüştür. Müslümanların Batı karşısında yaşamış olduğu iktisadi, siyasi, bilimsel gerilemeler bu gerilemenin nedenlerini sorgulamaya sevk etmiştir. Batı'nın bu saldırıları karşısında mücadele etmenin ancak yeniden bir öze dönüşle mümkün olacağını bu çarenin de Kur'an'ı tek kaynak kabul etmekle mümkün olacağına inanılmıştır. Bu akım 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'de tercüme faaliyetlerinin etkisi ve o dönemlerde yaşanan İran devriminin etkisiyle adını sıkça duyurmuştur.

Bu akım günümüze "Kur'an İslamı" , "Kur'an'a dönüş" , "Kur'an'daki din" vb. isimlerle anılmakla beraber birbirinden bağımsız şahıs ve gruplarla Türkiye'de varlığını etkisini arttırarak devam ettirmektedir. "Kur'an İslam'ı" tabiri "Kur'an bize yeter" ve "Kur'an'a dönüş" gibi tabirleri akla getirerek İslam'ı anlamak için sadece Kur'an'la yetinme düşüncesini çağrıştırmaktadır. Ancak son zamanlarda Kur'an İslam'ı ifadesi İslam'ın tek kaynağının Kur'an olduğunu ve bunun dışındaki teşri kaynaklardan (sünnetin) biri olamayacağını belirtmek amacıyla söylenilmiştir.[439]

Kur'ancılık /Mealcilik akımı özellikle iki binli yıllarda itibaren Türkiye'de iletişim ağlarıyla birçok kişi ve gruplar arasında yayılım alanı bulmuştur. Türkiye'de

---

[436] Mustafa Öztürk, "Islami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik", *İslamiyat Dergisi* 10/1 (2007), 117.
[437] Filiz Orhan, *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), 41.
[438] Orhan, *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları*, 33.
[439] Ahmet Doyduk, *Kur'âniyyûn Ekolünün Hadise Bakışı* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 75-76.

bu akımla alakalı en son "İstanbul Kur'an Araştırmaları Grubu" (İKRA) zikredilebilir. Birçok alanda akademisyenlerle oluşan özellikle sosyal medya ortamında sıkı bir kitleye sahip olan bu grup " Uydurulan Din ve Kur'an'daki Din" sloganıyla eylemlerini sürdürmektedir. Kur'aniyyun hareketiyle örtüşen bu grup geleneği, sünneti ve hadisleri tamamıyla reddetmektedir. Bu grup dinde hüküm koyucunun Hz. Peygamber (s.a.v) değil Allah (c.c) olduğunu ifade eder. Zaten Peygamber'de "Kur'an dışında bir şey tebliğ etmemiştir, Kur'an dışında bir şeyin yazılmasına da izin vermemiştir" söylemini ifade etmişlerdir. Bu grup hadisleri ve hadislerle yasak kılınmış hiç bir şeyi kabul etmez, Allah'ın hüküm getirmediği bir hususa sonradan ilave hüküm koymak Allah'a şirk koşmak olduğunu ifade eder.[440]

3.3.1.1. Kur'an Bize Yeter Diyenlerin Temel Söylemleri

Bahsedilen kişi ve grupların hepsini bir noktada birleştirmek mümkün değildir. Bazı tamamıyla hadisi reddederken bazıları hadisi hüküm koyma aracı olarak bulmamaktadır.

a)Kur'an bize yeter diyen kimselere göre Kur'an hiçbir şeye ihtiyaç bırakmamıştır bu nedenle dinde hüküm kaynağı olarak sadece Kur'an vardır. Kur'an'a bakıldığında her türlü bilgi mevcuttur. Bu iddiaları hakkında Kur'an'dan bazı ayetleri delil olarak kullanırlar.[441] *"Anlayan bir toplum için ayetleri ayrıntılı bir şekilde açıkladık"* [442] Bu ayetler her şeyin Kur'an'da ayrıntılı olarak açıklandığını dile getirirler. Ayetlerin neden bahsettiğinin göz önünde bulundurmadan her şeyin Kur'an'da açıklandığını iddia etmek Kur'an'a parçacı bir yaklaşım olur bu da ayetlerin bağlamından koparılması demektir.[443]

b)Bir başka yaklaşımları ise Kur'an'da zikredilmeyen, hakkında yasaklama olmayan her şeyin yapılmasının mübah olduğudur.[444] Ayetlerden, bir şey yasak olacaksa mutlaka Kur'an'da geçmesi gerekiyor sonucuna varmak doğru değildir. Ayrıca bir çok ayetin bir sebebe binaen nazil olduğunu ayetlere bakıldığında anlamak

[440] Bu konu hakkındaki düşüncelerini, tüm paylaşımlarını www.kurandakidin.net adresi üzerinden bkz.
[441] En'am 6/65,105,104.
[442] En'am 6/98.
[443] Enbiya Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 36.
[444] Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 37-38.

mümkündür. Kur'an'da zikredilmeyen şeylere itibar etmeyenlerin ayetlerin nüzul sebebini izah eden rivayetlere de itibar etmemesi gerekir.

c)Kur'an bize yeter diyenler hüküm yalnızca Allah'ındır.[445] Ayetindeki ibareden hareketle başka bir varlığın hüküm koyamayacağını belirtmişlerdir. *"...O, kendi hükümranlığına hiçbir şeyi ortak etmez"* [446] ayetini baş kısmındaki bağlamından koparark iddialarını delillendirmeye çalışmışlardır. Bu ve benzeri ayetleri kendi istedikleri gibi yorumlayarak hadislere ve ulemanın ictihadlarına ihtiyaç olmadığı söylemektedirler.[447]

Hz. Peygamber'in (s.a.v) ümmetine bazı meselelerin mübah olduğunu söylerken veya yasaklarken bu ifadeleri kendi hevasına göre açıklamadığı unutulmamalıdır. Hz. Peygamber vahyi insanlara tebliğ ettikten sonra kendi evine çekilmemiştir. Allah kendisine takip etmesi gereken çizgiyi göstermiş Allah Resulü de ayette zikredilenleri harfiyen uygulamıştır. O'nu Allah'ın kontrolünde olan uygulamaları ve beyanları ile din somut bir hale getirilmiştir.

d)Kur'an ile yetinenlerin en önemli iddialarından biri de Kur'an'ın korunmuş olduğu hadislerin ise korunmadığı söylemidir. *"Rabbin sözü, hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. Onun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir."* [448] Ayetini delil getirerek Kur'an'ın Hz. Peygamber zamanında tamamlanmış olduğunu onun dışındakilerin ise Peygamberden sonra yazıldığı için fakihlerin kendi ictihadların dahil edildiğini söylemektedirler.

Aslında Kur'an'ı kendilerine tek dayanak olarak alıp hadislere itimat etmeyenler kendileri ile çelişmiş olmaktadırlar. Kur'an'ın toplanmasından, çoğaltılmasına ve mushafın düzenlenmesine kadar nasıl gerçekleştiği gelen rivayetlerden anlaşıldığına göre bu rivayetleri inkâr etmek Kur'an'ın tertibinin nasıl olduğuna dair delil getirememek demektir.[449]

---

[445] Yusuf 12/40.
[446] Kehf 18/26.
[447] Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 44-45.
[448] En'am 6/115.
[449] Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 61-64.

Ayrıca *"Şüphe yok O zikri biz indirdik, elbette O'nu yine biz koruyacağız"* [450]ayetine bakarak Allah'ın Kur'an hakkında koruma garantisi verdiği hadisler için ise bu durumun söz konusu olmadığını söylemektedirler

Hz. Peygamber İslam'a davetini Kur'an ile yapmaktaydı. Muhatapları ile Kur'an'ı merkeze alarak O'na yönelmelerini emrediyordu. Müşriklerin ise karşı çıktığı Kur'an metni olmuştur. Kur'an ile muhatapları arasında geçen mücadelede itiraz ettikleri noktalara cevaplar verilmiştir. Bu bakımdan müşriklere Kur'an'ın kıyamete kadar korunacağı garantisi verilmiştir.

Resule itaati emreden ayetler ile Allah'ın Peygamberine belirlediği konum anlaşılmaktadır. Kur'an'a iman etmek önce Peygambere iman etmekle olur. *"Her kim, hidayet yolu kendisine belli olduktan sonra Resule muhalefet eder ve başka bir yola tabi olursa, biz onu döndüğü yolda bırakırız."*[451] Ayeti Resule muhalefeti kınayarak aynı zamanda insanda bir Peygamber tasavvuru oluşturmuştur.

Bugün ülkemizde ve İslam coğrafyalarında "Kur'an bize yeter" diyenlere bakıldığında bu hareketi daha önce benimsemiş olan insanlardan farklı bir durum arz ettikleri belirtilmektedir. Büyük bir kısmı dini tahsili olmayan, Kur'an- Hadis/sünnet ilişkisi, fıkıh ve tefsir gibi alanlarda yeterli bilgi seviyesine ulaşmamış yani bu alanda uzmanlaşmamış kimselerdir. Bu nedenle hadisler özelinde şer'i ilimlerde yeterli bilgiye sahip olmadıkları için sıhhat açısından problemli olan bazı rivayetleri genel hadislere yayarak tüm hadisleri reddetmeyi seçmişlerdir. Bu kimseler Hz. Peygamber'in Müslümanlar için ifade ettiği anlamı göz önünde bulunduramamaktadırlar.

Bunun yanında yeterli dini bilgi ve birikime sahip olup da hadisleri tamamen reddeden veya sahih hadislerin sayıca az olduğunu, birkaç hadisin sahih olduğunu belirtenler de vardır.

Bir grup ise Arapça bilmemekten dolayı Kur'an'ı tercümesi üzerinden anlamaya çalışmaktalar. Bu insanlar Kur'an'ın Türkçe mealine bakarak başka bir kaynağa ihtiyaç duyulmayacağını iddia etmişlerdir.[452]

---

[450] Hicr 15/9.
[451] Nisa 4/115.
[452] Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 5-6.

3.3.2. Sünnetin İnkârına Yönelik Söylemler

İslami ilimler içinde en çok tartışılan alan hadis ilmi olmuştur. Delil değeri açısından ve sıhhat açısından hadisler sürekli tartışılmıştır. Daha önce hadislerin tamamının toptan reddeden bir mezhep veya oluşum söz konusu olmamıştır. Böyle bir oluşum on dokuzuncu asırdan başlayarak İslam dünyasında yer edinmiş, günümüzde oldukça popüler bir söylem olmuştur. İnternet ortamında yüklenen videolara veya yazılara bakıldığında bu hususta saygı sınırını aşan bir dilin kullanıldığı gözden kaçmamaktadır.

İslam dünyasındaki bölünmeyi, geri kalmışlığı, hurafelerin varlığı büyük oranda bu sorunların nedeni olarak hadisler görülmüştür. İslam dünyasının genelini kuşatmış olan bu hurafe kültürü olumsuz yönde etkiler bırakmaktadır. Bu durum sadece Kur'an'la yetinme, hadisleri reddetme düşüncelerinin benimsenmesine sebep olmuştur. Klasik döneme ait tefsir, hadis ve diğer kaynaklar gerekli değerlendirmeler yapılmadan tercüme edilerek insanların eline verilmesi bu düşüncelere kapı açılmasına neden olan etkenlerden biri olmuştur.[453] Bahsedilen tüm bu nedenler hadisleri redde götüren nedenler olmuştur. Ancak tüm sorunların nedeni İslami bilgilerin doğru bir şekilde öğretilememesinden kaynaklandığını söylemek faydalı olacaktır. Ayrıca Kur'an'la yetinenlerin hadislerin tamamen güvenilmez olduğunu söyleyenlerin gerek kitaplarında gerek konuşmalarında eleştirdikleri hadis, tefsir ve diğer kitaplardan yararlandıkları görülmektedir.

Esasında hadislere gerek yok söyleminin asıl nedeni bu iddiayı savunanların hadisleri Kur'an karşısında alternatif bir metin olarak görmemeleridir. Bu nedenle de Kur'an dışında başka bir kitap istenmemektedir. "Hadisler Kur'an'ın karşısında değil yanında olan metinlerdir" [454] Dolayısıyla hadisler bir açıdan Kur'an'ın tefsiri değerindedir. Kur'an'ın en yetkin müfessiri olan Hz. Peygamber'in izahlarına bakmak en doğru yoldur.

Kitlesel olarak hadislere karşı ilk olumsuz tavrın Hâricîler'den geldiği söylense de bütün hadisleri kapsadığını söylemek doğru değildir. Kendi düşünce yapılarına uymayan hadisleri genellikle reddettikleri belirtilmiştir. Şia ve Mutezile

[453] Enbiya Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 4-5.
[454] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 17.

mezheplerinde de genel manada hadisleri kökten reddettiklerini söylemek mümkün değildir. Her hadisi almak yerine kendi görüşleri ile ters düşmeyen rivayetleri kabul etmişlerdir. İlk dönemlerde hadislere karşı olumsuz yaklaşımlar kitlesel olmayıp bireysel, yöresel olmuştur. Ancak bu fikirler zamanla büyüyerek toplumsal hale ulaşmıştır. Yer yer dillendirilmeye başlayan bu düşünce ilk Irak bölgesinde ortaya çıkmıştır. Basra ve Kûfe'deki yaşanan hadis tartışmaları ilk devirde sünneti inkar düşüncesinin Irak merkezli olduğunu kanıtlamaktadır.[455]

Hadisleri inkar fikri XIX. Yüzyılda zirve yaptığı söylenebilir. Bu dönemde İslam ülkeleri Batı tarafından fikri yozlaştırılmalara maruz kalmıştır. Müşteşriklerin sünnet ile ilgili çalışmaları kısa zamanda işgal edilen Hindistan ve Mısır'da etkilerini göstermiştir. İlk Hindistan'dan sonra Mısır'da hadis ve sünneti tamamen reddeden bu fikir ortaya çıkmıştır. Bir önceki konuda Ehl-i Kur'an/Kur'aniyyun ekolünü açıklarken bu kimselerden bahsettik. Bu ekolün temel görüşleri iki esasa dayanmaktaydı. Biri Kur'a yeterlidir. Bir diğeri ise hadislerin güvenilir olmadığıdır. Kur'aniyyun ekolünden olanların bir kısmı hadisleri tümüyle reddederken diğer bir kısmı ise hadislere şüpheci yaklaşmaktadır. Bu nedenle Kur'aniyyun ekolünden olan herkesin hadisleri tamamen reddettiğini söylemek mümkün değildir.[456]

Kur'aniyyun ekolünün hadise yaklaşımı ve benimsedikleri ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:[457]

a)Sünnet, Allah tarafından gönderilmemiş, Gayri metlüv bir vahiy ile gelmemiştir.

b)Hadislerle ibadet edilmez.

c)Kur'an yerine sünnet ile hüküm verilmesi Allah'a şirk koşmaya sebep olur.

d)Peygamber de Şâri' konumunda olmayıp sadece mübelliğ ve mübeyyindir.

e)Peygamberin verdiği hükümler ve sözler kendi dönemi ile sınırlıdır. Dolaysıyla Peygamberin tasarrufları tarihseldir.

---

[455] Hüseyin Çelik, *Sünnete Farklı Yaklaşımlar* (İstanbul: Hiperyayın, 2019), 79-80.
[456] Enbiya Yıldırım vd., "Sünnet veya Rivayet Karşıtı Söylemlerin Tarihi", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnet'in Yeri ve Değeri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 181.
[457] Doyduk, *Kur'ânîyyûn Ekolünün Hadise Bakışı*, 63.

f)Hadis ve sünnet ile ictihad farklılıkları meydana gelmiştir. Dolayısıyla Müslümanlar arasındaki ihtilafların nedeni hadis ve sünnet tartışmaları olmuştur.

Zikredilen çerçevede bu ekolün hadislere nasıl baktığının tespiti açısından benimsedikleri ilkeleri önemlidir. Bu ekole mensup olan kimselerin değerlendirmelerinden yola çıkarak hadislere karşı tutumları tespit edilmiştir.

Esasında onların hadise olan tutumları temel düşünceleri olan "Kur'an bize yeter" iddiasında saklıdır. Tek kaynak olarak Kur'an'ı kabul etmeleri hadisi kabul etmemelerinin temel etkenlerinden biri olduğu söylenebilir. "Vehimlere mealciliğin omurgasını oluşturan deliller olarak bağlanıp sünnete düşman oldular."[458]

Sünneti reddeden Kur'an Müslümanlığının temel iddiaları şu şekildedir:

a)Hadisler bağlamında en çok konuşulan meselelerinden bir Hz. Peygamber'in Kur'an dışında vahiy alıp almayacağı meselesidir. Kur'an Müslümanları bu çerçevede şunu söylemektedir: "Kur'an dışında olan vahiy olamaz, Allah vahyi Kur'an'da indirmiştir. Öyleyse din adına söylenen ne varsa bunlar dine sonradan eklemelerdir, vahiy olamazlar." Hem sünneti vahiy kabul etmek onu Kur'an'ın seviyesine çıkarmak demektir.

Burada Allah'ın vahyi Peygambere indirdikten sonra O'nu kendi haline bırakması söylenemez. Kur'an'da ikaz içeren ayetler olması Hz. Peygamber'in davranışlarının kontrol altında olduğunu veya onaylandığını göstermektedir. Peygamberin aksi bir davranışının olması durumunda "eğer Peygamber bize atfen bazı sözler uydurmuş olsaydı elbette onu kıskıvrak yakalardık. Sonra da O'nun can damarını koparırdık, hiç kimse buna mani olamazdı."[459]Ayeti ile olacaklar beyan edilmiştir. Gözetim altında olan Peygamberin geri kalan hayatında yaptığı davranışlara sessiz kalınıyorsa burada Allah'ın rızasının olduğundan söz edilmelidir. Burada Peygamberin tüm söz ve davranışlarının vahiy olup olmadığı tartışması doğmuştur. Vahiy olduğuna kanaat getirenler *"O kendi heva ve hevesi ile konuşmuyor. Söyledikleri kendisine indirilen vahiydir."* [460] ayetini delil olarak görürler. Burada bütün sözleri kabul etmek Peygamberin günlük iş ve davranışlarını

[458] İhsan Şenocak, *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*, ed. Abdulhamit Kılıç (İstanbul: Hüküm Kitap, 2019), 33.
[459] Hakka 69/44-47.
[460] Necm 53/3-4.

da bu kategoriye almak demektir. Dolayısıyla Peygamberin özellikle din hakkındaki sözlerine ilahi bir kontrolle söylediğini kabul etmek gereklidir. Peygamberin tüm hadisleri Kur'an'la irtibatlıdır. Tafsilatını beyan etmek üzere Allah Resulüne bıraktı. Müminlere de O'na itaat etmeyi farz kıldı.[461]

b)Sünnet kaynak olmadığı için Allah Resulü'nün hadisleri yazdırmadığı iddiası mealcilerin söylemlerinden biridir.[462]Bu iddiayı Kur'an'ın korumuş olduğu, hadislerin ise korunmadığı temel iddiaları için öne sürmüşlerdir denilebilir. Mealciler, "Eğer sünnet hüccet olsaydı Peygamber onu da yazdırırdı. O'nun yazdırmamış olması sünnetin kaynak olmadığını kanıtlar." İddiasını söylemektedirler.

Oysa peygamberin Medine'nin ilk yıllarında hadislerin Kur'an ile karışmasından endişe duyduğu için yazmaya izin vermediği bu durum ortadan kalkınca yazılmasına izin verdiği bilinmektedir. Sahabe tarafından yazılan sahifeler, anlaşmalar bunu kanıtlamaktadırlar. Bu misal bize şunun göstermektedir:

Hz. Peygamber yazma yasağında herkes için ve her zaman için geçerli bir emir vermiş olsaydı sahâbîler bu yasağa rağmen hadis yazmazlardı.[463] Bu demek oluyor ki İslam'ın ilk yıllarında hadislerin Kur'an ile karışmaması için belirlenmiş bir yasaktır. Ayrıca hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetlerin esas alınması hadisleri reddeden biri tarafından dikkate alınmaması gerekir. O halde Peygamber'in hadislerin yazımına izin verdiğine dair rivayetlerin de esas alınmaması gerekirdi!

c)Öne sürülen iddialardan bir de hadislerin yerel ve tarihsel olduğudur. Kur'an'da peygambere itaati emreden ayetlerin Hz. Peygamber'in kendi döneminde sınırlı olduğunu, peygamberin vefatından sonra itaat edecek kimse olmadığı için bu ayetlerin muhataplarının sonraki Müslümanlar olmadığını öne sürmüşlerdir. Kısaca Hz. Peygamber'e itaat emreden ayetlerin o dönemin muhataplarını ilgilendirdiğini belirtmişlerdir. Bu yüzden de peygamberin Kur'an'ı, muhataplarını dikkate alarak tefsir ettiğini konuşmalarının da tarihselliğinin kanıtı olduğunu söylemişlerdir.

[461] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 39-40.
[462] Şenocak, *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*, 48.
[463] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 73.

Mealciler açıkça şunu savunmuşlardır: Peygamber'in sözleri ashabının yaşadığı şartlara ve o döneme uygundur.[464]

Bu yaklaşım beraberinde birçok sorun içermektedir. Öncelikle bu ayetler günümüz insanları için bir anlam ifade etmiyorsa Kur'an'dan çıkarılması gerekir! Çünkü biz Kur'an'ı Allah'ın bizden ne istediğini, neyi yasakladığını ve neyi emrettiğini anlamak için okuyoruz. O halde bu ayetler ve Kur'an'da bize hitap etmeyen, Hz. Peygamber'e hitaben "De ki!" ifadesi ile başlayan ayetleri bütünüyle kaldırmak gerekir![465]

Hz. Peygamber'e günümüzde O'na itaati iptal edecek, örnekliğine ihtiyaç duyulmayacak hiçbir vasıf yoktur. Peygamberin göstermiş olduğu ibadetler, ahlaki tavsiyeler, sorunlara çözümleri… hepsine ihtiyaç vardır.

d)Hadislerin güven arz etmediğini iddia edenlerin en büyük dayanakları hadislerin sayısal çokluğudur. Bu durumun nedeni olarak muhaddisleri görmüşlerdir. Bu yüzden muhaddisleri suçlamaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus atlanılmaktadır: Muhaddisler senet veya metinde bir kelime farklılığı ile gelen her hadisi farklı bir hadis olarak saymaktadırlar. Yani tarik ve metin farklılığı içeren her hadis aslında tek bir hadistir. Bahsedilen rakamsal fazlalık hadislerin tekil sayısını değil aynı hadisin farklı tariklerini içeren sayıdır. Kütüb-i Sitte dediğimiz hadis kitaplarında tekrarları ile beraber toplam otuz beş bin altı yüz kırk yedi hadis yer aldığı belirtilmektedir. Ancak tekrarlar çıkarıldığında geriye dokuz bin yüz seksen hadis kalmaktadır. Bu rakamlar farklılık arz edebilir ancak en yakın sayılar bunlardır. [466] Zaten hadis kitaplarına bakıldığında hadislerin büyük bir kısmı mükerrer (tekrar eden) hadislerdir. Tekrarları çıkarıldığında geriye rakamsal olarak oldukça az bir sayı kalmaktadır.

Esasında bir hadisin senedinin (hadisin tarikinin olduğu kısım) çok olması o hadise güvence duymayı sağlamaktadır. Çünkü tek bit tarikle gelmiş olan hadis farklı tariklerde bir çok sahabiden gelmiş hadis, sıhhat açısından daha fazla güven verir. Bu nedenle hadislerin sayısal çokluğu olumlu bir durumdur.[467]

---

[464] Şenocak, *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*, 50.
[465] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 46.
[466] Yıldırım, *Kur'an Bize Yeter Söylemi*, 9.
[467] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 91.

Hadislerin güven arz etmediği iddia edenler hadisleri rakamsal yönü dışında birçok noktada da eleştiriler getirmişlerdir. Müelliflerin bazı sahih sayılan hadisleri kitaplarına almamalarını, önemli hadis alimlerinden İmam Buhari'nin kitabına aldığı hadisleri ve daha pek çok noktada hadisleri güvenilir bulmadıklarını iddia etmişlerdir.

e)Hadisler zerindeki söylemlerinden biri de hadislerin bölünmelere ve fırkaların oluşumuna sebep olduğu fikridir.

Kur'an'ı Kerim'in tek ümmetten bahsettiğini ancak sünnetin ise Müslümanları gruplara bölüp tefrikaları hazırladığını ifade etmişlerdir. Mezhepler başta olmak üzere bütün ayrışmaların sebebinin hadisler olduğunu söz konusu mezheplerin yanlış bir şekilde İslam inancının bir parçası haline gediğini belirtmişlerdir.

"Mealcilerin /Kur'an Müslümanlarının peygambere itaat çerçevesinde uydurma hadisleri içeren kitapları terk etmedikçe Müslümanlar bir araya gelemeyeceklerine inandıkları belirtilmiştir."[468]

Esasında bu yaklaşımla farklı yorumlar eleştirilmiş ve farklı açılarda bakarak mezhep olarak ortaya çıkan yaklaşımlar tenkide tutulmuştur. Oysa fıkhi mezhepler hayatın her alanını kuatan hususlardan yol göstermeye ve problemlere cevaplar bulmaya yardımcı olmuşlardır. Sadece Kur'an'a bakıldığında da aynı durumun oluşması kaçınılmazdır. Çünkü pek çok ayet farklı yorumlamaya açık olup herkesin aynı şeyi anlaması düşünülemez. Bu sebeple farklılıkları bölünme unsuru olarak görmeden bu farklılıklarla beraber yaşama bilincine ulaşmak gereklidir.

Mezheplere karşı durmak yerine mezheplerin gittiği yoldan hareket ederek yeni fetvalar ile zamana ve şartlara göre çeşitli kriterler ışığında güncellemeler yapılabilir. Bin dört yüz küsür yıllık binayı yıkıp yeniden bir bine dikmek yerine binada çeşitli tadilatlar yapmak daha makuldür.[469]

Sünnetin Müslümanları parçaladığını söyleyenler misal namaz ibadetinin kaç vakit olduğu hakkında dahi ittifak sağlayamamaktadırlar. Kur'an'ı sünnet ile anlamaya çalışan mezhep imamları ise namaz vakitlerinde ihtilaf etmek şöyle dursun

[468] Şenocak, *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*, 55.
[469] Yıldırım, *Hadislere Gerek Yok Söylemi*, 119.

ne rek'atlarda ne de rüku ve secdede ihtilaf etmişlerdir. Bu husus sünnetin Müslümanları bölen değil birleştiren olduğuna yeterli bir örnektir.[470]

3.3.2.1. Müsteşriklerin Sünnete Yaklaşımları

İslam dünyasındaki hadis inkârına yönelik yaklaşımların temeli müsteşriklere dayandığı için onların hadis hakkındaki düşünceleri bugün ki tartışmaları daha iyi tahlil edebilmek açısından önemlidir.

Hadisleri anlama konusunda daima tartışmalar olsa da bunlar hadislerin daha iyi anlamalarını sağlamak için yapılırken müsteşriklerin başlatmış olduğu tartışmalar hadislere karşı olumsuz fikirler oluşturarak dini kaynağından uzaklaştırmaktır.

Müsteşriklerin sünnet ile ilgili çalışmaları 1800'lü yıllarda başladığı belirtilmiştir. Bu kişiler arasında Rainhart Dozy (1833), Alfred Von Kremer (1889), Alyoz Sprenger (1893), Ignas Goldziher (1921), Deodor Nöldeke (1930), Leone Caetani (1935), Joseph Schacth (1969) ve Monthgomary Watt gibi birçok müsteşrik saymak mümkündür. Araştırmalarında hep sünneti hedef almış oldukları belirtilmekle beraber, sünnet üzerinde yaptıkları araştırmalar genel olarak; sünnetin mahiyeti, isnat meselesi, dinde sünnetin teşrî olup olmaması meselesi, sünnetin kaynağı meselesi ve daha birçok konuyu ele alan çalışmalar yapmışladır.[471]

Hadis ilmi ile ilgili çalışan ilk müsteşrik İngiliz vatandaşı olan Dr. Aloys Sprenger olduğu belirtilmiştir. Kendisi "hadisi bilimsel olarak ilk ele alan kişi" şeklinde nitelendirilmiş. Hindistan'a gönderilen Sprenger İslami İlimler Fakültesinin başına geçerek sünnet ile ilgili çeşitli makaleler yazmıştır. İlk defa hadislerin birçoğunun uydurma olduğunu belirtmiştir.[472] Kitabında sahabe hakkında yanlış bilgiler vererek hadise karşı şüphelerin açılmasına sebep olmuştur. Burada aynı süreçte ortaya çıkan Kur'aniyyun'un hadis ile ilgili düşüncelerini müsteşriklerin etkisinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Batılı bilim insanları İslam'a olan saldırılarını sünnete karşı saldırılar ile somutlaştırarak ilmi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sömürgecilikle beraber gelen baskı sonucu İslam dünyasındaki bazı bilim adamlarının onların yolundan gitmesine neden olmuştur.

---

[470] Şenocak, *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*, 56.
[471] Ali Çelik, "Kur'an ve Sünnet Bütünlüğü", *Diyanet İlmi Dergi* 33/2 (07 Temmuz 1997), 33.
[472] Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 102.

Sünnet ve hadis ile ilgili müsteşriklerin çalışmaları, ilk etkilerini İngiliz sömürüsü altında olan Hindistan ve Mısır'da kendini göstermiştir. Hindistan'da ilk defa sünnet ve hadisi reddeden bir düşünce ortaya çıkmış oldu. Savunucularından ve kurdukları ekolden Kur'aniyyun hareketini açıklarken detaylıca bahsettiğimiz için burada tekrar aynı isimleri belirtmeyeceğiz.

Yine Hindistan'da faaliyetlerine devam İngiliz müsteşrik Sir Wiliam Muir (Ö.1905) Aleman müsteşrik George Weill ve Hollandalı müsteşrik R.P.A Dozy (1883) bir iyimser yaklaşarak Buhari'nin Sahih'indeki hadislerin yarısının sahih sayılabileceğini ifade etmişlerdir.

Belçikalı Fransız müsteşrik cahip P.H.Lammens (Ö.1937) İslam Blief and Lostitutions isimli eserinde aynı fikirleri öne sürmüş ve sünnetin hadisle ifade edilmeden önce Arap geleneğinde olması gerektiğini ifade etmiştir. Hollandalı müşteşrik C.Snouck Hurgroje (Ö.1936) de bu görüşleri farklı makalelerinde teyit etmiştir.[473]

İngiliz müşteşriklerden D.S.Margoliouth (Ö.1940) kaleme aldığı The Early Development Of İslam isimli eserinde hadislerle ilgili şu düşünceleri belirtmiştir:

1)Hz. Peygamber Kur'an dışında ne bir hadis ne de bir sünnet bırakmamıştır.

2)İslam cemaatinin uyguladığı sünnet peygamberin sünneti olmayıp, Kur'an'la ta'dile uğrayan Arapların örf ve adetleridir.

3)Hicri ikinci asırdan sonrakiler, Arapların bu örf ve adetlerine normatiflik kazandırmak maksadıyla hadis mekanizmasını uydurdular.[474]

Görüldüğü üzere müsteşriklerin genelinin hadislerle ilgili görüşlerinde sünnetin itibarsızlaştırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Onlara göre Müslümanların uyguladıkları sünnet, peygamberin kendi sünneti değil Kur'an'la ta'dile uğrayan İslamiyet öncesi Arap örf ve adetidir. Hicri ikinci asırdan sonra Arapların bu örf ve adetlerini normalleştirmek için hadisler uydurulmuştur.

Bunun yanında peygamberin Kur'an'dan başka bir şey bırakmadığını savunmuşlardır. Sünnetin Kur'an gibi sabit olmadığını, hadislerin geç dönemlerde

[473] Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 103.
[474] Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, 102.

yazıya geçirilmesinden dolayı birçoğunun kaybolduğunu belirtmişlerdir. Tüm bunlardan dolayı hadisin dinde kaynak olamayacağını ifade etmişlerdir.

Mesela İngiliz müsteşrik David Samuel Margoliouth (Ö.1940) sünnetin daha önceki anlamının "neshedilmemiş cahiliye adetleri" olduğu anlayışındadır. Müsteşriklerin sünnete gelenek olarak yaklaşımı doğru değildir. Gelenek anonimdir (başlatanı belli değildir,) sünnet ise Hz. Peygamber ile başlamıştır. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve bilinçli eylemleridir.[475] Birçok müsteşrik hadislerin " aksi ispat edilene kadar uydurma kabul etme" ilkesiyle hareket ederek çalışmalarını sürdürmüşlerdir.[476]

Müsteşriklerin çalışmalarında ele aldığı bir diğer hususta sünnetin kaynak değeri ile ilgilidir. Bununla ilgili Goldziher, sünnetin zamanla dini otoritesinin arttığı tezini ileri sürmüştür. Sünnetin dini bağlayıcılığının artışının gayr-i metlüv vahiy fikrinin ortaya çıkışıyla beraber olduğunu belirtir. Sünnetin vahye dayandığı düşüncesi sünnetin otoritesini güçlendirmiştir.

Kendi döneminde nübüvvete ihtiyacı sık sık dile getiren Mustafa Sabri Efendi Allah'a ve âhiret gününe inanan Batı'lı ilim adamalarının ahretle sıkı bir ilişkisi olan nübüvvet meselesini inkar etmelerini "Batı'lı ilim adamları ahiret hayatının varlığı ile peygamberlerin varlığı arasındaki ittisale/ yakınlığa dikkat edemiyorlar" diyerek onları eleştirmiştir.

Ayrıca onların peygamberleri itiraf etmemelerinin şu iki sebebe dayandırarak açıklar;

Birincisi, Batı'lı ilim adamları İlahiyatta bilgili olmakla beraber dinsizdirler.

İkincisi, Batı'lı İlahiyatçıların nübüvveti ihmal etmelerinde dinlerinin Hıristiyanlık olmasının etkisi olduğunu belirtir. Çünkü Hıristiyanlık nübüvveti asli halinden çıkarıp uluhiyetle birleştirmiştir. Bu yüzden nübüvvetin akılla uyuşması ziyan edilmiştir.

[475] Fatma Kızıl, "Oryantalistlerin Sünnet ve Hadise Yaklaşımı", *İstanbul Müftülüğü Dergisi* 35 (2018), 117.
[476] Kızıl, "Oryantalistlerin Sünnet ve Hadise Yaklaşımı", 116.

SONUÇ

İslam düşüncesinin insana yaklaşımı insanın mahiyetinden yola çıkarak şekillenmiştir. Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında insanı beşer aleminde eşref-i mahluk olarak nitelemiş ve ona bu şerefe ulaşma yollarını göstermiştir. Kur'an'da insan sırf yaratılmış olması sebebiyle bir değere sahiptir. Nitekim yüce Allah onu var ederek ilahi vahyi ile kendisine muhatap almıştır. İşte Kur'an'ın insana lütfettiği ilk değer budur.

Yine Kur'an- ı Kerim'in insana lütfettiği bir diğer değer ise vahiy ile desteklemiş olmasıdır. İnsan Allah'ın emir ve yasakları doğrultusunda hareket ettiği zaman bu değere ulaşmakta aksi halde ise değerini kaybetmektedir. Bu noktada insan dinamik bir haldedir ve her şey kendisine bırakılmıştır. Yüce Allah kendisini vahiy ile destekleyerek kendi değerini kendisinin belirlemesini ve bu yolda ilerlerken akılını ve vahyi kullanmasını istemiştir. İnsan bundan sonra esas değerini inancı ve ahlaki eylemleri neticesinde alacaktır.

İnsanı yaratan kerem ve lütuf sahibi Yüce yaratıcı insanı ve ihtiyaçlarını çok iyi bildiği için onun emir ve yasakları yerine getirebilmesi noktasında öyle büyük bir değer daha vermiştir ki o da peygamberlerdir. İnsana, yaratıcısına ve diğer insanlara karşı görevlerini hatırlatmak, nasıl yaşaması gerektiğini öğretmek ve onu ulaşması gereken yüksek ahlaki meziyetlere ulaştırmak için nübüvvet kurumu ilk insanla beraber başlamış ve son peygamber Hz Muhammet (s.a.v) e kadar devam etmiştir.

Nübüvvet kurumu kelamın üç esas konusundan birini teşkil eder. Peygamberlere iman temel inanç esasları arasında yer almıştır. İslam alimleri de Nübüvvet kurumu ve onun gerekliliği hakkında görüş birliği içerisinde olmuşlardır. Geçmişte ve günümüzde zaman zaman bazı kişi ve düşünce akımları aklın tek başına her şey anlamada yeterli olduğunu ve bir peygambere ihtiyaç olmadığını savunmuşlardır.

Geçmişte bazı gruplar akla verdikleri önemden dolayı nübüvvet kurumunu inkar etmişlerdir. İslam dünyasında ise Ebu İsâ el-Verrâk, İbnu'r- Râvendi ve Ebubekir zekeriyya er-Râzî 'nin akla önem verdikleri için gerçeğe ulaşmada aklın yeterli olduğuna inandıkları ve nübüvvet kurumunu reddettikleri yönünde genel bir görüş vardır. Günümüzde ise açık bir şekilde deizmin nübüvvet kurumunu reddettiği

görünmektedir. Deizmin temel iddiaları incelendiğinde daha çok Hristiyanlık inancına yönelttikleri itirazlardan gelişmiş olduğu görülmüştür. Bu yönüyle deizmi İslam inancı açısından bir tehdit olarak görmek mümkün değildir. Ancak bu gün deizm kavaramı aleme müdahele etmeyen bir tanrı inancı olarak sınırlandırılamayacak kadar genişlemiştir. Deizm zaman içerisinde Tanrı-İnsan ilişkisini zayıflatan bir akıma dönüşmüştür. Dilediği gibi yaşamayı arzulayan ancak tamamen dinden uzaklaşmayan kişilerin bu inanca yönelmesi kolay olmuştur.

Nübüvvet kurumunu reddeden kimselerin ortak noktası aklı yegâne kaynak kabul etmeleridir. Akla duyulan güven onları nübüvvetin gereksizliği fikrine götürmüştür. İslam inancı için akıl önemli bir rehberdir. Bu sebeple insan sürekli akletmeye ve düşünmeye davet edilmiştir. Ancak akıl tek başına her şeyin bilgisine ulaşamaz. Bu noktada bir peygamberin rehberliğine ihtiyaç vardır. Bu yönüyle peygamberlik kurumu insan için inkar edilemez bir ihtiyaç olmaktadır.

Belli dönemlerde İslam dünyası içinde de nübüvvet kurumuna kaynaklık eden hadislere farklı yaklaşan bu kişi ve gruplar olduğu görülmüştür. Bu kişi ve gruplar sünneti dışlayıp Kur'an'la yetinme düşüncesini ortaya çıkarmışlardır. "Kur'an bize yeter" mottosunu benimseyip bir takım rivayetleri esas alarak sünnetin dinde teşri kaynağı olamayacağını iddia etmişlerdir. Ferdi olarak sünneti inkar eden olsa da 19.yüzyıla kadar grup olarak sünneti inkar eden olmamıştır.

19. Yüzyıla gelindiğinde Hindistan'ın İngilizler tarafından işgal edilmesi Müslümanların İngiliz sömürüsü altında yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde entelektüel kesimi etkileyen Kur'âniyyûn ekolü ortaya çıkmıştır. Kur'âniyyûn hareketinin düşüncesiyle paralel mısır'da ve Türkiyede'de Kur'an'la yetinme düşüncesini iddia eden kişi ve gruplar ortaya çıkmıştır. Bu ekol Kur'an-ı Kerim-i yegâne kaynak kabul ederken İslam'ın diğer bütün kaynaklarını reddetmiştir. Kur'âniyyûn ekolünün öne çıkan vasıfları tarihi ve geleneği yok saymalarıdır. Kur'an'ın İslamın tek kaynağı odlunu vurgularken onu tüm kaynaklardan yoksun bırakmaktadırlar. Yine sünnet ve hadisi toptan reddederek İslam'ın temel kaynağı olmadığı söylemeleri onların toptancı bir düşünce yaklaşımına sahip olduklarını göstermiştir.

Kur'an'la yetinme düşüncesi; mealcilik, Kur'an Müsümanlığı, Kur'an İslam'ı ve yalnızca Kur'an gibi adlarla son dönemde yoğun ilgi toplamıştır. Bu düşünce azda olsa akademik çevreden sosyal platformlarda gençlere ulaşarak etkili olmaktadır. Ekolün kendi içinde ciddi ayrılıkları olsa da ortak vasıf olarak Kur'an'ı tek kaynak kabul etmekte bunun yanında sünneti ve dini geleneği reddetmektedir. Öteden beri sünnete dayalı olarak yapılan ibadetlerin. Muamelatın ve cezai yaptırımların yeniden düzenlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bir kısım ayetlerden hareketle Kur'an'ın her hususu kapsadığını iddia eden bu ekol metin merkezci bir yaklaşımla her şeyi Kur'an' da bulmaya yönelmiş ve uzun teviller yapmışlardır. Kur'ancılık ekolünün en büyük çıkmazı Hz peygamberi ve ondan bize gelen geleneği göz ardı ederek Kur'an'a metin merkezci bir anlayışla yaklaşmalarıdır.

Kur'an ise sık sık son peygamberden bahsetmektedir. Peygamberin yaşantısı ve sözleri günümüz Müslümanı için bir anlam ifade etmeyecekse, Kur'an'da peygamberden bahseden ve ona itaati emreden ayetlerde bir anlam ifade etmeyecektir. Peygamber yok sayıldığında Kur'an'ı-Kerim bir dönem yazılmış, sahibi belli olmayan bir kitaba dönüşecektir. Kur'an'da ahkama dair hükümler belli ayetlerle sınırlıdır İslam hukukunun temel taşlarını oluşturan hükümlerin bir çoğu hadislerde yer almaktadır bu hükümler bir kenara bırakıldığında İslami hükümleri ortaya koyma imkanı olmayacaktır. Bu durumda insanlardaki din hassasiyetler zarar görmekte, değerler önemsizleşmektedir. XX. Yüzyılda batı ve uzak doğu toplumlarında Satanizm, Moonculuk, brahma ve osho vb. yeni akımlar ve tarikatler oluşmuştur. Bu akımların ortaya çıkmasında dine karşı kayıtsızlık ve sekülerleşme gibi olgular büyük rol oynamıştır. Bu şekilde insanlar kendi ait olduğu aile ve dini değerlerinden kopmaktadırlar.

Müslümanların bin dört yüz küsürdür oluşturdukları İslam medeniyetini temelinde Hz. Peygamber vardır onun yaşantısı ve uygulamaları bu medeniyetin tabanını oluşturmuştur çünkü İslamiyet vahyin nüzulü ile beraber yaşayan sünnet sayesinde öğrenilmiş ve nesilden nesile intikal etmiştir. Hz. Peygamber zamanında Kur'an peygamberin dilinden sudur olan ve onun söz ve davranışları ile somutlaşan bir kitaptı ilk Müslümanlar İslami hayatı Hz. Peygamber'in rehberliğinde bizzat ondan görerek öğrendiler İslam'ın manevi yönünü bezeyen birçok husus Hz. Peygamberin yaşamıyla şekillenmiştir. Nafile ibadetler, dualar… Bu itibarla İslam'ı

anlamak ve müslümanca yaşamak için Hz. Peygamberin mirası olan Kur'an ve sünnet'i hayata aktarmak gereklidir.

KAYNAKÇA

Ahatlı, Erdinç. *Peygamberlik ve Hz.Muhammed'in Peygamberliği*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Ahmet el Abid vd. *el-Mu'cemu'l-Arabiyyu'l -esasi*. Laros, 1989.

Akçay, Mustafa. *Peygamberlere İman*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2015.

Akdemir, Fuat. "Kur'an-ı Kerim'de Nübüvvete Ait Kavramlar". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2017), 18-44.

Akdemir, Furat. "Allah -İnsan İletişiminin Mahiyeti Üzerine Bir Değerlendirme". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016), 509-540.

Akkuş, Süleyman - Özer, Zülkif. "Ebû Hâtim er-Râzî'ye Göre Kur'an'ın Hz.Muhammed'in Peygamberliğine Delâleti". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/32 (Aralık 2015), 79-104.

Akman, Songül. *Yeni İlmi Kelâm Döneminde Nübüvvet Savunusu*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Ardoğan, Recep. *Delillerden Temellere Sistematik Kelam ve Güncel İnanç Sorunları*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2. Basım, 2017.

Aydın, Fuat. "Ebû Îsâ Verrâk". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 43/59-60. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Aydın, Muhammet. "Kur'an'da Peygamber Tasavvuru". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/15 (Ekim 2019), 35-60.

Bağçeçi, Muhittin. "İnsanın Mahiyeti ve Ruhu". *Bilimname* 8/2 (2005), 33-50.

Bahçe, Kemal. *İmam-ı Gazali ve Nübüvvet Anlayışı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Bâkıllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî el-. *Temhidü'l-evail ve telhisü'd-delail*. thk. İmadüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, 1414/1993.

Baloğlu, Adnan Bülent. *Son Hurafe Deizm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2021.

Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım, 2018.

Beyazîzade Ahmed Efendi. *İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin İtikadî Görüşleri*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 4. Basım, 2014.

Bilgiz, Musa. "Kur'an'da Nübüvvet (Peygamberlik)". *Diyanet İlmi Dergi* 49/1 (Mart 2013), 23-46.

Birışık, Abdülhamit. "Kur'âniyyûn". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 26/428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Boynukalın, Mehmet. "Tebliğ". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/218-219. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Bozkurt, Mustafa. "Müslüman Kelamında Haberin Bilgi Değeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48/2 (Ağustos 2007), 83-100.

Bulut, Halil İbrahim. "Peygamberlerin Başarısında Mûcizelerin Yeri ve Önemi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/1 (Ocak 2011), 65-78.

Canan, İbrahim. *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*. ed. Ahmet Hikmet Ünalmış. 18 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.

Ceylan, Ahmet. "Deistik Tanrı Tasavvuru ve Hayata Yansımaları". *Tanrı Tasavvurları ve Sosyal Hayata Yansımaları*. ed. Ramazan Biçer - Süleyman Akkuş. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2005.

Coşkun, İbrahim. "Modern Çağ Deizminin Nedenleri ve Sonuçları". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vechi Sönmez vd. Van: Ensar Neşriyat, 2017.

Çağlayan, Harun. "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç Konusunun Değerlendirilmesi". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vechi Sönmez vd. Van: Ensar Neşriyat, 2017.

Çelebi, İlyas - Topaloğlu, Bekir. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 4. Basım, 2017.

Çelik, Ali. "Kur'an ve Sünnet Bütünlüğü". *Diyanet İlmi Dergi* 33/2 (Temmuz 1997), 27-37.

Çelik, Hüseyin. *Sünnete Farklı Yaklaşımlar*. İstanbul: Hiperyayın, 1. Basım, 2019.

Demircan, Adnan. *Nübüvvet ve Hz.Muhammed'in Nübüvveti*. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2020.

Dorman, M. Emre. "Tarihsel Ve Teolojik Açıdan Deizm ve Eleştirisi". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Burhaneddin Kıyıcı vd. Van: Ensar Neşriyat, 2017.

Dorman, M. Emre. *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.

Doyduk, Ahmet. *Kur'âniyyûn Ekolünün Hadise Bakışı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Düzgün, Şaban Ali. "İnsanin Doğasi (fıtratı) ve Özgürlüğü Üzerine". *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (Eylül 2016), 322-342.

Düzgün, Şaban Ali (ed.). *Kelam el kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2018.

Eş'ari, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail el-. *Makalatü'l-İslâmiyyin*. thk. Hellmut Ritter. Wiesbaden, 3. Basım, 1400/1980.

Feyzi, Volkan. *Kur'an'da Peygamberlerin Beşeriliği ve Seçilmişliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Bahâîlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 4/464-468. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Fığlalı, Ethem Ruhi. "Kādiyânîlik". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Gazzâlî. *İtikad'ta Orta Yol*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004.

Gökçe, Mehmet Cüneyt. "Peygamberlere İman Bağlamında Mevlânâ'da Peygamber Sevgisi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmalar Dergisi* 6/9 (2019), 86-95.

Gölcük, Şerafeddin. *Kur'an ve İnsan*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2. Basım, 2009.

Gölcük, Şerafeddin - Toprak, Süleyman. *Kelam, Tarih, Ekoller, Problemler*. Konya: Tekin Yayınevi, 2014.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Gümüşoğlu, Hasan. *İnsanlığın Nübüvvete Olan İhtiyacı*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsi, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Gündoğar, Hamdi. "Müslüman Kimliğine Yönelen İki Tehdit: Deizm ve Sekülerizm". *Journal of Analytic Divinity* 4/2 (Aralık 2020), 245-257.

Hamidullah, Muhammad. *İslam Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. 2 Cilt. Ankara: İmaj Yayınları, 2003.

Hökelekli, Hayati. “Fıtrat”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/47-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Hökelekli, Hayati. “İnzâr”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/358-359. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Israfilova, Faima. “Kur’an ve Fen Bilimleri Bağlamında İnsan”. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (Aralık 2019), 404-425.

İbn Fürek, Ebû Bekr. *Mücerredü Makalati’ş-şeyh Ebi’l-Hasan el-Eş’arî*. Beyrut: Darü'l-Meşrik, 1408/1987.

İbn Teymiyye, Ebü’l-Abbas Takıyyüddin Ahmed. *Mecmû-u fetava*. Kahire: Mektebetü’n-Nahda’l-Hadise, 1404.

Kâdî Abdülcebbâr. *Tesbîtu delâili’n-nübüvve*. ed. Hüseyin Hansu. çev. M.Şerif Eroğlu - Ömer Aydın. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 1. Basım, 2017.

Kâdî Abdülcebbâr Ebu’l-Hasan. *el-Muġnî fî ebvâbi’t-tevḥîd ve’l-ʿadl*. ed. Taha Hüseyin. 16 Cilt. Mısır: Vezâretü’s-Sakâfe ve’l-İrşad al-Kûmî, 1962.

Kasar, Veysel. “Kur’an’da Hz. Muhammed’in (a.s.m) Risaletinin Delilleri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (Haziran 2012), 93-132.

Kenan, Seyfi. “Hekim-filozof Ebu Bekr er-Razi bir mülhid miydi?” *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 10 (Haziran 2001), 187-197.

Kılavuz, Saim. *Anahatlarıyla İslam Akâidi ve Kelâm’a Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 18. Basım, 2012.

Kızıl, Fatma. “Oryantalistlerin Sünnet ve Hadise Yaklaşımı”. *İstanbul Müftülüğü Dergisi* 35 (2018), 115-118.

Koçak, Muhammet. *İslam Düşüncesinde Varlık ve Yaşam Değeri Açısından İnsan*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Kutluer, İlhan. “İbnü’r-Râvendî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/179-184. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kutluer, İlhan. “İlhâd”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/93-96. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kutluer, İlhan. “İnsan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 22/320-323. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Mâtüridi, Ebu Mansûr el-. *Kitâbü't-Tevhid Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2002.

Mengüç, Dilek. *Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Muhammed Fuad Abdülbaki (ed.). *el- Mu'cemü'l-müfehres li elfazi'l - Kur'ani-l Kerim*. İstanbul: el- Mektebetü'l- İslamiyye, 1. Basım, 1982.

Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. çev. Şerafettin Şenaslan - Ömer Faruk Haznedaroğlu. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 1. Basım, 2011.

Nesefî, Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b. Muhammed en-. *Tebsıratü'l-edille*. thk. Celaude Salame. 2 Cilt. Dımeşk: el-Ma'hedü'l-İlmiyyü'l-Fıransiyyü li'd-Dirâsâti'l-Arabiyye, 1990.

Orhan, Filiz. *Türkiye'de Kur'an İslamı Arayışları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.

Önal, Recep. "İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Haziran 2013), 151-178.

Öz, Mustafa. "Seyyid Ahmed Han". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/73-75. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Öz, Zekiye. *Yeni İlm-İ Kelâm Süreci ve Deizm*. Karabük: Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Öztürk, Mustafa. "Islami Kökenciliğin Bir Tezahürü: Mealcilik". *İslamiyat Dergisi* 10/1 (2007), 117-138.

Öztürk, Yener. "İnsan ve Fıtrat". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Haziran 1999), 321-330.

Râzî, Ebû Hâtim Ahmed b. Hamdân b. Ahmed er-. *A'lamü'n-nübüvve*. ed. Salâh es-Savi. Tahran: Encümen-i Felsefe-i İran, 1397.

Râzî, Fahreddin er-. *Mefâtîhu'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1990.

Râzî, Fahreddin er-. *Metalibü'l-âliye*. thk. Ahmet Hicazi es-sekâ. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l Kitabü'l Arabi, 1. Basım, 1987.

Semerkandî, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî es-. *Te'vilatu'l-Kur'an Tercümesi*. ed. Yusuf Şevki Yavuz. çev. Bekir Topaloğlu. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.

Serdar, Murat - Işık, Harun. *Sistematik Kelam-II*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.

Seyfeddin el-Amidi. *Gâyetü'l-Merâm fi ilmi'l-Kelam*. thk. Hasan Muhammed Abullatif. Kahire: Vizaretü'l-evkaf, 1391.

Sinanoğlu, Abdulhamit - Recep Ardoğan (ed.). *Nübüvvet ve Medeniyet*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 1. Basım, 2017.

Sönmez, Vechi. *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*. Batman: Mütercim Yayınları, 1. Basım, 2019.

Sönmez, Vechi. "Nübüvvete Yapılan İtiraz Bağlamında İbnü'r-Ravendi ve Nübüvveti İnkar Düşüncesi". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*. ed. Vechi Sönmez vd. Van: Ensar Neşriyat, 2017.

Şenocak, İhsan. *Sünnet'i Reddeden Kur'an Müslümanlığı*. ed. Abdulhamit Kılıç. İstanbul: Hüküm Kitap, 4. Basım, 2019.

Şeriati, Ali. *İslam Nedir Muhammed Kimdir*. ed. Hicabi Kırlangıç - Derya Örs. çev. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2. Basım, 2011.

Topaloğlu, Bekir. *Kelam İlmine giriş*. İstanbul: Damla Yayınevi, 2. Basım, 2012.

Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 6. Basım, 2019.

Toptaş, Zeynep. *Deizm Bağlamında Nübüvvete Yapılan Eleştiriler*. Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Tümer, Günay. "Brahmanizm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/329-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Uysal, Ekrem (ed.). *Sistematik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları I-II*. İstanbul: Kelam Yayınları, 2. Basım, 2021.

Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.

Yavuz, Yusuf Şevki vd. *İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı VIII. Koordinasyon Toplantısı ve Dini Otorite Sempozyumu*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2006.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kelâm". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 25/196-203. Ankara: TDV Yayınları, 2022.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ruh". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35/187-192. Ankara: TDV Yayınları, 2018.

Yazıcı, Ahmet. “Kur’ancılık Ekolü’nün Türkiye Tarihine Mütevâzi Bir Katkı: Kalem Dergisi Örneği”. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 533-554.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur’an Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1. Basım, 2007.

Yıldırım, Enbiya. *Hadislere Gerek Yok Söylemi*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2020.

Yıldırım, Enbiya. *Kur’an Bize Yeter Söylemi*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2020.

Yıldırım, Enbiya vd. “Sünnet veya Rivayet Karşıtı Söylemlerin Tarihi”. *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnet’in Yeri ve Değeri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Yıldız, Halil İbrahim. *Muhammed Tevfik Sidkî’nin Hadis ve Sünnet Anlayışı*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.